

STUDII TEOLOGICE

REVISTA FACULTĂȚILOR DE TEOLOGIE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

SERIA A III-A, ANUL XV, NR. 4, OCTOMBRIE-DECEMBRIE 2019, BUCUREȘTI

STUDII TEOLOGICE

REVISTA FACULTĂȚILOR DE TEOLOGIE DIN PATRIARHIA ROMÂNĂ

Revistă fondată în 1929
de Prof. dr. Teodor M. Popescu

SERIA A III-A, ANUL XV, NR. 4, OCTOMBRIE-DECEMBRIE, 2019
BUCUREȘTI

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Președinte: Preafericitul Părinte DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române

Membri de onoare: Acad. Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU (SIBIU); Acad. prof. dr. Emilian POPESCU (BUCUREȘTI); IPS dr. Hilarion ALFEYEV (MOSCOVA); Pr. prof. dr. John BEHR (CRESTWOOD NY); Pr. prof. dr. John MCGUCKIN (NEW YORK); Pr. prof. dr. Eugen J. PENTIUC (BROOKLINE MA); Prof. dr. Tudor TEOTEOI (BUCUREȘTI).

Membri: Pr. prof. dr. Vasile RĂDUCĂ, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din București; Pr. prof. dr. Ion VICOVAN, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” din Iași; Pr. prof. dr. Nicolae CHIFĂR, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „Andrei Țașaga” din Sibiu; Pr. prof. dr. Vasile STANCIU, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca; Pr. prof. dr. Cristinel IOJA, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „Iarion Felea” din Arad.

Redactori corespondenți: Lect. dr. Vasile Adrian CARABĂ, București; Conf. dr. Constantin-Iulian DAMIAN, Iași; Prof. dr. Paul BRUSANOWSKI, Sibiu; Pr. conf. dr. Cristian-Sebastian SONEA, Cluj-Napoca; Pr. conf. dr. Caius CUȚARU, Arad; Pr. conf. dr. Adrian IVAN, Craiova; Pr. conf. dr. Ștefan FLOREA, Târgoviște; Pr. conf. dr. Jan NICOLAE, Alba Iulia; Pr. conf. dr. Viorel POPA, Oradea; Pr. lect. dr. Teofil STAN, Baia-Mare.

Redactor șef: Pr. prof. dr. Nicușor BELDIMAN

Redactori: Pr. conf. dr. Marian VILD (coordonator), Pr. lect. dr. Cătălin VATAMANU, Pr. conf. dr. Caius CUȚARU, Pr. lect. dr. Liviu VIDICAN-MANCI, Lect. dr. Ștefan IONESCU-BERECHET, Pr. asist. dr. Valentin ILIE (secretar de redacție), Diac. conf. dr. Alexandru MIHĂILĂ (tehnoredactor)

Corectură: Lect. dr. Constantin GEORGESCU (filolog), Pr. asist. dr. Cosmin PRICOP

Traducere în lb. engleză: Asist. dr. Maria BÂNCILĂ (filolog)

Traducere în lb. franceză: Asist. Măriuca ALEXANDRESCU (filolog)

Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, Tipografia Cărților Bisericești

Director: Pr. Mihai HAU, consilier patriarhal coordonator

Coperta și viziunea grafică a revistei: Doina DUMITRESCU

Redacția: Str. Sfânta Ecaterina, Nr. 2-4, cod 040155, București, sect. 4, România

Tel. (+40) 722 620 172; (+40) 21 335 61 17; Fax: (+40) 21 335 07 75;

Adresă poștală: Editurile Patriarhiei Române, Secretariat (Redacția „Studii Teologice”), str.

Intrarea Miron Cristea nr. 6, sect. 4, București, România – 040162

e-mail: studiiteologice@yahoo.com; web: www.studiiteologice.ro

Materialele trimise Redacției nu se înapoiază.

Redacția își rezervă dreptul de a opera modificări atât asupra formei, cât și a conținutului materialelor trimise spre publicare și roagă să fie respectate recomandările postate electronic la adresa web: www.studiiteologice.ro – rubrica „Condiții de publicare”.

Revista respectă normele ISO 9001:2000 & 19011:2002 privind managementul calității și aplică sistemul de recenzare peer-review.

CUPRINS

Prolog	5
Studii	
✓ Pr. Prof. Dr. Nicușor BELDIMAN <i>Idei dogmatice în opera omiletică a Patriarhului Iustin Moisescu</i>	9
✓ Pr. Conf. Dr. Leontin POPESCU <i>Moartea și sfârșitul pământesc al omului, în înțelepciunea biblică</i>	27
✓ Dr. Alexandru MĂLUREANU <i>The Mission of Theology in the Perspective of Communication and Communion – Public Theology</i>	47
✓ Protos. Drd. Joachim BEJENARIU <i>Germanii revoluției din octombrie 1917</i>	63
✓ Din Sfinții Părinți	
NONNOS DIN PANOPOLIS <i>Parafrază la Evanghelia după Ioan, cap. IV (introd., trad. și note Lect. Dr. Constantin GEORGESCU)</i>	77
Recenzii	
Pr. Mihai HAU (ed.), <i>Patriarhul Iustin Moisescu. Un stâlp neclintit în vremuri potrivnice</i> , Ed. Basilica, 2019, 51 pp. (Teodor MOGOȘ)	97
<i>Satul românesc: vatră a plămădirii și promovării ființei naționale și a credinței ortodoxe</i> (Coordonatori: Preasfințitul Părinte Varlaam Ploieșteanul, Episcop-Vicar Patriarhal, Secretarul Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Rămâne, Pr. Conf. Univ. Dr. Nicușor Beldiman, Consilier Patriarhal Coordonator, Sectorul Teologic-Educațional), Ed. Basilica, București, 2019, 350 pp. (Dr. Alexandru MĂLUREANU)	103

Januarius M. IZZO, <i>The Antimension in the Liturgical and Canonical Tradition of the Byzantine and Latin Churches</i> , Ed. Pontificium Athenaeum Antonianum, Roma, 1975, 358 pp. (Arhid. Drd. Vlăduț-Julian ROȘU)	105
--	-----

P ROLOG

Deși presupune un studiu aprofundat și sistematic, Teologia este, înainte de toate, viață în Duhul, care se traduce, la nivel practic, prin rugăciune, contemplație și asceză. Teologia academică are vocația de a-și actualiza și înfățișa continuu dimensiunea contemplativă, de trăire a adevărului revelat, nu doar de exprimare a acestuia în cadre științifice. Teolog este acela care depășește nivelul pur discursiv și conceptual al raționalităților credinței sale, convertind propriile experiențe duhovnicești, ce decurg din întâlnirea personală cu Dumnezeu, în trăire euharistică și doxologică. De aceea, în contextul societății secularizate, este necesar să reactualizăm teme și adevăruri teologice biblice, modele și soluții patristice, să restabilim societății fundamentele și principiile teologice.

Acest fascicol al revistei noastre propune cititorilor spre lectură studii, o traducere și recenzii care se încadrează în arealul larg al teologiei, din dorința de a oferi o diversitate de abordări teologice biblice, patristice, istorice, dogmatice, misionare, conforme cu preocupările de studiu și de cercetare ale tuturor.

În acest an comemorativ al Patriarhilor Nicodim Munteanu și Iustin Moiescu, Pr. Prof. Dr. Nicușor Beldiman ne invită prin studiul sfinției sale să descoperim *Idei dogmatice în opera omiletică a Patriarhului Iustin Moiescu*. Plecând de la omiliile vrednicului de pomenire patriarh, autorul realizează o prezentare sistematică a principalelor teme dogmatice, reliefând textele reprezentative pentru exprimarea credinței Bisericii. În această abordare, accentul este pus pe accesibilitatea limbajului către credincioși, claritatea, logica și acuratețea ideilor, pentru a pune în prim-plan argumentarea dogmatică, însoțită de versete și pericope biblice, explicații textuale și contextuale, mărturii patristice, liturgice și filocalice. Omiliile Patriarhului Iustin conțin învățături dogmatice și moralizatoare de mare preț, în special pentru că acestea descoperă taina credinței ascunsă în istoria mântuirii noastre. De exemplu, atunci când face referire la Întruparea Fiului lui Dumnezeu, Patriarhul Iustin pleacă de la narațiunea biblică, pentru a arăta împlinirea planului veșnic de mântuire a lumii, prin care Dumnezeu Se goleşte pe Sine de slava Sa, pentru a-l întâlni și a-l mântui pe om, și prin care creația căzută în păcat este chemată la înnoire.

Următorul studiu pe care vi-l propunem spre lectură, semnat de Pr. Conf. Dr. Leontin Popescu, se intitulează *Moartea și sfârșitul pământesc al omului în înțelepciunea biblică*. Dintru început, autorul face o veritabilă introducere în tematica cercetării, acesta argumentând că diversele forme de exprimare ale cultului morților, în toate religiile, pornesc din necesitatea ontologică omului de a-și exprima credința în nemurirea și veșnicia sufletului. Din perspectiva textului biblic revelat, credința în viața veșnică este așezată în sufletul omului prin crearea sa „după chipul” lui Dumnezeu, realitate afirmată permanent și constant de autorii Scripturii Sfinte. Făcând un inventar al textelor biblice despre moarte, autorul reliefează sensul vieții, ce decurge din credința în Cel viu, Dumnezeu, încât fiecare creștin este chemat să aleagă în viață sensul purtător de existență al faptelor sale.

Teologia, „această sinteză de știință și de evlavie, de doctrină riguroasă și de mărturisire cutremurată”, după cum admirabil o definea părintele Dumitru Stăniloae, este posibilă numai prin realizarea comuniunii în cunoaștere și în trăire creștină. În contextul actual al misiunii teologiei, autorul celui deal treilea studiu, Dr. Alexandru Mălureanu, în *The Mission of Theology in the Perspective of Communication and Communion – Public Theology*, își propune să actualizeze și să valorifice acele idei din gândirea teologică a părintelui Dumitru Stăniloae care subliniază dimensiunea ontologică și cea existențială a comunicării și comuniunii. Depășind tensiunea care există astăzi între individ și societate, autorul reliefează rolul pe care persoana îl are în comuniune, întrucât doar prin întâlnirea noastră personală și eclezială cu Hristos, în spațiul sacramental și liturgic al bisericii, putem scăpa de frica solitudinii și de izolare.

Studiul părintelui Protos. Drd. Joachim Bejenariu, *Germanii revoluției din octombrie 1917*, prezintă, în sinteză, un tablou al civilizației Rusiei spre sfârșitului perioadei sale imperiale. Caracterizată de întrepătrunderea identității naționale cu conștiința apartenenței la credința ortodoxă, de înclinația elitelor conducătoare spre absolutism și despotism, Rusia se afla într-o permanentă pendulare între valorile civilizației europene și propria mentalitate și organizare. Autorul scoate în evidență nevoia, imediată și inevitabilă, de reforme a societății ruse, în contextul în care progresul rapid economic și social nu putea fi nicidecum neglijat. Toate aceste dificultăți ale administrației imperiale vor fi exacerbate de implicarea Rusiei în Primul Război Mondial, ducând la prăbușirea dinastiei Romanov și a autocrației țariste.

Sub rubrica „**Din Sfinții Părinți**” vă prezentăm în acest fascicol traducerea textului remarcabilului scriitor grec creștin Nonnos din Panopolis, *Parafrază la Evanghelia după Ioan, cap. IV*. Așa cum ne-a obișnuit deja prin traducerile făcute cu mare acuitate filologică publicate în revista Studii Teologice, respectând textul sursă, Lect. Dr. Constantin Georgescu, ne invită

să continuăm lectura *Parafrazei* – ale cărei prime capitole au fost publicate în numerele precedente – cu un nou capitol, traducere ce este precedată de o valoroasă introducere, însoțită de note de subsol. Prezentul cânt-capitol reia, în versuri, relatările biblice despre Iisus în Samaria (vv. 1-209, corespunzând *In 4, 1-42*), plecarea din Iudeea și sosirea în Samaria (vv. 1-19, cf. *In 4, 1-5*), întâlnirea și discuția cu femeia samarineancă (vv. 20-145, cf. *In 4, 6-26*), discuția lui Iisus cu ucenicii Săi (vv. 20-145, cf. *In 4, 27-38*), credința samarinenilor (vv. 182-188, cf. *In 4, 39-42*), întoarcerea în Galileea și vindecarea din Capernaum (vv. 189-254, cf. *In 4, 43-54*). Textul cuprinde 254 de hexametri și este prezentat în paralel cu cele 54 versete din Evanghelia după Ioan, încât cititorul poate reflecta asupra receptării textului sfânt de către poetul grec, dar și asupra iscusinței excepționale a lui Nonnos din Panopolis de a versifica narațiunea biblică, păstrându-i și chiar potențându-i sensurile teologice, duhovnicești.

Prima dintre **Recenzii** omagiază personalitatea Patriarhului Iustin Moisescu reflectată în douăzeci și patru de texte scrise în perioada 1922-1986 de personalități marcante ale Bisericii. Lucrarea *Patriarhul Iustin Moisescu. Un stâlp neclintit în vremuri potrivnice* a fost editată de Pr. Consilier patriarhal Mihai Hau și publicată la Editura Basilica a Patriarhiei Române în acest an. Teodor Mogoș, autorul acestei recenzii, prezintă în detaliu fiecare contribuție la acest volum, reliefând aspectele de particularitate pe care contemporanii Patriarhului Iustin Moisescu le-au păstrat vii în suflețele lor despre activitatea misionar-pastorală, social-filantropică, cultural-educativă, administrativă și de edificare de locașuri de cult, în timpul cât marele ierarh a păstorit Biserica Ortodoxă Română. În „Cuvânt înainte”, Părintele Patriarh Daniel a reliefat că predecesorul său a fost „un om echilibrat, un teolog erudit și un păstor înțelept”, care a desfășurat, în timpul mandatului de Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, lucrări de restaurare sau reparații la mai multe mănăstiri și biserici, rămânând în memorie ca un „stâlp neclintit în vremuri potrivnice”.

O altă lucrare colectivă, recent apărută, atrage atenția cititorilor revistei noastre, fiind recenzată de Dr. Alexandru Mălureanu: *Satul românesc: vatră a plămădirii și promovării ființei naționale și a credinței ortodoxe*. Redactarea acestui volum a fost coordonată de Preasfințitul Părinte Varlaam Ploieșteanul, Episcop-Vicar Patriarhal, Secretarul Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Rămâne, și de Pr. Conf. Dr. Nicușor Beldiman, Consilier Patriarhal Coordonator al Sectorului Teologic-Educațional. În cadrul manifestărilor dedicate „Anului omagial al satului românesc (al preoților, învățătorilor și primarilor gospodari)”, cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Sectorul Teologic-Educațional al Administrației Patriarhale, în cooperare cu Facultatea de Teologie Ortodoxă

„Justinian Patriarhul” a Universității din București și cu sprijinul Secretariatului de Stat pentru Culte, a organizat, în perioada 6-9 octombrie 2019, Simpozionul Național de Teologie „Satul românesc: vatră a plămădării, păstrării și promovării ființei naționale și a credinței ortodoxe”. Volumul recenzat cuprinde referatele prezentate în cadrul acestui simpozion, la care au participat reprezentanți ai instituțiilor de stat, academicieni, ierarhi, preoți, profesori și specialiști din țară.

Recenzia Drd. Andrei Emanuel Radu la lucrarea Ilariu Dobridor, *Oameni ridicați din țărâtime*, publicată în acest an la Editura Basilica a Patriarhiei Române, este ultima contribuție la acest fascicol al revistei „Studii Teologice”. Deși nu își propune să realizeze o lucrare monografică, filosoful și poetul Ilariu Dobridor (1909-1968) reconstruiește profilul satului românesc, pornind de la chipurile strălucite ale unor personalități ce provin din rândul țărânimii și care au reușit să exprime, înaintea întregii lumi, geniul artistic și, totodată, să înfățișeze frumusețea satului și a spiritului românesc. Autorul grupează chipurile evocate în șase capitole, fiecareuia fiindu-i atribuit un titlu sugestiv, după cum urmează: „Marii prieteni” (Mihai Eminescu, Ion Creangă, Ioan Slavici), „Primele întâlniri” (George Coșbuc, Nicolae Grigorescu, Alexandru Vlahuță, Barbu Ștefănescu Delavrancea), „Singuraticii” (Vasile Pârvan, Aurel Vlaicu, Nicolae Filimon), „Răscolitorii suferinței” (Horea, Cloșca și Crișan, Tudor Vladimirescu, Avram Iancu), „Duhovnicii popoului” (Sfântul Mitropolit Varlaam, Gheorghe Lazăr, Simion Bărnuțiu, George Bariț), „Glasul satelor” (Ion Ionescu de la Brad, Ion Roată, Constantin Dobrescu-Argeș).

Nădăjduim că textele propuse dumneavoastră spre lectură aduc o mărturie în plus pentru ceea ce înțelege și exprimă Biserica drept teologie vie, fundamentată pe cuvântul lui Dumnezeu către umanitate – Scriptura inspirată a Vechiului și a Noului Testament, învățătura patristică și filocalică, viața liturgică și cultică – actualizat și contextualizat nu pe cale cognitivă, ci printr-un răspuns personal al credinței la revelația divină. Teologia Bisericii, ca „regină a științelor”, după cum o numea Toma de Aquino, este vie și lucrătoare pentru că viu, lucrător și proniator este Dumnezeu. Această lucrare sfântă dorim, noi, colectivul de redacție al Revistei „Studii Teologice”, să se regăsească și să aducă rod și în dumneavoastră, spre slava lui Dumnezeu și spre folosul Bisericii!

REDACȚIA

S TUDII

Pr. Prof. Dr. Nicușor BELDIMAN

Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul”, Universitatea din București

IDEI DOGMATICE ÎN OPERA OMILETICĂ A PATRIARHULUI IUSTIN MOISESCU

Keywords: *Patriarch Iustin Moiescu, homilies, Dogmatic Theology topics, the Lord's Incarnation, the Holy Trinity.*

Abstract

Through constant efforts, diligence, dignity, competence, insight, and fatherly abnegation, Patriarch Iustin ceaselessly preached the word of God; he worked tirelessly and patiently, offered advice and teaching, he always and everywhere proclaimed the Orthodox faith in all its richness and depth. His pastoral letters addressed to the clergy and the believers, as well as his speeches delivered during religious services, priests' assemblies, inter-Orthodox meetings and conferences, work sessions of the World Council of Churches and of the Conference of European Churches, always rich in ideas and logically structured, clearly reveal the erudite Patriarch's views on world and life, his spiritual mood, his profound religious thinking.

Introducere

Reputația de strălucit teolog a Patriarhului Iustin a fost statornic confirmată chiar de la primii pași pe care i-a făcut în câmpul teologiei. I-a fost dat să înscrie o traiectorie de lumină în gândirea teologică, începând din adolescență. Neobișnuitele succese școlare, strălucitele studii academice în țară și peste hotare, și apoi cariera universitară uimitor de bogată, la nivelul marilor universități pe care le-a frecventat și unde s-a impus, au fost revelatoare. Tânărul profesor era în neîntreruptă ascensiune și prezenta toate garanțiile unei maxime realizări. După două decenii de rodnică arhipăstorie, în Transilvania, și apoi în Moldova, unde s-a remarcat ca un fidel slujitor al

Bisericii și al neamului, în 1977, Mitropolitul Iustin venea la cârma Bisericii Ortodoxe Române, în contextul unor condiții istorice noi, urmând vrednicilor săi înaintași. Și din această postură a lucrat cu o excepțională pecete personală, pentru a păstra neștirbit tezaurul credinței ortodoxe.

Așa cum subliniază Preafericitul Părinte Patriarh Daniel, teologul Iustin Moiescu s-a evidențiat de-a lungul întregii sale vieți ca un om cu o cultură temeinică și vastă. Eleganța și erudiția sa academică erau rodul unei vieți dedicate studiului, fiind, ca profesor, mitropolit și patriarh, o personalitate cu o solidă formare universitară de tip occidental, dar folosind ca bază teologia Sfinților Părinți. Timp de 17 ani profesor de teologie, un an Mitropolit al Ardealului (1956), douăzeci de ani Mitropolit al Moldovei și Sucevei (1957-1977) și nouă ani Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1977-1986) și-a dedicat viața slujirii lui Dumnezeu și oamenilor. Ca Mitropolit al Moldovei și Sucevei, într-o vreme de dictatură comunistă plină de restricții și presiuni asupra vieții Bisericii, acest distins ierarh român a reușit, cu răbdare constantă și înțelepciune practică, să păstreze și să promoveze credința creștină și cultura românească din Moldova pe mai multe planuri ale vieții bisericești¹.

În calitate de patriarh, pentru o mai temeinică slujire a dreptei credințe, a promovat o teologie vie, întemeiată pe rugăciune, pe experiență și viață. Grijă pentru învățământ și orientarea acestuia în acord cu cerințele timpului au fost constante ale activității Patriarhului Iustin Moiescu. Prin directă sa implicare, a văzut lumina tiparului monumentală colecție de scrieri patristice intitulată *Părinți și Scriitori Bisericești*, proiectată în 90 de volume, la apariția căreia au contribuit cei mai buni traducători din literatura patristică greacă și latină. A inițiat volumele *Arta Creștină în România*, din care au apărut cinci. S-a îngrijit de apariția unei noi ediții sinodale a *Sfintei Scripturi*, în anul 1982, a unei noi ediții a *Noului Testament*, precum și a unei serii de manuale de teologie și a multor lucrări ale marilor teologi din generația sa.

Prin răvnă stăruitoare, hărnicie și demnitate, competență, clarviziune și dăruire părintească, a propovăduit neîncetat cuvântul lui Dumnezeu, a stăruit cu timp și fără timp, a îndemnat cu toată îndelunga răbdare și învățătură, pretutindeni și mereu a binevestit comoara de credință a Ortodoxiei în toată adâncimea ei. Pastorațiile trimise clerului și dreptcredincioșilor, dar și cuvântările rostite în cadrul slujbelor religioase, la întâlnirile cu preoții, la întâlnirile și conferințele interortodoxe, la sesiunile Consiliului Mondial al Bisericilor, ale Conferinței Bisericilor Europene, întotdeauna bogate în idei,

¹ †DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Patriarhul Iustin – un stâlp neclintit de furtună. Mesaj la slujba de pomenire a Patriarhului Iustin Moiescu, la împlinirea a 24 de ani de la trecerea sa la Domnul*, <<http://www.patriarhia.ro/ro/patriarhul/pfiustin2010.html>>, 20 mai 2015.

judicios și logic alcătuite, pun într-o lumină strălucitoare concepția Patriarhului cărturar despre lume și viață, vibrația sa spirituală, convingerea sa religioasă adâncă.

Pastoralele Patriarhului Iustin. În timpul slujirii arhieresti, pe lângă alte cuvântări ocazionale, a elaborat numeroase Pastorale la Nașterea și Învierea Domnului. Analizând aceste scrisori pastorale, dintru început, constatăm faptul că au puternice rădăcini în tâlcuirea biblică și teologică, spre a ajunge, treptat, să culeagă fructul îndrumărilor creștinești și al îndemnelor virtuoaase, pentru tot ce se cere sufletului credincios și conviețuirii cu semenii. Este linia imprimată propovăduirii de Sfinții Apostoli și urmată cu stăruință de Sfinții Părinți. Ilustrul profesor de teologie și iubitorul literaturii patristice a asimilat din plin gândirea și chipul predicării, după cum vădește atașamentul său față de spiritul luminat al lui Evagrie Ponticul sau față de doctorul sufletesc, Sf. Ioan Gură de Aur.

După mărturia Arhiepiscopului Adrian Hrițcu, aceste pastorale constituie „adevărate pagini din Sfinții Părinți, profunde, clare, inspirând duh evanghelic, cu povățuiri la aleasă trăire creștinească, conform învățaturii hristice. Predicile adresate credincioșilor și cuvântările rostite la diferite ocazii erau pline de duh biblic și de căldură părintească, îmbinate cu îndemnuri practice pentru viață. Despre cuvântul său, profesorul O. Bucevschi, un bun prieten al său, a afirmat: «Când se exprimă Iustin, cu greu ar mai fi ceva să adauge ceva»².

Genul omiletic în care se înscriu pastoralele este cel parenetic, îndemnător și îndrumător, care în mod deosebit aparține întâistătătorilor eparhiilor. Autorul nu-și propune ca obiective nici exegeze sofisticate, nici dezvoltarea detaliată a temelor, nici tonuri encomiastice înflăcărare, ci îndemnuri, sfaturi, avertismente, încurajări de la inima unui părinte iubitor către fiii săi.

Tematica pastoraletor este variată, precum erau și aspectele pe care Patriarhul Iustin le-a abordat. Astfel, întâlnim teme referitoare la *antropologie, înviere, dragostea lui Dumnezeu pentru oameni, păstrarea dreptei credințe*, nelipsind cele prin care înaltul ierarh îndrumă *viața religioasă-morală* a credincioșilor privind viețuirea după porunca Mântuitorului și înlăturarea păcatelor, a deprinderilor dăunătoare din punct de vedere moral și social. Așadar, ținând seama de conținut, vom identifica, în cele ce urmează, principalele idei teologice, cu referire la marile teme dogmatice presărate de la un capăt la altul în opera sa omiletică.

² †Adrian HRIȚCU, „Frânturi de inimă la comemorarea a douăzeci de ani de la trecerea la cele veșnice a Patriarhului Iustin Moiescu”, în: *Un stâlp puternic în vremuri de furtună: Dr. Iustin Moiescu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei (1957-1977)*, Ed. Trinitas, Iași, 2006, p. 59.

Întruparea și Nașterea Mântuitorului Iisus Hristos

Patriarhul Iustin consideră că prin actul Întrupării nu este îndumnezeită doar natura umană a Mântuitorului Hristos, ci întregul univers, iar eternitatea se unește cu ceea ce este efemer, cu timpul, și lumea este sfințită. Importanța Întrupării Fiului lui Dumnezeu trebuie înțeleasă ca fiind cel mai potrivit mijloc pentru mântuirea omului, deoarece dacă păcatul și moartea au intrat în lume printr-un om (Adam), tot printr-un om (Adam cel Nou), care este Dumnezeu-Omul Iisus Hristos, trebuia să vină și mântuirea, adică să prisosească harul lui Dumnezeu și darul Lui asupra omenirii, prin Întruparea, Moartea și Învierea lui Hristos: „Mântuitorul nostru Iisus Hristos S-a făcut om, fără să înceteze a fi Dumnezeu. El nu s-a făcut om printr-o îndepărtare de Dumnezeire și nici nu s-a făcut din om Dumnezeu, ci, Dumnezeu fiind, *s-a făcut trup și s-a sălășluit întru noi și am văzut mărirea Lui, mărirea ca a unuia născut din Tatăl, plin de har și de adevăr (In 1, 14)*, cum zice Sfântul Evanghelist Ioan”³. Lumea veche nu mai avea destulă putere să se ridice din prăpastia în care căzuse. De aceea, la împlinirea vremii, din dragoste față de făptura Sa, Dumnezeu a trimis în lume pe Fiul Său pentru a izbăvi pe om de păcat, pentru a-i descoperi adevărul despre ființa Sa și pentru a-l înzestra cu puterea de a face voia Sa⁴.

Prin Întrupare, Fiul lui Dumnezeu a devenit în același timp și om pentru a oferi oamenilor posibilitatea îndumnezeirii prin har. El nu și-a însușit firea umană doar pentru perioada petrecută pe pământ, ci pentru totdeauna, iar măreția acestui act dumnezeiesc constă în privilegiul naturii umane de a primi dumnezeirea în pântecul Sfintei Fecioare Maria: „Noi știm că Fiul lui Dumnezeu a venit pe pământ pentru a ridica pe om la cer. Pentru noi S-a întrupat El; în locul nostru a pățimit El; cu noi a înviat El”⁵. Minte omească nu va fi nicicând în stare să pătrundă în miezul tainei Întrupării Fiului lui Dumnezeu. După mărturia cărților bisericești, chiar îngerii din ceruri se minunează de noua descoperire a lui Dumnezeu în lume. Prin Întruparea Domnului nostru Iisus Hristos s-a înscăunat buna înțelegere între oameni și pacea între om și Dumnezeu. Cerul s-a unit cu pământul, Dumnezeu om făcându-se și omul la Dumnezeu suindu-se⁶. În acest fel, prin Întruparea Mântuitorului, Dumnezeu a pătruns într-un chip nou în lume și lumea întru El, unindu-se pentru totdeauna. La Nașterea Domnului, cerul cu pământul s-au unit. Fiul lui Dumnezeu a coborât pe pământ și a luat chip de om, unin-

³ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”. *Omiliile arhieresti la Nașterea și Învierea Domnului*, Ed. Episcopiei Argeșului și Muscelului/Anastasia, 2004, p. 11.

⁴ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 27.

⁵ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 19.

⁶ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 50.

du-se cu el, iar omul a dobândit puterea să se ridice la Dumnezeu, pentru a se uni cu El⁷.

Coborârea sau chenoza Fiului lui Dumnezeu până la starea noastră de făptură, având doar chipul și asemănarea Sa, este condiția întâlnirii cu noi la nivelul la care putem primi bogăția Lui de viață și de har. Chenoza Lui, subliniază Patriarhul Iustin, este condiția și cauza îndumnezeirii noastre prin îndumnezeirea firii Sale umane, care este a noastră, a tuturor. Dacă pentru zidirea dintâi Dumnezeu este îndeosebi Domn al Vieții, fiindcă a adus toate de la neființă la ființă, pentru zidirea a doua, adică pentru lumea care a început odată cu Întruparea Mântuitorului, Dumnezeu este îndeosebi Domn al Păcii, fiindcă pe toate le-a unit cu Sine, prin Fiul, și în toate sălășluiește, prin Sfântul Duh⁸. Pacea pe care Dumnezeu a sădit-o în lume de la început, ca temei al mersului ei către desăvârșire, pentru fericirea omului, după asemănarea lui Dumnezeu, s-a îmbogățit în cuprins și în puțința de a fi deplin înfăptuită prin Întruparea Mântuitorului. În adâncul înțelepciunii Sale, Dumnezeu a ales calea cea mai bună pentru mântuirea noastră, trimitând în lume pe Însuși Fiul Său pentru a ne face asemenea Lui, dăruindu-ne putere să ne apropiem cu îndrăznire de El, ca fii ai aceluiși Părinte și, împreună, moștenitori ai fericirii veșnice⁹.

Stăruind asupra înțelesului acesta al Întrupării Domnului nostru Iisus Hristos, ca temelie a împăcării noastre cu Dumnezeu, Sfinții Părinți ai Bisericii vorbesc deseori nu numai despre unirea firii dumnezeiești cu firea omenească în Mântuitorul, dar și despre unirea firii dumnezeiești cu firea omenească în noi, ca urmare a Întrupării Domnului din Fecioara Maria. Hotărârea din veac a lui Dumnezeu de a trimite pe Fiul Său pe pământ pentru a ridica pe om la cer se întrezărește în Sfânta Scriptură, în chiar cuvintele care istorisesc facearea omului după *chipul și asemănarea* lui Dumnezeu¹⁰.

Patriarhul Iustin Moiescu consideră că, în înțelepciunea lui Dumnezeu, noi am fost zămisliti într-adevăr ca fii ai Părintelui nostru ceresc din veșnicie; iar la zidirea lumii noi am fost făcuți după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Dar numai odată cu Întruparea Fiului, Care este *chipul lui Dumnezeu celui nevăzut*, s-a făcut începutul înfierii făpturii noastre de către Tatăl ceresc¹¹.

Autorul recunoaște că, prin Întrupare, Fiul lui Dumnezeu îmbracă firea omenească în toate formele ei cele mai simple, simplu om, redus la cele

⁷ †Iustin MOIESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 55.

⁸ †Iustin MOIESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 58.

⁹ †Iustin MOIESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 101.

¹⁰ †Iustin MOIESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 134.

¹¹ †Iustin MOIESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 150.

mai rudimentare condiții, firea omenească, așa cum apare ea din mâinile Creatorului, săracă, plină de suferințe și de dureri, umilită până la ultima treaptă a umilinței: „Dar cu toate că este Fiul lui Dumnezeu, deoființă cu Tatăl și cu Sfântul Duh, preaslăvit în Treime și necuprins cu mintea, Domnul nostru Iisus Hristos, *pentru noi oamenii și pentru a noastră mântuire*, S-a smerit pe Sine, născându-Se în ieslea din Betleem și înfășându-Se în scutece ca să *prefacă necinstea în cinste*, cum zice Sfântul Ioan Gură de Aur, *ca să îmbrace ceva ce este neslăvit cu slavă, să arate chip de viețuire desăvârșită*”¹².

Coborând din sânul Tatălui, Fiul a venit în lume ca om și a viețuit ca oamenii, asemenea lor. Dar, viața Lui omenească a fost o viață dumnezeiască. Arătarea Domnului nostru Iisus Hristos pe pământ este rod al dragostei lui Dumnezeu față de lume, căci „așa a iubit Dumnezeu lumea încât a dat pe Fiu Său Unul-Născut, pentru ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică” (In 3, 16)¹³.

Învierea Domnului nostru Iisus Hristos

În Învierea lui Hristos, Patriarhul Iustin vede înnoirea radicală și totală a vieții. Dacă mântuirea poate fi numită și viață a omului cu Dumnezeu, atunci Învierea Domnului este cununa întregii Sale lucrări de mântuire. Sfărâmând împărăția morții, El a dat viață celor adormiți în nădejdea învierii; suindu-Se cu firea Sa omenească la cer, El S-a făcut pârga învierii noastre; trimițând în lume pe Mângâietorul, Duhul de viață făcător, El a înzestrat Biserica Sa cu puterea de a călăuzi la viață pe dreptcredincioși¹⁴.

Învierea Sa din morți este încununarea cu slavă a lucrării Sale de mântuire a lumii, este dovada de netăgăduit a puterii Sale dumnezeiești, este izvorul nesecat al vieții noastre duhovnicești¹⁵. Prin Înviere, Domnul nostru Iisus Hristos a trecut de la moarte la viață, intrând din nou, prin Înălțarea la cer, întru mărirea negrăită a lui Dumnezeu. La Tatăl ceresc, El nu S-a ridicat însă singur; cu Sine El a luat, ca și în jertfa Sa, întreg neamul omenesc. Lucrarea Domnului nostru Iisus Hristos de mântuire a neamului omenesc rămâne strâns legată de moartea și Învierea Sa. Prin Jertfa de pe Cruce, El ne-a răscumpărat din robia morții, iar prin Înviere ne-a dăruit viață veșnică. Domnul nostru Iisus Hristos a înviat, într-adevăr, cu trupul Său; dar la Înviere trupul Domnului a trecut nu numai de la moarte la viață, ci și de la viața de

¹² †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 167.

¹³ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 360.

¹⁴ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 43.

¹⁵ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 61.

mai înainte, la o viață nouă. Astfel, chiar în clipa Învierii, Iisus străbate cu trupul piatra mormântului, lăsând neatinsă pecetea pusă deasupra ei¹⁶.

Patriarhul Iustin afirmă că, atunci când preamărim slăvita Înviere, „sufletele noastre se cuprind de bucurie, nu numai de biruința Mântuitorului asupra morții, veselindu-ne îngereste, fiindcă El a înviat *cu cuviință dumnezeiască*, dar și de biruința noastră asupra morții, fiindcă Învierea Domnului este izvorul învierii noastre”¹⁷. Învierea Domnului este vestită neîncetat, ca adevăr de temelie al credinței creștine și izvor al învierii noastre, fiind prăznuită ca sărbătoarea cea mai mare a Bisericii Ortodoxe. Prin Înviere, învingând moartea și nimicind stricăciunea, Mântuitorul a pus temelie vădită cu vintelor Sale, înfățișându-Se ca Domn și *începător al vieții*¹⁸.

Bucuria Învierii lui Hristos ne încredințează pe deplin că viața pământească trecătoare ne va aduce viața cea de dincolo, viața pentru care ne pregătim, fiind în această viață: viața veșnică. Departate de a privi moartea ca pe o dispariție tragică și fără nădejde în necunoscut, părintele patriarh subliniază ideea că, înveșmântat în dumnezeiasca lumină, prin Înviere, Domnul nostru Iisus Hristos a deschis cugetele noastre către Dumnezeu, pentru a vărsa în ele, prin puterea Sfântului Duh, adevărurile vieții veșnice¹⁹. Prin Întruparea și viețuirea Sa întru ascultare desăvârșită de Părintele Său; prin chinurile și moartea Sa pe Cruce, în ocară, din dragoste față de noi, Fiul lui Dumnezeu S-a pogorât din înălțimea slavei Sale până la treapta cea mai de jos a vieții omenești. Dar cu puterea Sfântului Duh, Dumnezeu L-a înviat pe El din morți și L-a ridicat până la treapta cea mai înaltă cu putință, așezându-L de-a dreapta Sa întru putere²⁰.

Mărturia pe care Mântuitorul a dat-o Apostolilor despre Înviere era înțărîtă nu numai *prin multe semne doveditoare*, ci îndeosebi prin lumina pe care Sfântul Duh o varsă în sufletele celor care căutau stăruitor pe Hristos, deschizându-le ochii lăuntrici ca să-L vadă și să-L cunoască. Înviind din morți, Domnul nostru Iisus Hristos nu S-a întors la viața Sa de mai înainte, ca om. Ridicându-Se la Părintele ceresc, Mântuitorul a trecut cu trupul Său de la viața pe pământ în mărirea Sa dumnezeiască²¹.

¹⁶ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 87.

¹⁷ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 108.

¹⁸ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 128.

¹⁹ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 156.

²⁰ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 238.

²¹ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 386.

Sfânta Treime

Adevărul despre Sfânta Treime rămâne cea mai mare taină a credinței creștine, un adevăr mai presus de puterea de pricepere a minții omenești. Mulți au încercat să înțeleagă și să explice și altora cum poate fi Dumnezeu unul în ființă și totuși întreit în persoane, dar n-au izbutit, ori au rătăcit, ceea ce este și mai rău. Așa cum mărturisește părintele patriarh, taina Sfintei Treimi este mai presus de fire. Taina Preasfintei Treimi este învățătura fundamentală a creștinismului, prin care acesta se deosebește de orice altă religie. Dumnezeu este Unul în ființă, dar întreit în Persoane, fiecare cu lucrarea Sa pentru viața și mântuirea lumii:

„Unitatea de ființă a Tatălui, Fiului și Sfântului Duh, [...] unitatea de lucrare a Tatălui, Fiului și Sfântului Duh în zidirea, mântuirea și sfințirea lumii, [...] precum și unitatea de viață fericită a celor trei Fețe ale Sfintei Treimi, fiecare dintre ele, bucurându-se în celelalte două, alcătuiesc temeiurile învățaturii noastre despre Dumnezeu, ca pace în ființa Sa, în lucrarea Sa, în viața Sa”²².

Fiul lui Dumnezeu ne-a descoperit nouă pe Dumnezeu Tatăl:

„Ca fii ai învierii (Mt 22, 36) și slujitori ai vieții, veselindu-ne și noi după cuviință în luminata zi a Învierii Domnului, să preamărim pe Tatăl nostru cel din ceruri, Care a vărsat peste noi toată bogăția dragostei Sale, să mulțumim Domnului nostru Iisus Hristos, Care a pironit pe Cruce păcatele noastre, prin Patima Sa cea de bună voie pentru noi și ne-a ridicat împreună cu El la viață prin Învierea Sa, deschizându-ne totodată ușile Raiului și să lăudăm pe Sfântul Duh pentru darurile pe care din belșug le varsă peste fiecare dintre noi, în toată vremea, pentru a vieții în pace și bucurie pe pământ și pentru a dobândi fericirea veșnică, în ceruri”²³.

Închinat și mărit împreună cu Tatăl și cu Fiul să fie Sfântul Duh, Care sălășluiește în noi prin darurile Sale cele bogate, gătindu-ne pentru Înviere. Deoființă cu Tatăl și cu Sfântul Duh, El este deopotrivă Dumnezeu. Nu are început al zilelor, nici sfârșit al vieții Sale; este veșnic²⁴.

Icoană a Ipostazei (Ipostasului) lui Dumnezeu, ca Fiu, El este chipul lui Dumnezeu. Desigur, fiind deoființă cu Dumnezeu-Tatăl și cu Dumnezeu-Duhul Sfânt, Dumnezeu-Fiul este pururea părtaș al sfințeniei desăvârșite dumnezeiești²⁵. Îndumnezeirea firii omenești înseamnă ridicarea ei, prin puterea Tatălui, prin jertfa Fiului și, mai ales, prin sfințirea ei deplină de Sfântul

²² †Iustin MOISESCU, „Pentru pacea a toată lumea...”, p. 77.

²³ †Iustin MOISESCU, „Pentru pacea a toată lumea...”, p. 127.

²⁴ †Iustin MOISESCU, „Pentru pacea a toată lumea...”, p. 203.

²⁵ †Iustin MOISESCU, „Pentru pacea a toată lumea...”, p. 327.

Duh la treapta cea mai înaltă a desăvârșirii ei, pentru a se putea apropia de Dumnezeu²⁶.

Acest adevăr dogmatic este adâncit și mai mult de predicatorul nostru, astfel: „După ce a așezat rânduilele vieții noastre creștinești și ne-a izbăvit de păcatul strămoșesc, prin înfricoșătoarele Sale patimi, Domnul nostru Iisus Hristos S-a înălțat cu trupul la ceruri, de unde a trimis pe Sfântul Duh în Biserica Sa, rămânând însă pururea în mijlocul nostru, după cum El însuși a făgăduit, zicând: «Iată, Eu cu voi sunt până la sfârșitul veacurilor» (Mt 28, 20)”²⁷.

Sfântul Duh, Care pe cele neputincioase le întărește și pe cele cu lipsă le împlinește, vine „slăbiciunii noastre într-ajutor” (Rm 8, 26), ca să aducem rod bineplăcut lui Dumnezeu în orice lucru bun. Domnul nostru Iisus Hristos sălășluiește în noi, atât prin firea Sa omenească, în care este cuprinsă firea noastră a tuturor, cât și prin Duhul Sfânt – Mângâietorul, pe Care El L-a trimis la noi, în ziua marelui praznic al Cincizecimii²⁸. Viața cea veșnică în Dumnezeu se dobândește cu puterea Sfântului Duh, prin Biserică, nu numai de credincioși, dar, într-un anumit înțeles, de toată făptura văzută și nevăzută, cuvântătoare și necuvântătoare²⁹. Duhul Sfânt odihnește din veșnicie peste Dumnezeu-Fiul, iar la venirea Lui în trup Și-a vădit prezența la Nașterea, la săvârșirea de fapte minunate și îndeosebi la Botezul Lui³⁰.

În legătură cu lucrarea Duhului Sfânt, patriarhul Iustin afirmă că „Dumnezeu în putere, Iisus Hristos, după Înviere, ne descoperă adevărurile Sale mântuitoare, prin Sfântul Duh – Mângâietorul”³¹. Fiul lui Dumnezeu într-o mărime vorbește acum Bisericii Sale, prin Sfântul Duh, Mângâietorul, Duhul Adevărului. Pentru sfințirea noastră, pe Sfântul Duh îl trimite de la Părintele ceresc la noi, iar pentru mântuirea noastră pururea la Tatăl mijlocește, ca Arhiepiscop după rânduiala lui Melchisedec, Împăratul păcii³².

Maica Domnului

Fidelă Sfintei Scripturi și Sfintei Tradiții, Biserica Ortodoxă a mărturisit întotdeauna cu convingere învățătura despre pururea-fecioria Maicii Domnului, afirmând că ea a fost fecioară înainte de naștere, în timpul nașterii și după nașterea Mântuitorului Hristos. Calitatea de fecioară însoțește persoana Maicii Domnului pe toată durata vieții ei și în vecie. Acest adevăr, fundamentat pe revelația dumnezeiască, întregeste dogma teotokologică, el

²⁶ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, pp. 335-336.

²⁷ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 13.

²⁸ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 199.

²⁹ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 241.

³⁰ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 336.

³¹ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 338.

³² †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 407.

evidențiind, în primul rând, că inițiativa Întrupării și a mântuirii neamului omenesc aparține exclusiv lui Dumnezeu.

În acest sens, Patriarhul Iustin Moiescu arată că „Precurata Sa Maică, alături de dreptul Iosif, plecându-și genunchii înaintea Pruncului său, cu evlavie adâncă și dragoste fierbinte, a înălțat rugăciune de mulțumire către Ziditorul cerului și al pământului pentru darurile pe care El le-a vărsat din plin peste ea, făcând-o Născătoare de Dumnezeu”³³. De aceea noi mărturisim că prin Întrupare Fiul lui Dumnezeu S-a făcut om; iar Precurata Sa Maică, Pururea Fecioara Maria este Născătoare de Dumnezeu. Într-adevăr, darul cel mai de preț pe care noi oamenii l-am adus lui Dumnezeu, pentru Întruparea Fiului Său, este Maica-Fecioară, Preasfântă, Precurată, Preanevinovată³⁴.

Patriarhul Iustin exprimă adevărul, potrivit căruia, dacă prin Întrupare Sfânta Fecioară se află în cea mai strânsă comuniune cu Fiul ei după trup, tot prin Întrupare se află în deplină solidaritate și cu neamul omenesc. Prin glasul Sfintei Fecioare Maria, întreaga fire omenească a răspuns chemării cerești, mărturisind că este gata să primească în sânul ei umbra Sfântului Duh spre a se naște din nou, într-o dreptate, pentru a dobândi sfințenia, viața veșnică și mărirea lui Dumnezeu³⁵. Plină de har și binecuvântată între toate femeile, Sfânta Fecioară Maria este Născătoare de Dumnezeu. Plină de sfințenie, aceea care a fost aleasă pentru a fi Maica lui Dumnezeu reprezintă culmea cea mai înaltă a sfințeniei Vechiului Testament, se spune deseori. Nici o altă ființă creată nu s-a putut ridica la sfințenia ei³⁶.

Mântuirea oamenilor

Nevoia de mântuire a omenirii din robia răului a fost simțită de toate popoarele. Din mijlocul acestora, Dumnezeu și-a ales un popor pe care a vrut să-l călăuzească spre mântuire. Pe acest popor l-a înștiințat prin mulțimea prorocilor de venirea lui Hristos, însă inimile lor erau împietrite. De aceea, Dumnezeu-Tatăl a adresat chemarea la mântuire tuturor popoarelor lumii, întregii omeniri, fiecărui om, trimițând în lume pe Însuși Fiul Său, cu chip de om, pentru a mântui întreaga făptură căzută în păcat prin cei dintâi oameni³⁷.

Mântuirea, arată Patriarhul Iustin, este rod al unirii lucrării lui Dumnezeu cu credinciosul. Prin har, credință și fapte bune se ridică omul de la moarte la viață³⁸. Jertfa de pe Cruce, Coborârea în iad și Învierea Domnului

³³ †Iustin MOIESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 132.

³⁴ †Iustin MOIESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 207.

³⁵ †Iustin MOIESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 216.

³⁶ †Iustin MOIESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 255.

³⁷ †Iustin MOIESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 10.

³⁸ †Iustin MOIESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 38.

nostru Iisus Hristos alcătuiesc taina mântuirii noastre. Pe ele se întemeiază întreg așezământul credinței noastre; din ele izvorăște împăcarea noastră cu Dumnezeu; în ele se găsește chezașia vieții noastre fericite fără de sfârșit³⁹. Dăruindu-ne mântuirea, prin jertfa de ispășire și Învierea din morți a Fiului Său iubit, Dumnezeu ne-a împăcat pe toți cu Sine spre înviere și viață veșnică⁴⁰. Într-adevăr, din bunătatea Sa nemărginită Dumnezeu n-a lăsat pieririi pe omul cel căzut în păcat, ci S-a îndurat de el și l-a ridicat iarăși la sânul Său de Părinte, dăruindu-i viața fericită în veci⁴¹.

Este limpede, prin urmare, că pacea, în graiul Mântuitorului, se referă la mântuirea noastră a tuturor de către El, cât și la mântuirea fiecăruia dintre noi. Ea arată lămurit înțelesul adânc al mântuirii și, totodată, denumește darul dumnezeiesc care ni se împărtășește pentru dobândirea mântuirii⁴². Prin învierea Mântuitorului, Dumnezeu ne-a deschis și nouă poarta vieții veșnice, întrucât „dacă ne-am făcut cu Mântuitorul o tulpină întru asemănarea morții Lui, atunci vom fi la fel și întru înviere” (*Rm* 6, 5)⁴³. Prin Învierea Fiului Său, Dumnezeu ne-a făcut și pe noi fii ai Învierii (*Lc* 20, 36), ne-a născut din nou spre nădejde vie (*I Ptr* 1, 3), și împreună cu El pe noi cei ce eram morți pentru greșelile noastre ne-a făcut vii și împreună cu El ne-a sculat și împreună ne-a așezat în cele cerești (*Ef* 2, 6)⁴⁴.

În iconomia lui Dumnezeu de împăcare a întregii făpturi cu Sine, prin Fiul Său, mântuirea omului zidit după chipul și asemănarea dumnezeiască stă în centrul lucrării Domnului nostru Iisus Hristos în lume⁴⁵. Hristos n-a păstrat însă numai pentru sine mărirea Sa. În felul în care ne-a făcut pe noi părtași sfințeniei, curăției și nevinovăției Sale, El ne-a făcut părtași și mării Sale, ridicându-ne cu Sine de-a dreapta lui Dumnezeu⁴⁶.

Deși Dumnezeu „voiește ca toți oamenii să se mântuiască” (*I Tim* 2, 4), totuși El nu-i silește, până când ei nu doresc acest lucru. Înzestrându-l pe om cu voință liberă, Dumnezeu nu-l mântuiește împotriva voinței sale, ci îi cere consimțire și colaborare: „În Sfânta Scriptură, mântuirea dobândită prin Iisus Hristos apare, pe de-o parte, ca un dar al lui Dumnezeu pe care îl primim prin credință și harul dumnezeiesc, iar pe de altă parte, apare ca o stare la care trebuie să ajungem prin silințele noastre⁴⁷.

³⁹ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 63.

⁴⁰ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 84.

⁴¹ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 100.

⁴² †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 113.

⁴³ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 127.

⁴⁴ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 177.

⁴⁵ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 194.

⁴⁶ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 219.

⁴⁷ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 276.

Învieerea de obște și Judecata de Apoi

Învățătura Bisericii noastre Ortodoxe ne arată că există două judecăți: una particulară și una universală. Judecata particulară este prezentată în pilda Bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr, iar cea universală în textul de la Matei, capitolul 25, în care ni se prezintă judecata de la sfârșitul lumii, când vor fi despărțiți oamenii buni de cei răi. Judecata cea din urmă este precedată de învierea cea de obște, „adică reunirea în trupuri a tuturor sufletelor fiilor lui Adam. În sunet de mare trâmbiță, îngerii vor vesti învierea... Fiecare se va scula din morți și, cu frică și cu cutremur, se va înfățișa, ca să fie judecat de nemitarnicul judecător”⁴⁸. Judecata se va face în fața întregii lumi, a sfinților îngeri, a sfinților din ceruri, a Maicii Domnului, dar, cel mai de temut lucru, este că în acea zi „se va arăta toată mânia Domnului. Atunci Dumnezeu va fi numai dreptate, fără milă. Nici o lacrimă nu va folosi, nici o apărare nu va ajuta”⁴⁹, fiindcă, spune Sfânta Scriptură: „Atunci toți vor striga munților și stâncilor: Cădeți peste noi și ne ascundeți de fața Celui ce șade pe tron și de mânia Mielului” (Ap 6, 16). Patriarhul Iustin arată că așa cum Mântuitorul, după Înviere, n-a venit la viața dinainte de moarte, ci S-a ridicat la viața cea cerească cu trupul slăvit, tot așa și omul, după Înviere, trece la o viață nouă cu trupul îmbunătățit. La a doua arătare a Sa, Domnul nostru Iisus Hristos „va schimba la înfățișare trupul smereniei noastre întru asemănarea Trupului măririi Sale” (Flp 3, 21)⁵⁰.

Desigur, noi vom dobândi învierea trupurilor la arătarea Domnului întru mărire. Dar în duhurile noastre purtăm sămânța nemuririi, pe care a sădit-o Dumnezeu în Adam, zidindu-l după chipul și asemănarea Sa⁵¹. Ca și izbăvirea noastră de păcat prin Jertfa de pe Cruce, învierea noastră este atât de strâns legată de Învierea Domnului, încât Sfântul Apostol Pavel a putut spune că „dacă morții nu înviază, nici Hristos n-a înviat” (I Co 15, 16)⁵².

Părintele patriarh Iustin afirmă că noi nu vom învia însă ca fiica lui Iair, ca fiul văduvei din Nain sau ca Lazăr din Betania, pentru a gusta apoi moartea din nou, în trupurile noastre de acum. Făcându-ne părtași Învierii Domnului, la sfârșitul veacurilor noi ne vom ridica cu trupul de la moarte la nemurire⁵³. Între învierea noastră și Învierea Mântuitorului este o legătură atât de strânsă, încât înfăptuirea uneia dă naștere și la cealaltă, iar lipsa uneia nimicește și pe

⁴⁸ Pr. Ștefan SLEVOACĂ, *Din tezaurul ortodoxiei. În apărarea credinței străbune*, Ed. Episcopiei Buzăului, 1990, p. 165.

⁴⁹ Pr. Ștefan SLEVOACĂ, *Din tezaurul ortodoxiei...*, p. 166.

⁵⁰ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 90.

⁵¹ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 178.

⁵² †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 197.

⁵³ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 197.

cealaltă. În cele dintâi zile ale Bisericii noastre, Învierea Mântuitorului și învierea obștească erau atât de prezente în viața credincioșilor, încât ei, în rugăciunile lor, când își ridicau cugetele către Dumnezeu, se gândeau la Dumnezeu Care a înviat pe Domnul nostru Iisus Hristos din morți⁵⁴.

La judecata universală, evidențiază patriarhul Iustin, nu va mai rămâne nicio taină nedescoperită. Dreptii vor străluci în toată splendoarea vredniciei lor, iar păcătoșilor li se va descoperi întreaga urătenie, fără rezerve. Pe deapsa veșnică – răsplata celor răi – constă în nefericire, în chinuri, durere fizică și morală, deznădejde, depărtare de la fața lui Dumnezeu și petrecerea împreună cu diavolul. Răsplata celor drepti va consta în fericirea deplină și eternă, văzând pe Dumnezeu față către față. Dar judecata universală va însemna și descoperirea planului divin cu privire la întreaga lume, a planului din veci ascuns în sânul lui Dumnezeu. Atunci va avea loc marea revelație asupra sensului creației și al istoriei. Nimic nu va rămâne ascuns, ci totul va căpăta un sens, o explicație definitivă, chiar și pentru îngeri. Cercetarea desăvârșită a faptelor omului și așezarea lui definitivă, cu sufletul și cu trupul, în ceata celor buni sau în ceata celor răi se va face însă la judecata obștească, după a doua venire a Domnului, atunci când vor învia toți oamenii cu trupurile lor⁵⁵, când Domnul nostru Iisus Hristos Se va arăta cu putere ca stăpân al Împărăției Sale; aceasta va fi ziua de răsplată pentru fiecare, după credința și faptele sale⁵⁶.

Biserica

Sfânta Biserică a fost întemeiată prin Pogorârea Sfântului Duh la Cinzicime, când la cuvântul Sfântului Petru s-au botezat mulți oameni. Biserica este sfântă, deoarece ea este „Trupul lui Hristos” (Ef 1, 22), iar conducătorul ei este însuși Hristos, Care jertfindu-se pe Cruce, a sfințit Biserica, făcând-o „sfântă și fără de prihană” (Ef 5, 27). Ea, Biserica, nu este doar sfântă, ci și sfințitoare, în înțelesul că din ea izvorăsc nesfârșite daruri și haruri, care se împart credincioșilor și-i transformă, ajutându-i să devină oameni noi, să devină sfinți. În concepția Patriarhului Iustin Moisescu, Biserica este definită astfel: „Având aceeași credință, făcându-ne părtași din același har de darurile Sfântului Duh, pe care le primim prin Sfintele Taine și trăind aceeași viață, noi toți dreptmăritorii creștini alcătuim o obște duhovnicească, încheată de puterea Sfântului Duh și cârmuită de Domnul nostru Iisus Hristos. Această obște este Biserica cea adevărată, singura Biserică a lui Hristos”⁵⁷.

⁵⁴ †Iustin MOISESCU, „Pentru pacea a toată lumea...”, p. 320.

⁵⁵ †Iustin MOISESCU, „Pentru pacea a toată lumea...”, p. 38.

⁵⁶ †Iustin MOISESCU, „Pentru pacea a toată lumea...”, p. 91.

⁵⁷ †Iustin MOISESCU, „Pentru pacea a toată lumea...”, pp. 19-20.

Biserica este una „fiindcă există un singur trup tainic al Domnului [...]”. Biserica este una fiindcă membrii ei au aceeași nădejde [...]. Biserica este una fiindcă există un singur Cap al ei, Domnul nostru Iisus Hristos [...]. Biserica este una fiindcă există o singură credință, Învățătura cea adevărată pe care o păzește Biserica Ortodoxă [...]. Biserica este una fiindcă există un singur Botez [...]. Biserica este una fiindcă există un singur Dumnezeu, Părintele nostru ceresc, Stăpânul desăvârșit al întregii făpturi⁵⁸. Având în vedere că Biserica înseamnă și comuniune, în timpul serviciului divin, toți mărturisesc aceeași credință, fiind botezați cu același unic botez, toți au același Domn, aceeași nădejde. Toți sunt frați, care se împărtășesc din același potir. Făcând o comparație între Biserică, ca popas al sufletului și oazele din deșert, părintele patriarh Iustin scoate în evidență folosul, importanța și rolul Bisericii pentru mântuirea noastră: „Un singur cuget, o singură inimă, o singură putere suntem noi toți slujitorii și credincioșii Bisericii Ortodoxe de pretutindeni. Puterea cu care a fost înzestrată Biserica lui Hristos se extinde, prin rugăciunile slujitorilor ei, și asupra firii. După pogorârea Sfântului Duh, această învățătură despre unirea credincioșilor cu Hristos s-a dezvoltat, înfățișând Biserica întreagă ca o obște de oameni străbătută de Sfântul Duh și cărmuită de Mântuitorul⁵⁹”.

Îngerii

Lucrarea îngerilor este de a-I sluji, în primul rând, lui Dumnezeu, dar și oamenilor, prin împlinirea vocii lui Dumnezeu, în vederea mântuirii noastre. Îngerii sunt trimișii, mesagerii și vestitorii vocii lui Dumnezeu în lume. De aceea, subliniază Patriarhul Iustin, noi trebuie să le acordăm îngerilor cinstirea cuvenită, ei fiind și mijlocitori înaintea Tronului Ceresc al lui Dumnezeu. În slăvita noapte a Nașterii Domnului, văzând făgăduința împlinită, îngerii au rostit cuvântul de laudă către Dumnezeu, preamărindu-L și mulțumindu-I pentru noi. Acesta este cel dintâi temei al proslăvirii lui Dumnezeu de către îngeri, la venirea Domnului nostru Iisus Hristos în trup pe pământ⁶⁰.

Patria îngerilor este cerul. Ei au fost prezenți în lume, ca trimiși și soli ai lui Dumnezeu. Au fost creați de Dumnezeu înainte de a crea Dumnezeu lumea materială și pe om, sunt ființe spirituale, fără trupuri, locuiesc în lumina cea dumnezeiască și preamăresc neîncetat pe Dumnezeu. Patria lor statornică este cerul, dar oricând pot coborî printre oameni. Din pacea noastră cu Dumnezeu s-a născut și pacea între noi și îngeri. De atunci, privind cu dragoste și încredere unii către alții, îngerii ajută pe oameni și mijlocesc pentru

⁵⁸ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 21.

⁵⁹ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 53.

⁶⁰ †Iustin MOISESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 75.

ei la Dumnezeu, iar oamenii se roagă pentru ajutor și mijlocire, dându-le totodată cuvenită cinstire⁶¹. Privindu-L ca *Domn*, îngerii cei buni Îl laudă și Îl ascultă, slujind cu râvnă celor ce sunt chemați să moștenească mântuirea; dimpotrivă, îngerii cei răi se cutremură de puterea Domnului nostru Iisus Hristos, văzându-se supuși *sub picioarele Lui*, cum grăiesc Sfintele Scripturi⁶².

Concluzii

Patriarhul Iustin Moiescu (1977-1986) este o personalitate marcantă a Bisericii Ortodoxe Române din sec. al XX-lea, păstorind poporul român vreme de nouă ani, timp în care, pe lângă slujirea pastorală, a desfășurat o intensă activitate cărturărească. Astăzi, cultura teologică a Patriarhului Iustin se vede reflectată atât în cuprinsul lucrărilor pe care le-a alcătuit în timpul vieții, cât și în scrierile ce au văzut lumina tiparului după mutarea sa la ceruri. În studiul de față s-a dorit evidențierea cunoștințelor și a darului oratoric pus în slujba Cuvântului, părintele patriarh reușind să exprime în termeni simpli, pe înțelesul tuturor creștinilor, adevărul dogmatic al Bisericii. Temele dogmatice, tratate în cuprinsul omiliilor, sunt rodul înțelegerii autentice a Sfintei Scripturi și a Sfinților Părinți.

Pentru o ilustrare fidelă a gândirii teologice a autorului, au fost alese texte reprezentative, care tratează teme precum Învierea Domnului nostru Iisus Hristos, Sfânta Treime, Maica Domnului, mântuirea. De remarcat este faptul că autorul, în cuprinsul omiliilor, nu realizează o prezentare sistematică, specifică manualelor de teologie, ci una accesibilă credincioșilor, pornind de la explicații ale diverselor versete, pasaje, pericope biblice, precum: crearea lumii și a omului, Nașterea Mântuitorului Hristos, Judecata oamenilor. Astfel, după expunerea evenimentelor biblice, are loc și indicarea sensului tainic al acestora, așa cum, de pildă, se observă când vorbește despre actul Întrupării, prin care creația căzută în păcat este chemată la o înnoire. Nașterea Mântuitorului Hristos este împlinirea planului veșnic de mântuire a lumii, prin care Dumnezeu Se golește pe Sine de slava Sa, pentru a-l întâlni și a-l mântui pe om. De asemenea, Învierea Mântuitorului este momentul care îl deschide pe om veșniciei dumnezeiești, pentru că de acum porțile Raiului sunt deschise celor ce aleg să facă parte din alaiul de nuntă al Mirelui Ceresc. Actul mântuitor al Învierii se află într-o strânsă relație cu Pogorârea Sfântului Duh, Mângâietorul (*In* 15, 26) fiind Cel ce îi călăuzește pe oameni către întâlnirea cu Mântuitorul Hristos, în Împărăția cerurilor.

Omiliile Patriarhului Iustin conțin, pentru credincioși, învățături prețioase, iar pentru slujitorii Amvonului reprezintă veritabile surse omiletice.

⁶¹ †Iustin MOIESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 75.

⁶² †Iustin MOIESCU, „*Pentru pacea a toată lumea...*”, p. 240.

Fără a cădea în „ispita” stilismului exagerat și a formulărilor exagerate, el a preferat un stil sobru, adecvat actului omiletic, în care prevalează claritatea, logica și acuratețea expunerii ideilor.

Summary: Dogmatic Theology topics addressed in the homilies of Patriarch Iustin Moiesescu

Patriarch Iustin's reputation as outstanding theologian was gained and constantly confirmed since his first forays into the field of theology. His theological thinking left a trail of light, even since his teenage years. As patriarch, he served Orthodoxy by championing a living theology, rooted in prayer, faith and the experience of spiritual life. Throughout his activity as Patriarch, he was constantly interested in education and in putting it in agreement with the time's demands. Among other occasional speeches, he wrote numerous pastoral letters on the Nativity and Resurrection of the Lord. An examination of these pastoral letters reveals they are deeply grounded in biblical and theological exegesis, and bear the fruit of Christian teachings and exhortations to virtue, to the righteous life of the faithful for salvation and for their commitment to the fellow people. The *topics* addressed by Patriarch Iustin's pastoral letters are diverse, as were the aspects they approached: *anthropology, the Lord's resurrection, God's love for people, abidance by the Orthodox faith*. The high hierarch offered advice for the *religious-moral* life of the faithful, to be conducted according to the commandments of the Saviour, avoiding sins or habits that are morally and socially harmful. This paper presents the main Dogmatic Theology topics addressed in the homiletic writings of the Patriarch, depending on their contents. One of the prominent topics in his sermons is the Incarnation and Nativity of Lord Jesus Christ. Patriarch Iustin pointed out that the Incarnation deified not only the human nature of Christ our Saviour, but also the entire universe, and joined eternity to the ephemeral, to time, while the world was sanctified. The importance of the Incarnation of the Son of God must be regarded as the best means for human salvation: whereas sin and death came into the world through a man (Adam), another man (the New Adam) – God-man Jesus Christ, was to bring about salvation, the abundant grace of God and His gift to mankind, through the Incarnation, death and Resurrection of Christ. The kenosis of the Son of God who accepted our human nature, which possessed only His image and likeness, was the prerequisite for our encounter with Him, enabling us to receive the richness of His life and grace. His kenosis, as Patriarch Iustin underscored, is the precondition and the cause of our deification through the deification of His human nature, which is also the nature of us all. Patriarch Iustin Moiesescu considered that the wisdom of God created us as children of our Heaven Father from eternity; and on the creation of the world, we were made in the image and likeness of God. But only the Incarnation of the Son, Who is the *image of the unseen God*, was the beginning of our adoption by the Heavenly Father.

Another topic addressed by these pastoral letters is salvation. This is the result of the joint work of God and the faithful. Grace, faith and good deeds raise man

from death to life. The Lord's sacrifice on the Cross, His descent into hell and His Resurrection are the mystery of human salvation. They are the foundation of our faith; they underlie our reconciliation to God; they guarantee our life in eternity. In granting us salvation through the atonement sacrifice and the Resurrection of His beloved Son, God has reconciled with us all, for our resurrection and eternal life. Indeed, out of His boundless love, God has not forsaken the fallen man but had mercy and raised man again through His fatherly care, and granted him eternal bliss. However, a Christian's life cannot be separated from the Church, which was established through the descent of the Holy Spirit on the Pentecost, when so many people were baptized following the preaching of St Peter. The Church is holy, because it is the *Body of Christ*, and its head is Christ Himself, whose sacrifice on the Cross has sanctified the Church, making it *holy and pure*. The Church is not only holy but also sanctifying, because it imparts divine gifts and grace, which are offered to the faithful and transfigure them, renew them and sanctify them. Drawing a comparison between the Church, as spiritual rest, and the desert oases, His Beatitude underscored the benefits, importance and role of the Church in our salvation: „One thought, one heart, one power are we – all the clergy and faithful of the Orthodox Church worldwide. The power of the Church of Christ extends onto the created nature, through the prayers of the church servants. After the Descent of the Holy Spirit, this doctrine of the union of Christ with the faithful was developed, to present the entire Church as a community of people in whom the Holy Spirit dwells, led by the Saviour.

Finally, the pastoral letters address the Holy Angels. Angels are the messengers and heralds of God's will for the world. Therefore, Patriarch Iustin reminds us, we should offer the angels due veneration, as they also intercede for us before the Heavenly Throne of God. Heaven is the homeland of angels. They were present in the world, as messengers and envoys of God. They were created by God before God created the material world and the man; they are spiritual, bodiless beings who dwell in the divine light and ceaselessly praise and glorify God. Their abiding homeland is the heaven, but they can descend among people at any time. Our reconciliation to God is also our reconciliation to angels. In mutual love and trust for each other, the angels help people and intercede on their behalf, while people pray for angels' help and intercession, offering them the due veneration.

Pr. Prof. Dr. Leontin POPESCU

Facultatea de Istorie, Filosofie și Teologie, Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați

MOARTEA ȘI SFÂRȘITUL PĂMÂNTESC AL OMULUI, ÎN ÎNTELEPCIUNEA BIBLICĂ

Keywords: *death, man, fear, life, hell, heaven, resurrection, Last Judgment, Old Testament, New Testament.*

Abstract

From the beginning of time, every individual, both the religious and the less spiritual, who instinctively felt the inevitable approach of death, meditated on it. All, to a smaller or a greater extent, question the mystery of death and wonder what lies beyond it. What is death? What happens when you die? What lies beyond death? Is there an afterlife, once you've crossed the threshold of death? What evidence do we have in this respect? What is this afterlife like? What can we find out about the departed? Who is wrong: those who believe or those who do not? What is certain is that death is inevitable for man. By definition, man is mortal, and, from this point of view, he resembles any creature on Earth. Nevertheless, man is still human even when facing death, as he is aware, and therefore experiences this perspective. Man does not die like an animal, but tends to place this event in a universe governed by values and norms, where the very experience of death as humanity's most dreaded problem can find its significance. Death presented as an inexorable ending makes man ask himself questions about his own existence. The objective answer that he can provide himself with, when facing this reality which haunts him since birth, must be sought in a set of various thinking patterns: philosophical, psychological, theological, historical, etc., but also in the concrete behavioural pattern.

Realitatea și universalitatea morții

Cultul morților, cu toată diversitatea formelor lui de exprimare, a ocupat întotdeauna un loc proeminent, un loc aparte, în toate religiile lumii. Și aceasta pentru că ideile de veșnicie, de nemurire, de viață viitoare sunt inerente spiritului omenesc și împreună constituie însușirea esențială a omenirii din toate timpurile și din toate locurile, începând de la primii oameni și trecând prin toate gradele de dezvoltare intelectuală a ființei umane.

Este foarte limpede pentru majoritatea cercetătorilor¹, istorici ai religiilor, că, înainte ca lumina religiei creștine să-și fi pus amprenta definitivă,

---

¹ Vezi: Jacques CHORON, *Death and western Thought*, Collier Books, New York, 1963; Phlipes

ideile de veșnicie, nemurire și viață viitoare se prezentau sub forme primitive și de cele mai multe ori aparțineau falsului, magiei.

Universalitatea credinței în nemurirea sufletului, la care s-a adăugat și credința în judecata sufletelor după moarte, stau la baza similitudinilor riturilor și ceremoniilor funerare din marile religii ale lumii, subliniind totodată și persistența cultului morților în viața religioasă a tuturor popoarelor.

Toate manifestările cuprinse în grija pentru cel mort, de la cele mai primitive – precum jertfele de pe morminte, spălarea și îmbrăcarea cadavrelor, înmormântarea sau incinerarea, procesiunile și bocetele, ospetele funerare, pomenirea periodică – și până la rugăciunile creștinilor, ne arată puternicul sentiment de solidaritate și iubire a neamului omenesc, în întregul său. Generalizarea cultului morților la toate popoarele atesta faptul că numai omul este conștient că va muri și numai el este capabil a se manifesta în acest sens, punând în valoare dimensiunea universală a umanității². Nu există în istoria omului niciun grup antic primitiv care să-și fi abandonat morții sau să-i fi abandonat fără nici o rugăciune.

Popoarele primitive reprezentau viața viitoare prin formele cele mai grosolane, ca o continuare a celei pământești însoțite de toate plăcerile simțurilor și de desfătările acestei lumi. De aceea, după reprezentările lor, viața viitoare ar fi compusă din lumea actuală, reală (a celor vii) și din lumea umbrelor. Dacă se socotea că spiritele defuncțiilor erau atât de aproape și că ele aveau aceleași nevoi ca în viața aceasta, era de dorit ca cei vii să le satisfacă. Astfel, în ceea ce privește ofrandele funerare și cultul strămoșilor, unele practici, la origine, corespundeau celor mai rudimentare idei asupra morților. Dintre acestea, forma cea mai frapantă era jertfirea văduvei și a sclavilor defunctului³. Tot la primitivi întâlnim diferite tipuri de îngropare, care au evoluat prin simbolistică și metode de la popoarele antice și până la populațiile tribale primitive de astăzi.

Fie că au făcut parte din religia primitivă, preistorică sau a popoarelor civilizate din America și Extremul Orient (mexicani, peruvieni, chinezi, japonezi), a popoarelor din Orientul Apropiat sau a celor indo-europene (egipteni, asiro-babilonieni, canaaniți, indieni, perși), precum și a grecilor, romanilor,

ARIES, *L'uomo e la morte dal medioevo a oggi*, A. Monndadori, Milano, 1992, 771pp.; Phlipes ARIES, *Storia della morte in Occidente*, Rizzoli, Milano, 1978, 234pp.; Herman FEIFEL, *The Meaning of Death*, Mc Graw-Hill, New York 1959, 351pp.; Michel VOVELLE, *La morte e l'occidente dal 1330 ai giorni nostri*, Laterza, Roma – Bari, 2000, 744pp.; McCormick Gatch MILTON, *Death: Meaning and Mortality in Christian Thought an Contemporary Culture*, Seabury, New York, 1969, Viii + 216pp.;

² Louis-Vincent THOMAS, *Rites de mort. Pour la pax des vivants*, Fayard, Paris, 1985, p. 115: „Ritualul funebru are o practică în mod specific umană, care coincide cu apariția umanității”.

³ J.T. ADDISON, *Viața după moarte în credințele omenești*, Herald, București, ²2003, pp. 21-22.

vechilor germani, slavilor, geto-dacilor, iudeilor, musulmanilor⁴, toate ceremoniile și obiceiurile funerare explică mai mult sau mai puțin credințele, reprezentările și speranțele omului referitoare la soarta sa viitoare.

Adevărul despre nemurirea sufletului și viața sa de dincolo de mormânt, precum și adevărul legăturii interioare, al raportului și al comunicării tainice între lumea de dincolo de mormânt și lumea pământescă, a fost exprimat atât de reprezentanții spirituali ai diferitelor popoare, precum Socrate, Platon, Epicur⁵, cât și de scriitorii din Evul Mediu⁶. Se poate constata, pe baza mărturiilor acestora, că toate religiile păgâne propovăduiesc existența locurilor de răsplată și de pedeapsă după moarte și că, pe baza credinței în trăinicia legăturii spirituale ce unește morții cu viii și în influența pe care răposații o pot avea asupra celor vii, oamenii întrebunțau diferite mijloace pentru a-și atrage bunăvoința locuitorilor lumii de dincolo de mormânt. Aceste mijloace, cunoscute încă din Antichitate, sunt: respectul pentru strămoși, jertfele, ceremoniile religioase, individuale, necromanția.

Un lucru demn de reținut în ceea ce privește cultul morților în religiile păgâne îl constituie și faptul că, prin amploarea și dezvoltarea acestuia la unele popoare, au fost îmbogățite cultura și arta popoarelor respective⁷, cultul morților influențând astfel nu numai viața spirituală, ci și pe cea culturală. Riturile funerare și-au pus amprenta asupra culturii și artei egiptene, de exemplu, lucru vizibil mai ales în tehnica îmbălsămării trupurilor, în piramidele și mormintele funerare regale, în pictura și literatura sapiențială, precum și valențele de acest gen în cultura și arta greco-romană, mai ales în legătură cu acel cult familial al strămoșilor – „Larii”, „Manes”, „Penates” –, care au determinat și viața și organizarea politică, economică și socială a acestor popoare antice⁸.

Învățătura biblică cu privire la moarte

Omul *Vechiului Testament* nu constituie o excepție de la această grijă pentru cei răposați și nici de la o credință în nemurirea sufletului, însă nu se poate vorbi de o viziune unitară asupra morții în Vechiul Testament și chiar în toată literatura biblică. Diverse înțelegeri ale acestui moment din viața omului urmează, cum este firesc, diferitele etape evolutive ale gândirii ebraice

⁴ Diac. Emilian VASILESCU, „Riturile de înmormântare în diferite religii”, în: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, (1961), 1-2, pp. 50-55.

⁵ Cataldo ZUCCARO, *Il morire umano*, Queriniana, Brescia, 2002, pp. 27-29.

⁶ Phlipe ARIES, *L'uomo e la morte dal medioevo a oggi*, A. Mondadori, Milano, 1992, p. 21.

⁷ Gotthold Ephraim LESSING, *Come gli antichi raffiguravano la morte*, Novecento, Palermo, 1983.

⁸ Pr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, vol. I, Basilica, București, 2015, p. 400.

care au caracterizat diferite etape istorice ale poporului ales. Se poate spune că, pentru evreul Vechiului Testament, moartea este înainte de toate o realitate naturală, sfârșitul normal al vieții umane, în totalitatea realității ei⁹. Din punctul acesta de vedere, trebuie spus că înțelegerea morții la omul vechitamentar se diferențiază de înțelegerea anticului Orient, în mod particular prin faptul că moartea nu este văzută ca o putere mitică autonomă, ci expresie a propriei puteri a lui Dumnezeu, care retrace omului suflul (*ruah*) vieții (*Fc* 3, 19; *Iov* 34, 14; *Ecc* 12,7). La patriarhii biblici, moartea este înțeleasă ca odihnă la sfârșitul unei zile lungi a vieții: se moare bine pentru că s-a ajuns la plinul vieții¹⁰. Astfel, se observă că patriarhii mor în timp ce își binecuvântează copiii (*Fc* 27,1-4) sau primesc binecuvântarea înmormântării (*Fc* 23; *Tob* 14). Oamenii răi mor de moarte rea (*Fc* 7, 24; *2 Rg* 18, 9). Totuși, orice fel de moarte, fie că e la bătrânețe, fie ca e prematură, fie că e în pământ străin, este dureroasă pentru că pune capăt vieții dăruite de Dumnezeu (*Ps* 87, 11), elimină demnitatea cufală a omului (*Ps* 87, 12) și descoperă scurtimea vieții (*Ps* 89). Așa după cum Dumnezeu nu a creat răul¹¹, nu este nici autorul morții (*Fc* 1, 31). Moartea este o consecință a depărtării omului de Dumnezeu. Gândirea teologică vechitamentară are o anumită incoerență și nu spune acest lucru în mod direct și explicit, ci doar exprimă ideea de consecință, de pedeapsă pentru păcat¹², care n-a făcut parte din planul inițial al lui Dumnezeu cu privire la om (*Fc* 3, 19).

Motivul de plângere nu este moartea în sine, ca limită fundamentală a vieții, ci moartea prematură, fără urmași, adică fără viitor, și înmormântarea în pământ străin. În general, israelitul cere să plece din această lume în zile de pace. Doar moartea prematură sau întâmplătoare și dureroasă apare ca o pedeapsă și ca ceva ce nu are sens¹³. *Sheol*-ul¹⁴ ebraic este locul morții, un imens mormânt unde îngerul morții nu poate acționa decât la timpul permis de Dumnezeu¹⁵. În *sheol* se duc, deopotrivă, cei drepecți, precum Iacob și

⁹ Giampiero BOF, „Immortalita”, în: Giuseppe BARBAGLIO e Severino DIANICH, *Nuovo Dizionario di Teologia*, Milano, San Paolo, 1988, pp. 615-627, p. 618.

¹⁰ Amilcare GIUDICI, „Morte”, în: Giuseppe BARBAGLIO e Severino DIANICH, *Nuovo Dizionario di Teologia*, Milano, San Paolo, 1988, pp. 954-967, p. 960.

¹¹ S. Basilus Magnus, *Homiliae: Quod Deus non est auctor malorum*, în: *PG* 31, 330-354, cap. 5, 338D-339A: *Non autem ex Deo malum est. Malum igitur quod proprie dicitur, peccatum videlicet, quoque maxime mali nomine dignum est, pendet ex nostra voluntate.*

¹² Dumitru STĂNILAOE, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Basilica, București, 2013, p. 380.

¹³ Franz-Josef NOCKE, „Escatologia”, în: Giacomo CANOBBIO-Angelo MAFFEIS, *Nuovo Corso di Dogmatica 2*, Queriniana, Brescia, 1995, pp. 453-574, p. 504.

¹⁴ Termenul „Sheol” are o etimologie controversată: Cf. Walther EICHRD, *Theology of Old Testament*, vol. 2, translated by Jon Baker from German, The Eestminster Press, Philadelphia, 1967, p. 210. Termenul este tradus în Septuaginta cu *Hades*, iar în Vulgata cu *Infernum*.

¹⁵ Floretin CRIHĂLMEANU, „Vocația la moarte, Chemare la viață”, în: *Studia Universitatis*

Samuel (*Fc* 37, 35; *I Rg* 28, 13-19), dar și cei păcătoși (*Nm* 16, 29-30), acolo unde aceia au o existență slabă, ca niște umbre în întuneric. Toți își continuă existența. Credința biblică despre nemurirea sufletului după moarte se vede din mai multe cazuri. Astfel, ridicarea lui Enoh (*Fc* 5, 24), care n-a gustat moartea, presupune credința în nemurire. Tot astfel și în cazul făgăduinței făcută de Dumnezeu lui Avraam: „Nu te teme, Avraame; Eu sunt scutul tău, iar răsplata ta va fi foarte mare” (*Fc* 15, 1). Această răsplată, însă, Avraam n-a căpătat-o în viața pământească. Credința în supraviețuirea sufletului și după moartea trupului se desprinde și din cuvintele patriarhului Iacob rostite cu ocazia primirii vestii despre pretinsa moarte a fiului său Iosif: „Plângând mă voi pogori la fiul meu în locașul morților!” (*Fc* 37, 35).

În *Sheol* este întuneric, fapt pentru care se numește și „pământul întunericului”, unde lumina este ca întunericul (*Iov* 10, 21-22; 17, 13). Întuneric nu înseamnă doar lipsa luminii solare, dar mai ales acel obstacol de netrecut pentru întâlnirea cu ceilalți. Aici încetează orice făptuire¹⁶ (*Iov* 3, 17-19; 10, 21; 17, 13-16). A fi în *Sheol* înseamnă a fi separat de Dumnezeu și de la comuniunea cu cei vii. Mai mult chiar, dacă ne gândim la modul în care este concepută viața din punct de vedere al poruncilor vechitamentare, și anume ca un raport interpersonal, unde întâlnirea cu celălalt are o mare importanță, așa cum se vede din porunca primirii străinilor și a ospitalității. În *Sheol*, dimpotrivă, este absent, în mod esențial, orice raport cu celălalt, mai întâi de toate cu Dumnezeu. Cu alte cuvinte, moartea înseamnă lipsa oricărui raport, relație cu celălalt, o privare a ființei umane de dialog¹⁷. Așadar, participarea la comuniunea cu celălalt, și aici celălalt poate primi dimensiunea de participare la comuniunea cu părinții, are semnificația de participare în mod special la viața poporului, al cărui membru și este. În contextul funerar, este foarte importantă expresia¹⁸ „a se aduna cu poporul lui” (Avraam – *Fc* 25, 8; Isaac – *Fc* 35, 29; Iacob – *Fc* 49, 29, 33; Aaron – *Nm* 20, 24; Moise – *Nm* 27, 13; 31, 2; *Dt* 32, 50), „a se aduna cu părinții” (*Jd* 2, 10; *4 Rg* 22, 20; *2 Par* 34, 28). Excluderea de la comuniune este considerată ca un mare dezastru, mai ales dacă moartea survine în mod prematur sau din cauza unei condamnări. Granița decisivă dintre viață și moarte nu se referă doar la sfârșitul vieții fizice: a trăi înseamnă a participa la relațiile comunitare, iar a muri semnifică excluderea de la aceste relații¹⁹. Acesta viziune se datorează, pe de

Babes-Bolya, Theologia Catholica, LI (2006), 3, pp. 95-101, p. 96.

¹⁶ Alexandru MIHĂILĂ, „Conceptia despre moarte și grija față de cei adormiți în Vechiul Testament (partea I)”, în: *Ortodoxia*, (2021), 3, pp. 123-143, p. 128.

¹⁷ Pier Angelo IACOBELLI, *Bioetica della nascita e della morte*, Citta Nuova, Roma, 2008, p. 102.

¹⁸ A. MIHĂILĂ, „Conceptia despre moarte...”, p. 130.

¹⁹ F.-J. NOCKE, „Escatologia”, p. 504.

o parte, faptului că omul evreu, înainte de exil, este considerat împreună cu poporul din care face parte și nu este luat în considerare de unul singur, iar pe de altă parte, în mod contrastant cu vecinătatea Egiptului, unde moartea este celebrată printr-un cult deosebit pentru cei trecuți din viață, în Israelul de dinainte de exil nu se poate vorbi de un cult al morților în mod propriu²⁰. Tot ce are legătură cu moartea este calificat ca „necurat”, adică nu este demn de un cult, pentru că împiedică comuniunea cu Iahve²¹. Și această „impuritate” este pusă în legătură cu frica de moarte. În consecință, pentru că atenția se concentrează asupra cinstirii „părinților”, evreul antic nu putea pune în primul plan un cult al morților, pentru că atunci, așa cum găsim foarte multe exemple la popoarele vecine lui Israel, acest cult ar fi catalizat toate manifestările religioase, în asemenea mod încât cinstirea adevărată a lui Iahve ar fi stat sub riscul de a trece pe planul secund²².

Din acest punct de vedere, în Vechiul Testament coexistă două viziuni cu privire la moarte: una, coborâre în *Sheol*, care înseamnă afundarea în uitare și în absența oricărei relații, și a doua, unirea cu strămoșii, ce înseamnă intrarea în comunitatea poporului. Prima viziune atestă o neputință generală cu privire la moarte, iar cea de a doua este un fel de nădejde, speranță, care se suprapune cu manifestarea credinței în Dumnezeu părinților²³. Evreul, potrivit concepției biblice, continuă să trăiască prin fiii săi care îi poartă numele în comunitatea poporului unde el este membru, și de aceea el poate muri liniștit.

Dintr-un alt punct de vedere, viziunea biblică a Vechiului Testament asupra morții trebuie considerată pornind și de la frumusețea vieții și a bunurilor pământești, înțelegere regăsită în viziunea religioasă a Legământului dintre Dumnezeu și om. Viața este pentru evreu esența însăși a lui Dumnezeu. Iahve este Cel ce este (*Iș* 3, 14), Cel care dă viață tuturor celor vii și, din acest punct de vedere, se întrevede o viziune negativă cu privire la moarte: moartea, ca opusul vieții, este și opusul lui Dumnezeu. Moartea descompune acest raport cu Iahve: morții, tocmai pentru că sunt în *Sheol*, nu-L mai pot lăuda, și Dumnezeu Însuși uită pe cei morți, odată ce au trecut porțile *Sheol*-ului (*Ps* 87,12-13). Aici, moartea este înțeleasă ca ceva nenatural, ceva care trebuie explicat, pentru că aduce o dificultate în explicarea credinței cu privire la puterea lui Dumnezeu. În opoziție cu concepția mesopotamiană²⁴, care atribuia cauzalitatea morții geloziei zeilor, Israel leagă cauza morții de

²⁰ Cf. A. GIUDICI, „Morte”, p. 691; F-J. NOCKE, „Escatologia”, p. 505; A. MIHĂILĂ, „Concepția despre moarte...”, p. 132.

²¹ A. MIHĂILĂ, „Concepția despre moarte...”, p. 131.

²² P.A. IACOBELLI, *Bioetica...*, p. 103

²³ F.-J. NOCKE, „Escatologia”, p. 505.

²⁴ A. GIUDICI, „Morte”, p. 961.

existența unei responsabilități morale a omului. Avansând pe această cale, moartea e înțeleasă ca un rău, păcat. Și trebuie să notăm că acest mod de vedere, de înțelegere a morții ca un rău, nu este pentru că ea ar fi o pedeapsă a păcatului, dacă ne gândim la viziunea retribuției pentru fapte, ci datorită naturii sale care este anti divină, este opusă lui Dumnezeu²⁵. Păcatul înseamnă lupta dintre Dumnezeu, Care vrea sa Se descopere omului, și omul, care se oprește în a asculta de Dumnezeu.

În perioada postexilică, odată cu nedreptatea suferită și în fața realităților din diaspora evreiască, se amplifică interesul pentru individualitate, spre deosebire de perioada dinainte de exilul babilonian, în care evreul era considerat doar în contextul comuniunii cu părinții și poporul din care face parte. Se constată astfel că idealul unei vieții lungi și plină de bunurile pământești poate fi considerat o himeră pentru toți²⁶. O viață lungă și o moarte prematură sunt la fel ca bogăția sau sărăcia, la fel ca fericirea sau nefericirea, în mod nedrept împărțite în această viață. Bunurile pământești, prosperitatea familiei, longevitatea sunt semne vizibile ale binecuvântării lui Dumnezeu. Calamitățile venite asupra unei case sau asupra unui popor demonstrează că bunăvoința lui Dumnezeu s-a îndepărtat. A fi drept (înțelept) nu exprimă în mod necesar un tip de viață deosebită de cel al celor ce nu sunt înțelepți, ba chiar uneori se poate vorbi de contrariul, dacă ne gândim la viața lui Iov. Viața devine atunci un bun fragil și fugară, o umbră, o suflare, un nimic (*Ps* 39, 5-10; *Iov* 14, 1-12), deșertăciune, pentru că sfârșitul e la fel pentru toți, fie că vorbim de om sau de animale: „Căci soarta omului și soarta dobitocului este aceeași: precum moare unul, moare și celălalt și toți au un singur duh de viață, iar omul nu are nimic mai mult decât dobitocul. Și totul este deșertăciune! Amândoi merg în același loc: amândoi au ieșit din pulbere și amândoi în pulbere se întorc. Cine știe dacă duhul omului se urcă în sus și duhul dobitocului se coboară în jos către pământ?” (*Ecc* 3, 19-21).

Reflecția biblică vechitestamentară asupra existenței omului se îndreaptă, așadar, de la un pesimism radical, așa cum am văzut (*Ecc* 3, 19), până la un scepticism care este în concordanță cu ideile fataliste despre destinul tragic al omului, ca în gândirea popoarelor conlocuitoare cu Israel (*Ps* 61, 9), până la descoperirea unei nădejdi care se ridică la înălțimea dreptilor și a profeților: Enoh (*Fc* 5, 24), Ilie (*4 Rg* 2, 11), Moise (*Dt* 34, 5-6) etc. Această viziune pesimistă asupra existenței umane va fi în mod progresiv

²⁵ John L. MCKENZIE, „Aspectti del pensiero del Vecchio Testamento”, în: Raymond E. BROWN (ed.), *Grande comentario biblico*, Brescia, Queriniana, ²1973, p. 1822.

²⁶ Pr. Nicolae CIUNDIN, *Studiul Vechiului Testament*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, p. 276.

înlocuită cu una pozitivă, a nădejzii în nemurirea sufletului²⁷ exprimându-se cu toată maturitatea în viziunea ebraică în credința în învierea trupurilor²⁸.

Fructificând capacitatea sa de a trasa anumite imagini fantastice, pro-rocul Iezechiel reaprinde, în viziunea sa despre oasele uscate și înviate prin redeschiderea mormintelor și prin însuflarea Duhului dătător de viață, nădejdea într-o eliberare a lui Israel²⁹: Israel învins, forțat la exil și privat de speranță, se va întoarce la viață prin harul Duhului lui Dumnezeu (*Iz* 37, 1-14). Textul de la Iezechiel, din moment ce nu se referă la moartea fizică pentru omul singur, ci la abătutul popor Israel, potrivit cercetătorilor³⁰, nu poate fi luat ca o primă mărturie în favoarea credinței în învierea individuală. Textul nu face altceva decât să reaprindă speranța salvării poporului Israel³¹ din robie, dar și afirmarea unui pronunțat mesaj eshatologic, preluat de altfel de Noul Testament, în mod special de Sf. Ap. Pavel³².

Aceeași înțelegere se dă și textului de la Osea (6, 2): „Și după două zile din nou ne va da viață, iar în ziua a treia ne va ridica iarăși și vom trăi în fața Lui”. Osea vorbește și el despre speranța poporului de a se elibera din propria corupție morală și de a începe a trăi o nouă viață cu ajutorul lui Dumnezeu.

Așa-zisa apocalipsă de la Isaia (26, 19): „Mortii Tăi vor trăi și trupurile lor vor învia! Deșteptați-vă, cântați de bucurie, voi cei ce sălășluiti în pulbere! Căci roua Ta este rouă de lumină și din sânul pământului umbrele vor învia”, nu face nici ea referire, cel puțin potrivit unor bibliști³³, la învierea unei singure persoane, ci, prin intermediul metaforei, vorbește de restaurarea și înnoirea poporului iudaic, la fel ca în cazul oaselor înviate la Iezechiel. Chiar dacă în *Is* 25, 8 se vorbește de distrugerea morții, și aici este vorba doar de eliminarea oricărei pedepse, cel puțin pentru poporul iudeu.

²⁷ G. BOF, „Immortalita”, p. 618.

²⁸ Pr. Vladimir PRELIPCEAN, Pr. Nicolae NEAGA, Pr. Gheorghe BARNA, Pr. Mircea CHIALDA, *Studiul Vechiului Testament*, Renașterea, Cluj-Napoca, ³2003, pp. 366-369.

²⁹ Lawrence BOADT, „Ezechiele”, in: Raymond E. BROWN (ed.), *Nuovo Grande Comentario Biblico*, Queriniana, Brescia, ²2002, pp. 396-427, p. 423.

³⁰ Donald E. GOWMAN, *Theology of the Prophetic Books. The Death and resurrection of Israel*, Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky, 1998, p. 135; Cf. R. Norman WHYBRAY, *The Good Life in the Old Testament*, T&T CLARK, London-New York, 2002, pp. 242-251; F.-J. NOCKE, „Escatologia”, p. 506; A. GIUDICI, „Morte”, p. 961; P.A. IACOBELLI, *Bioetica...*, p. 103; Pr. Ioan CHIRILĂ (coord.), *Introducere în Vechiul Testament*, Basilica, București, 2018, p. 588.

³¹ N. CIUNDIN, *Studiul Vechiului Testament*, p. 198.

³² I. CHIRILĂ, *Introducere...*, p. 588.

³³ Cf. D.E. GOWMAN, *Theology of the Prophetic Books...*, p. 76; Cf. John COLLINS, „Apocalittica e l'Escatologia dell'Antico Testamento”, in: R.E. BROWN (ed.), *Nuovo Grande Comentario Biblico*, ²2002, pp. 388-395, p. 393.

Unica mărturie clară a credinței în învierea individuală³⁴, în întreaga scriptură ebraică, este textul de la profetul Daniel (12, 1-3): „Și în vremea aceea se va scula Mihail, marele voievod care ocrotește pe fiii poporului tău, și va fi vreme de strămtorare cum n-a mai fost de când sunt popoarele și până în vremea de acum. Dar în vremea aceea, poporul tău va fi mântuit și anume oricine va fi găsit scris în carte. Și mulți dintre cei care dorm în țărâna pământului se vor scula, unii la viață veșnică, iar alții spre ocară și rușine veșnică. Și cei înțelepți vor lumina ca strălucirea cerului și cei care vor fi îndrumat pe mulți pe calea dreptății vor fi ca stelele în vecii vecilor”. Scopul primar al revelației este acela de a spori nădejdea celor ce suferă din cauza nedreptăților că după moarte vor primi răsplata cuvenită. Cine sunt cei „mulți”, probabil toți israeliții, dar și grupuri ale păgânilor, nu se știe cu precizie, profetul nu ne spune în mod sistematic³⁵. Demn de notat este totuși faptul că vor învia atât dreptii, cât și păcătoșii³⁶. Întreg capitolul 12 din profeția lui Daniel are, de altfel, un caracter simbolic și doar Mântuitorul Iisus Hristos, în Noul Testament, va preciza ferm faptul că cei morți se vor scula din morminte, fie spre viață veșnică, fie spre osândă (*In* 5, 28-29).

Din această perspectivă, putem concluziona că, pentru poporul ales al Vechiului Testament, speranța că moartea nu are ultimul cuvânt pentru om, chiar dacă este sfârșitul fundamental al omului în această lume, din perspectiva mesajului mesianic-eshatologic, poate schimba caracterul contingent al morții, prin faptul că moartea devine prilej pentru o nouă creație, potrivit faptelor fiecăruia³⁷.

Evenimentul biologic al morții dobândește în *Noul Testament*, din punctul de vedere al gândirii biblice cu privire la existența omului, expresia cea mai deplină, până la a topi conceptul de moarte fizică cu cel de moarte „spirituală”. Caracteristica fundamentală a gândirii teologice a Noului Testament constă în faptul că atât moartea, cât și viața stau în cugetarea că toate sunt relative ca eveniment atunci când sunt puse în legătură cu persoana

³⁴ Reinhaed G. KRATZ, „The Visions of Daniel. Composition and Reception”, in: John J. COLLINS and Peter W. FLINT (eds.), *The Book of Daniel*, Brill, Leiden-Boston-Köln, 2001, pp. 91-113, p. 112; Cf. F.-J. NOCKE, „Escatologia”, p. 508; Cf. Luis F. HARTMAN, Alexander A. DI LELLA, „Introduzione a Daniele”, in: R.E. BROWN (ed.), *Nuovo Grande Comentario Biblico*, 2002, pp. 530-548, pp. 547-547; Cf. I. CHIRILĂ (coord.), *Introducere în Vechiul Testament*, p. 602.

³⁵ I. CHIRILĂ (coord.), *Introducere în Vechiul Testament*, p. 603.

³⁶ N. CIUNDIN, *Studiul Vechiului Testament*, p. 210.

³⁷ Guido DAVANZO, „Morte/Risurrezione”, in: Stefano DE FIORES e Tullo GOFFI, *Nuovo Dizionario di Spiritualità*, San Paolo, Torino, 1994, pp. 1044-1055, p. 1046; Cf. Tiemo Rainer PETERS, „Morte / Vita eterna”, in: Peter EICHER, *Enciclopedia teologica*, Queriniana, Brescia, pp. 615-622, p. 617; Cf. Jacob KREMER, „La resurrezione di Gesù Cristo”, in: Walter KERN, Herman J. POTTMEYER—Max SECKLER, *Corso di Teologia Fundamentale. Trattato sulla Rivelazione*, Queriniana, Brescia, pp. 203-229, p. 207.

Mântuitorului Iisus Hristos. Dacă în Vechiul Testament, până la Mântuitorul Iisus Hristos, moartea este totdeauna văzută ca o prezență efectivă în viața omului, în Evanghelii și mai ales în epistolele pauline primește un accent acut, în sensul că este spiritualizată și individualizată: existența morții înseamnă prezența păcatului³⁸. Binele absolut este Dumnezeu Însuși. Răul nu are substanță, e perceput ca absență a ceea ce trebuia să fie prezent, se ivește acolo unde nu se manifestă binele. Esența păcatului, în realitate, semnifică a nu fi, în sensul de absență a oricărui bine. Și din punctul acesta de vedere, păcatul este asociat răului, care este o absență a binelui și, în consecință, depărtarea de Dumnezeu, izvorul și fundamentul a tot ce există. Hristos este Cuvântul lui Dumnezeu, Care asumă condiția umană arătând că este posibilă întâlnirea cu Dumnezeu; El, odată cu asumarea firii umane, își asumă și păcatele omului, fără a le săvârși El însuși, prin aceea că a păcătui înseamnă a cădea în absurdul nimicului³⁹. Greutatea păcatului se rezumă, în mod esențial, în distanța, depărtarea de Dumnezeu, dar și de celălalt semen în care se identifică Hristos. Împărăția lui Dumnezeu, pe care Hristos o proclamă ca începând de pe pământ, nu comportă doar mutarea din această lume a morții, cu toate puterile ei de dezumanizare (orbirea, surzenia, muțenia, lepra, paralizia, posesia demonică, păcatul), ci și confirmarea de a trăi o viață demnă împreună cu ceilalți, mai ales de comuniune cu Dumnezeu⁴⁰. Opera esențială a lui Hristos e văzută, din acest punct de vedere, ca o provocare de învingere a morții: El și-a asumat moartea noastră și, murind, a învins moartea „pe moarte călcând”. Creștinul este chemat să moară cu Hristos și să pășească cu El de la moarte la viață, începând cu botezul⁴¹. În mod particular, importante pentru a înțelege propovăduirea Evangheliei în Noul Testament sunt nădejdea învierii la o nouă viață și divergența cu privire la această înviere. Este cunoscută, din acest punct de vedere, discuția Mântuitorului cu saducheii și irodianii cu privire la înviere (*Mc* 12, 17-27). Credința în învierea morților constituie obiectul formal a polemicii lui Hristos cu saducheii, polemică care poate fi luată ca o temă prezentă în sânul poporului evreu, atât în perioada Mântuitorului⁴², cât și după aceea, dacă ne gândim la textul de la Faptele Apostolilor (23, 6-9). Saducheii se folosesc de problematica cu privire la starea omului după moarte, disputată între diferitele grupări religioase contemporane Mântuitorului, pe de o parte, pentru a-și expune propriile lor concepții în fața poporului, de altă parte, pentru oferi un mijloc de aducere la

³⁸ G. DAVANZO, „Morte/Risurrezione”, p. 617.

³⁹ P.A. IACOBELLI, *Bioetica della nascita e della morte*, p. 108.

⁴⁰ F.-J. NOCKE, „Escatologia”, p. 513.

⁴¹ A. GIUDICI, „Morte”, p. 962.

⁴² F.-J. NOCKE, „Escatologia”, p. 511.

tăcere a lui Hristos. În același timp, polemica îi oferă Mântuitorului Iisus Hristos prilejul de a expune învățătura despre finalul vieții omului și anume că Împărăția lui Dumnezeu nu este o împărăție a morților, iar credința în învierea finală a morților este o consecință a credinței în puterea și statornicia lui Dumnezeu⁴³, care se manifestă deplin în persoana Fiului Său. Credința în Hristos este dobândirea adevăratei vieți care este acum și aici: „Adevărat, adevărat zic vouă: Cel ce ascultă cuvântul Meu și crede în Cel ce M-a trimis are viață veșnică și la judecată nu va veni, ci s-a mutat de la moarte la viață” (*In* 5, 24). Raportul cu Hristos devine criteriul de înțelegere a întregii realități: fără El, realitatea întreagă este moarte, cu El viața este adevărata viață⁴⁴.

În aceeași linie se înscriu și învierile pe care Hristos Domnul le săvârșește (*Lc* 7, 11-17; *Mc* 22-43; *In* 11) și în care Hristos Se arată că este cu adevărat Dumnezeu care stăpânește și vii și morți, precum și discuția cu tânărul bogat, dar și parabolele în care se arată contrar concepției că omul bogat nu va avea în mod necesar parte în viața de dincolo de o viață asemenea celei de pe pământ⁴⁵ (*Mt* 19, 16-30; *Lc* 12, 16-21; 16, 19-31). Fariseii, întemeiați pe mărturia Legii și a concepției mozaice, de altfel concepție prezentă și la ucenicii Mântuitorului (*Mt* 19, 25; 27), considerau că deținerea de bunuri materiale reprezenta semnul tangibil al binecuvântării lui Dumnezeu și, în consecință, și o răsplată pentru viața viitoare.

Cele trei învieri⁴⁶ săvârșite de Hristos au ca temă anunțarea atât a Învierii Sale, cât și a celei universale, de la sfârșitul veacurilor, confirmând cuvintele pe care Iisus le spune Martei înainte de învierea lui Lazăr: „Eu sunt învierea și viața; cel ce crede în Mine, chiar dacă va muri, va trăi. Și oricine trăiește și crede în Mine nu va muri în veac. Crezi tu aceasta?” (*In* 11, 25-26). În aceste cuvinte se descoperă pentru prima oră în toată Sfânta Scriptură învățătura despre viață și moarte, și anume că întreaga realitate umană trebuie văzută și evaluată plecând de evenimentul care se chemă Hristos. Toată viața omului este supusă păcatului și morții, numai experiență credinței în Hristos, ca Fiu al lui Dumnezeu, poate aduce adevărata viață.

Trebuie notat și faptul că cele trei învieri nu elimină moartea din planul existenței pentru fiecare dintre cei trei înviați – tânărul din Nain, fiica lui Iair și Lazăr din Betania – , care se vor adăuga la strămoșii lor, adică nu vor

⁴³ F.-J. NOCKE, „Escatologia”, p. 512; Jacob KREMER, „La risurrezione di Gesu Cristo”, p. 207.

⁴⁴ A. GIUDICI, „Morte”, p. 962.

⁴⁵ Natalia MANOLESCU DINU, *Iisus Hristos Mântuitorul în lumina Sfintelor Evanghelii*, vol. 1-2, Ed. Bizantină, București, 2001, 2, p. 127.

⁴⁶ La aceste trei învieri săvârșite de Însuși Mântuitorul Iisus Hristos am putea să adăugăm și minunea deschiderii mormintelor odată cu moartea Mântuitorului, ieșirea sfinților adormiți și intrarea lor în cetate, „după învierea Lui; învierea Tavitei prin credința Apostolului Petru (*FA* 9, 40) și învierea tânărului Eutihie, la intervenția Sf. Ap. Pavel (*FA* 20, 12).

deveni nemuritori, însă cele trei minuni sunt o anticipare a biruinței împotriva morții de la sfârșitul veacurilor⁴⁷.

Spre deosebire de toate celelalte parabole rostite de Mântuitorul cu privire la viața de apoi, parabola „Bogatului nemilostiv și a săracului Lazăr” este singura care aruncă o serie de înțelesuri asupra acestei obsedante taine a morții, înțelesuri menite să evoce, ce-i drept fragmentar, modul tainic de existență a celor plecați dintre cei vii. Cu ajutorul acestei descoperiri, ulterior, se va clădi învățătura creștină despre viața viitoare. În mod deosebit, parabola confirmă credința că, după despărțirea de trup, sufletul își păstrează întreaga identitate personală, cu toate însușirile bune sau rele deprinse în timpul vieții pământești⁴⁸.

De notat că în acesta parabolă, din perspectiva înțelegerii suferinței și a morții, reîntălnim concepția vechitestamentară cu privire la faptul că cel drept este supus mereu suferinței. Psalmul 72 poate fi în acest sens foarte evocator. Trebuie spus că parabola nu redă adevărata învățătură a Mântuitorului cu privire la moarte și înviere, ci vrea să transmită faptul că nu este nevoie de a cere semne cu privire la starea omului după moarte, atâta timp cât ceea ce Evanghelia ne transmite nu este crezut. Mai mult, se întrevede foarte bine faptul că viața de dincolo este dependentă de cea de aici și, mai ales, faptul că o credință pur rațională, fără să fie exprimată prin fapte, nu aduce salvarea omului.

Textul de la *In* 5, 24 vine și el în ajutorul celor spuse mai sus, considerând că limita fizică a vieții este puternic caracterizată de credința în Hristos: cine crede în Fiul lui Dumnezeu are deja viața veșnică, nu va fi supus judecății și deja a „trecut de la moarte la viață”. Aici se vorbește de o nădejde viitoare, în care schimbarea calitativă a existenței actuale se datorează tocmai alegerii de a crede, acum. Textul evanghelic este ales de tradiția liturgică ortodoxă pentru a se citi în cadrul slujbei înmormântării. Fragmentul evanghelic arată, încă o dată, faptul că trebuie să avem nădejde și credință în Dumnezeu și în înviere. Mai mult, aflăm că Mântuitorul Hristos are viață în Sine (*In* 5, 26), „adică izvorăște viață”⁴⁹, și, în mod necesar, mergând pe logica ioaneică, Hristos devine Izvorul existenței omului, iar decizia de a crede sau de a nu crede în El este cheia judecății. În Hristos este prezentă toată mântuirea și pentru acesta întâlnirea cu El reprezintă momentul în care totul se decide: a-L respinge (lipsa credinței) înseamnă a muri, încrederea în El (a

⁴⁷ N. MANOLESCU DINU, *Iisus Hristos Mântuitorul...*, vol. 1, p. 288.

⁴⁸ Pr. Ilie MACAR, „Eshatologia ortodoxă bazată pe credința în înviere și spectrul sfârșitului în mentalitatea contemporană”, în: *Teologie și Viață*, (2010), 9-12, pp. 51-87, p. 55.

⁴⁹ SF. TEOFILACT ARHIEPISCOPUL BULGARIEI, *Tâlcuire la Evanghelia cea de la Ioan*, trad. de diac. Gheorghe BĂBUȚ, Ed. Pelerinul Român, Oradea, 1998, p. 136.

crede în El) înseamnă viața eternă⁵⁰. Cu certitudine, textul de la Ioan este supus unei înțelegeri a momentului de întâlnire și de credință în Hristos, nu în trecut și nici în viitor, ci în prezent, și acesta nu anulează judecata de la sfârșitul veacurilor, ci o presupune. Aceeași tensiune între prezent și viitor o găsim și în prima epistolă a lui Ioan. Dintr-un punct de vedere, epistola indică prezentul mântuirii: cei ce cred trăiesc deja, azi, „împărtășirea cu Tatăl și cu Fiul Său, Iisus Hristos” (*I In 1, 3*). „Rămânerea” în această împărtășire se întâmplă concret prin mărturisirea că Iisus este Fiul lui Dumnezeu și prin iubirea față de toți ceilalți membrii ai comunității: „Pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată, dar, de ne iubim unul pe altul, Dumnezeu rămâne întru noi și dragostea Lui în noi este desăvârșită. Din aceasta cunoaștem că rămânem în El și El întru noi, fiindcă ne-a dat din Duhul Său. Și noi am văzut și mărturisim că Tatăl a trimis pe Fiul, Mântuitor al lumii. Cine mărturisește că Iisus este Fiul lui Dumnezeu, Dumnezeu rămâne întru el și el în Dumnezeu” (*In 4, 12; 15*). Iubirea creștină pentru semenii este rezultatul concret al jertfei, așa după cum Dumnezeu Tatăl dăruiește mântuirea întregii umanități prin jertfa Fiului Său: „Adevărat, adevărat zic vouă, că dacă grăuntele de grâu, când cade în pământ, nu va muri, rămâne singur; iar dacă va muri, aduce multă roadă” (*In 12, 24*).

În consecință, împărtășirea de Dumnezeu, comuniunea cu El ar trebui să fie starea permanentă a omului; chiar de la concepere, ființa umană se regăsește în comuniunea altora; în timp ce moartea este singura circumstanță în care el este într-adevăr singur, și acest lucru explică ce este moartea: consecința păcatului⁵¹ (*Rm 5, 12*). Nașterea și devenirea omului presupun și exprimă comuniunea. Biserica a vorbit dintotdeauna despre om ca *persoană de dialog* cu Dumnezeu și cu semenii. Persoana nu poate fi concepută ca un individ izolat, deoarece nu poate exista decât în comuniune⁵². Termenul „persoană” în Ortodoxie are o valoare atât de mare, încât teologia ortodoxă explică prin el atât Întruparea Fiului lui Dumnezeu⁵³, cât și toate actele mântuitoare ale Acestuia, tocmai pentru că omul este acea ființă care se orientează către Dumnezeu⁵⁴ și poartă în el chipul Său. Începutul vieții fără de început și fără de sfârșit a omului se realizează prin mărturisirea credinței și prin

⁵⁰ F.-J. NOCKE, „Escatologia”, p. 516.

⁵¹ Hans Urs VON BALTHASAR, *Cordula overosia il caso serio*, Queriniana, Brescia, 1969, p. 30.

⁵² Georgios MANTZARIDIS, *Globalizare și Universalitate. Himeră și Adevăr*, trad. de pr. Vasile Răducă, Ed. Bizantină, București, 2002, p. 157.

⁵³ Dumitru STĂNILAOE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003, p. 113.

⁵⁴ Dominique BEAUFILS et al., *Bioetica și Taina persoanei. Perspective ortodoxe*, trad. de Nicoleta Petuhov, Ed. Bizantină, București, 2005, pp. 40-41.

Botez. Întâlnirea cu Hristos este întâlnirea cu Împărăția lui Dumnezeu, iar vederea lui Hristos înseamnă vederea lui Dumnezeu⁵⁵.

Dintr-un alt punct de vedere, prima epistola a Sf. Ioan Evanghelistul atestă și nădejdea într-o viață viitoare, care se pretinde dincolo de experiența actuală a celor credincioși, într-o revelație, arătare viitoare a Domnului: „Jubiților, acum suntem fiii ai lui Dumnezeu și ce vom fi nu s-a arătat până acum. Știm că dacă El Se va arăta, noi vom fi asemenea Lui, fiindcă Îl vom vedea cum este” (1 In 3, 2). Viața în sine are un caracter dinamic și, atunci când omul este înfiat prin botez de Dumnezeu, viața lui este în continuă desăvârșire. Prin aceasta, cei ce cred în Hristos sunt deja fiii lui Dumnezeu, dar nu s-a descoperit ce vor deveni. Se știe însă că, atunci când se va arăta Hristos, la A Doua Venire, vor deveni asemenea Lui, deoarece Îl vor vedea așa cum este El. Vor deveni persoane adevărate, deoarece Îl vor vedea pe Dumnezeu „față către față”⁵⁶. Aceeași idee o regăsim și în textul care se citește la Slujba înmormântării, Apostolul, luat din prima epistolă a Sf. Ap. Pavel către creștinii din Tesalonic:

„Fraților, despre cei ce au adormit, nu voim să fiți în neștiință, ca să nu vă întristați, ca ceilalți, care nu au nădejde. Pentru că de credem că Iisus a murit și a înviat, tot așa (credem) că Dumnezeu, pe cei adormiți întru Iisus, îi va aduce împreună cu El; căci aceasta vă spunem, după cuvântul Domnului, că noi cei vii, care vom fi rămas până la venirea Domnului, nu vom lua înaintea celor adormiți; pentru că Însuși Domnul, întru poruncă, la glasul arhanghelului și întru trâmbița lui Dumnezeu, Se va pogori din cer, și cei morți întru Hristos vor învia întâi; după aceea, noi cei vii, care vom fi rămas, vom fi răpiți, împreună cu ei, în nori, ca să întâmpinăm pe Domnul în văzduh, și așa pururea vom fi cu Domnul” (1 Tes 4, 13-18).

Moartea este astfel învinsă, pentru că devine în acest sens „poartă” necesară pentru vederea „față către față”⁵⁷. Moartea naturală nu mai este astfel separarea de Dumnezeu, ca în Vechiul Testament, ci o adăugare, vedere a Lui. Și aici nu trebuie să înțelegem că moartea ne aduce dincolo o stare la fel pentru toți. Moartea, ca plată a păcatului strămoșesc, ne trece dincolo, dar dincolo fiecare are locul său: „În casa Tatălui Meu multe locașuri sunt” (In 14, 2). E adevărat, toți Îl vor vedea pe Hristos la sfârșitul veacurilor, dar, așa cum spune Sf. Ioan Evanghelistul, să nu ne „mirăm de aceste lucruri, căci vine ceasul când toți cei din morminte vor auzi glasul Lui. Și vor ieși cei ce au făcut cele bune spre învierea vieții și cei ce au făcut cele rele spre învierea

⁵⁵ G. MANTZARIDIS, *Globalizare și Universalitate...*, p. 165.

⁵⁶ G. MANTZARIDIS, *Globalizare și Universalitate...*, p. 175.

⁵⁷ P. A. IACOBELLI, *Bioetica...*, pp. 122-123.

osândirii” (*In* 5, 28-29). Înviind Hristos, starea de înviere a devenit o lege pentru toți, așa cum după Adam, care a păcătuit primul, moartea a devenit lege pentru toți⁵⁸.

Aceasta înseamnă că viața veșnică nu este o utopie, ea se realizează odată cu Învierea lui Hristos și are o dimensiune nediscriminatorie, în funcție de modul în care fiecare în viața lui terestră și L-a făcut prezent pe Hristos prin Sfintele Taine și prin participare la comuniunea eclezială. Fiecare Euharistie devine astfel o parusie⁵⁹. Cert este că, indiferent de ceea ce omul a săvârșit pe pământ, bune sau rele, la sfârșitul veacurilor toți, fără discriminare, vor învia: „Căci dacă morții nu înviază, nici Hristos n-a înviat. Iar dacă Hristos n-a înviat, zadarnică este credința voastră, sunteți încă în păcatele voastre; Și atunci și cei ce au adormit în Hristos au pierit; Iar dacă nădăduim în Hristos numai în viața aceasta, suntem mai de plâns decât toți oamenii. Dar acum Hristos a înviat din morți, fiind începătură (a învierii) celor adormiți. Că de vreme ce printr-un om a venit moartea, tot printr-un om și învierea morților” (*I Co* 15, 16-22) „Așa este și învierea morților: Se seamănă (trupul) întru stricăciune, înviază întru nestrăicăciune; Se seamănă întru necinste, înviază întru slavă, se seamănă întru slăbiciune, înviază întru putere; Se seamănă trup firesc, înviază trup duhovnicesc. Dacă este trup firesc, este și trup duhovnicesc” (*I Co* 15, 42-44). Toți cei ce vor învia vor simți prezența lui Hristos, dreptii ca participare la slava Lui, iar cei păcătoși ca foc mistuitor⁶⁰. Dacă, prin Adam, moartea are dimensiune universală, în sensul că a trecut la toți oamenii ca pe pedeapsă pentru păcat, în Hristos învierea este și ea universală. Dar în înțelegerea Sf. Ap. Pavel, moartea primește un calificativ de relativitate, în sensul că apostolul poate vorbi în termeni pozitivi despre moarte, ca o actualizare a vieții: „Că dacă trăim, pentru Domnul trăim, și dacă murim, pentru Domnul murim. Deci și dacă trăim, și dacă murim, ai Domnului suntem” (*Rm* 14, 8; 6, 1-11; *Flp* 1, 20-24).

În același sens, trebuie spus că învierea nu înseamnă o restabilire a stării dinainte de a muri, pentru că ar fi astfel doar „o imortalizare a morții”⁶¹, ci, în linia teologică orientală, ea trebuie văzută ca o nouă creație a lui Dumnezeu săvârșită de data aceasta prin Noul Adam, Hristos. Moartea este, în acest sens, *dies natalis*, și de aceea, în tradiția ortodoxă, sfinții din calendar sunt serbați în ziua morții, considerată ca ziua de naștere la viața fericită, un țarm unde Hristos ne precede și ne așteaptă⁶². Învierea trupurilor este mărturia

⁵⁸ D. STĂNILAOE, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, 3, ³2003, p. 447.

⁵⁹ Joseph RATZINGER, *Escatologia: morte e vita eterna*, Cittadella, Asisi, 1979, p. 213.

⁶⁰ D. STĂNILAOE, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, 3, ³2003, p. 452.

⁶¹ Ioanis E. ANASTASIOU, „Timp și eshatologie la părinții greci”, în: *Teologie și Viață*, 1-6 (2008), pp. 198-207, p. 203.

⁶² Bruno FORTE-Vicenzo VITIELLO, *La vita e il suo oltre. Dialogo sulla morte*, Citta Nuova,

unei noi creații: „Deci, dacă este cineva în Hristos, este făptură nouă; cele vechi au trecut, iată toate s-au făcut noi” (2 Co 5, 17).

Viața nouă (Rm 6, 4): „Deci ne-am îngropat cu El, în moarte, prin botez, pentru ca, precum Hristos a înviat din morți, prin slava Tatălui, așa să umblăm și noi întru înnoirea vieții”, se verifică deja în lume sub forma moral-sacramentală. La Sf. Ap. Pavel, patria adevărată pentru cel credincios nu este cea de aici, ci cea din ceruri: „Cât despre noi, cetatea noastră este în ceruri...” (Flp 3, 20) sau, cum este exprimată în cuvintele Sf. Ioan Evanghelistul, viața adevărată este acolo unde se realizează comunitatea euharistică⁶³ (In 6, 48-58).

Prin Hristos, puterea morții e învinsă nu numai atunci când vorbim de om, ci pentru întreaga creație: „Totuși, pentru noi, este un singur Dumnezeu, Tatăl, din Care sunt toate și noi întru El; și un singur Domn, Iisus Hristos, prin Care sunt toate și noi prin El” (1 Co 8, 6). În actul de mântuire realizat de Hristos este cuprins întreg cosmosul, așa cum Sfântul Pavel le scrie romanilor (Rm 8, 19-23).

Mântuirea, în teologia paulină, nu este doar a sufletului omului, ci, în mod necesar, trebuie să cuprindă întregul creat, încât omul nu este singur în fața lui Dumnezeu, ci membru al unui organism mult mai mare, format din întreaga umanitate și întreaga creație, legate cu o legătură asemenea legăturii dintre trup și suflet⁶⁴. Opera de mântuire e concepută de Sf. Pavel ca având o singură pecete, și anume „participarea” la Crucea lui Hristos⁶⁵. Hristos reînnoiește /preface⁶⁶ (1 Ptr 3, 10) nu doar omul, ci întreg universul care,

---

Roma, 2001, pp. 27-30.

⁶³ Exponenții „ecleziologiei euhariste” au fost corecțai de mitropolitul de Pergamon, Ioannis ZIZIOULAS, care a studiat și cercetat toată această problemă în lucrarea sa: *Unitatea Bisericii în Sfânta Euharistie și în episcopat în primele trei secole*, Atena, 1965; ²1990. Zizioulas a înțeles că teologia lui Afanasieff și a succesorilor săi poate genera grave probleme practice, dar a înțeles și necesitatea unei corectări fundamentale a afirmației: „acolo unde este Euharistia, acolo e și Biserica”. Zizioulas prezintă, în acest sens, o împăcare între dimensiunea locală și cea sobornicească a Bisericii. Adică, Euharistia nu este o taină superioară celorlalte taine, sau deasupra Bisericii, ci una dintre celelalte taine, iar Biserica nu se realizează doar prin Euharistie, ci și prin Botez și prin toate celelalte taine pentru care se cere o dreaptă credință. Pe de altă parte, toate tainele sunt valide numai în Biserică pe baza unității de credință dintre Biserica locală și Biserica universală. Cf. Ion BRIA, „Introducere în ecleziologie ortodoxă”, în: *Studii Teologice*, (1976), 7-10, pp. 695-704; Pr. Leontin POPESCU, *Introducere în ecleziologie comparată*, Galați, Episcopia Dunării de Jos, 2007, 176 p.

⁶⁴ P.A. IACOBELLI, *Bioetica...*, pp. 125-126.

⁶⁵ Stanislaos LYONNET, „Il significato della redenzione dell'universo nella concezione paoline della salvezza e la commemorazione di Pierre Teilhard de Chardin”, in: A. DE GENNARO, *Il cosmo nella Bibbia*, Dehoniane, Napoli, 1982, pp. 363-388, p. 387.

⁶⁶ D. STĂNILAOE, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, 3, ³2003, p. 406.

gândit fără Hristos, ar fi ceva gol, fără sens de existență, iar prin Hristos devine „un organ transparent al dumnezeirii”⁶⁷.

O subliniere fundamentală pentru înțelegerea modului în care, prin moartea Lui, Hristos înnoiește *totul* este Icoana Învierii, care în Ortodoxie este tocmai reprezentarea Coborârii la iad. Prin aceasta Icoană, Ortodoxia mărturisește atât Întruparea reală a Fiului lui Dumnezeu, Care ia trup uman și ca orice om trece prin moarte, cât și dumnezeirea lui Iisus Hristos – în sinteză, unirea ipostatică – pe care moartea nu-L poate suporta, iadul nu-L poate ține⁶⁸: Viața nu poate muri. Coborârea lui Hristos la cei din iad ne aduce înțelegerea că El a gustat cu adevărat moartea ca orice altă persoană umană. Ceea ce înseamnă că și El, asemenea unuia dintre noi, a trecut prin această experiență dramatică a vieții pe care o numim: moarte. Acest lucru atestă în modul cel mai direct că El este Om adevărat în toate aspectele umane și Dumnezeu adevărat, adevăratul Stăpân al morții și al vieții. Mai mult, pentru că din tărâmul morților nu se întoarce nimeni, prin coborârea la iad ne-a demonstrat că moartea nu este cea „închisoare” inevitabilă, de unde nici unul nu poate ieși; ne-a demonstrat că moartea nu se contrapune în mod necesar vieții, ci păcatului, iar Evanghelia devine pentru toți o școală a vieții, de neînlocuit pentru continua convertire *de a merge dincolo*.

Observând momentul în care Mântuitorul, fiind pe Cruce, promite tâlharului împreună-prezența în Rai (*Lc* 23, 43), dar și parcursul Liturghiei ortodoxe la momentul Intrării preotului cu Sf. Daruri în Sf. Altar, moment în care rostește trei tropare, al doilea – „În mormânt cu trupul, în iad cu sufletul ca un Dumnezeu, în rai cu tâlharul și pe scaun împreună cu Tatăl și cu Duhul ai fost, Hristoase, pe toate umplându-le, Tu, Cel ce ești necuprins” –, părintele Dumitru Stăniloae spune că prin acest act, al Pogorârii la iad, Hristos învinge Iadul, dar întemeiază și Raiul, manifestând cu plenitudine demnitatea Sa Împărătească⁶⁹. Faptele Apostolilor (*FA* 2, 36) anunță tocmai faptul că în Iisus Hristos înviat se manifestă cu toată puterea Împărăția lui Dumnezeu, Apostolii mărturisind astfel, în fața tuturor, slava Lui ca Domn și Dumnezeu, slavă și putere prezise de Vechiul Testament (*Ps* 2, 7-8; 109, 1) și acum manifestată. Înviat, El este *soma pneumatikon* „trup duhovnicesc” și *pneuma zoopioun*, adică „duh dătător de viață” (*I Co* 15, 44-45). Prin El, și noi participăm la viață.

⁶⁷ D. STĂNILOAE, *Teologie Dogmatică Ortodoxă*, 3, ³2003, p. 414.

⁶⁸ Dumitru STĂNILOAE, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, coll. Dumitru Stăniloae – Opere Complete, vol. 4, Basilica, București, 2013, p. 413.

⁶⁹ D. STĂNILOAE, *Iisus Hristos...*, p. 414.

Concluzii

Tematica biblică „a muri – moarte – înviere” reprezintă un element determinant în modul de înțelegere a vieții, și aceasta pentru că, în acest eveniment ultim al istoriei personale, fiecare creștin este chemat să aleagă sensul purtător al existenței. Centralitatea lui Hristos în călătoria pământească a omului credincios constituie lumina ce diminuează zguduitorul teamă de moarte și stimulează credinciosul spre a reciti propriul prezent în cheia eternității. Participarea la Tainele Bisericii reprezintă tocmai acest moment determinant pentru a crește în acesta noutate a vieții din perspectiva eternității. Iisus Hristos, întrupându-Se, Și-a însușit firea omenească, fire în care suntem cuprinși duhovnicește toți. Prin jertfa și îndumnezeirea firii umane în Hristos toți am fost aduși jertfă și îndumnezeiți tainic. În acest fel, mântuirea noastră, personală sau subiectivă, este însușirea de către fiecare a ceea ce avem deja obiectiv în Hristos. Modul cuprinderii noastre în Hristos depășește orice înțelegere rațională, dar, în lumina Învierii Lui, credinciosul Îl alege pe Hristos-Viața pentru a fi cu El pentru totdeauna.

Summary: Death and the Earthly End of Man according to Biblical Wisdom

The study, relying solely on biblical hermeneutics and less intentionally on patristic sources on the mystery of death in the Holy Scripture, attempts to bring before the reader the biblical understanding of the causes, attitudes and perceptions of this moment in the life of the biblical man. It starts from the Old Testament by distinguishing among the notions of body, soul and spirit, showing that it is not a trichotomism, but each expression indicates the unity of the human being with different emphases: “basar” refers to a natural limit, “nefesh” refers to a state characteristic to the state of life; and “ruah” refers to the breath of life that comes from God. Through these, man is a unique individuality called to life by means of God’s breath and he meets his end when “God takes back His Spirit and His breath,” by turning to dust (*Job 34:14-15; Ecc1 12:7*). Hence the question of how God created him: “God built man in innocence and made him in His own image” (*Wis 2:23; Sir 17:1*). The cause for complaint is not death itself as the fundamental limit of life, but premature death, without descendants, without a future, and burial in a foreign land. In general, the Israelite asks to leave this world in days of peace. Only premature or random and painful death appears as a punishment and as something meaningless. The Hebrew Sheol is the place of death, a huge tomb where the angel of death can only act at the place and time permitted by God. The observation that untimely death can touch both sinners and the righteous hermeneutical research certainly affirms that man is not a victim of an implacable and blind destiny. Old Testament biblical reflection on man’s existence thus moves from a radical pessimism, as we have seen (*Ecc1 3:19*), to a skepticism that is consistent with fatalistic ideas of man’s tragic

destiny, as in the mindset of Israel's fellow peoples (*Ps* 61:9), to the discovery of a hope that rises to the high level of the righteous and the prophets: Enoch (*Gen* 5:24), Elijah (*1-4 Kings* 2:11), Moses (*Deut* 34:5-6), etc. This pessimistic perspective on the human existence was gradually replaced by a positive one, that of hope in the immortality of the soul, fully expressed in the Jewish outlook on faith in the resurrection of the body.

Turning to the New Testament, the study powerfully asserts the reality of Christ's Resurrection in human history, but also for each individual as a paradigm of life. The terms life, death, resurrection in the hermeneutical approach of the New Testament do not coincide with biological data. Christ reveals a new life, "the life born from above" (*Jn* 3:7), and, to truly acquire life, it is necessary to go through continuous death and resurrection. The fundamental characteristic of the New Testament theological thought is that both death and life rely on the concept that everything is relative as an event when made to relate to the person of the Saviour, Jesus Christ. Our resurrection will observe Christ's model, a new life in which we find ourselves, but in a different way. The resurrections mentioned in the Holy Gospel (the young man of Nain, Jairus' daughter, Lazarus of Bethany) are "so-called resurrections" because Christ alone represents the novelty of resurrection. Christ's essential work is seen from this point of view as a challenge to overcome death: He took on our death and, by dying, He overcame death by "trampling down death." The Christian is called on to die with Christ and to walk with Him from death to life beginning with baptism. The light of faith that reveals to us that the Master's death is the source of the light that illuminates the death of every man. The biblical wisdom of the New Testament reveals how Christ conquers death: by surrendering Himself into the Father's hands, so that His life becomes the gift of life for the communion of humanity with the Father. Natural death is thus no longer separation from God as in the Old Testament, but joining God, seeing Him. The mystery of communion and the Father-Son love conquered death. This leads us to the rereading of the experience of Christ's death in order to rediscover the true meaning of our death. Which means that eternal life is not a utopia; it is achieved through the Resurrection of Christ and has an indiscriminate dimension depending on how everyone in their earthly life has made Christ present through the Holy Sacraments and through their participation in the ecclesial communion. Every Eucharist thus becomes a Parousia. Death is in this sense "dies natalis", just as in the Orthodox tradition the saints of the calendar are celebrated on the day of their deaths, considered as the day of birth to a happy life, a shore where Christ precedes and awaits us. The resurrection of bodies is proof of a new creation. A light for understanding how, through His death, Christ renews everything, is the Icon of the Resurrection which in Orthodoxy is precisely the representation of the descent into hell. Through this Icon, Orthodoxy testifies both to the real incarnation of the Son of God who takes on human flesh and, like every human, experiences death, and to the divinity of Jesus Christ - in a word, the hypostatic union - which death cannot bear, hell cannot hold: Life cannot die. Christ's descent to those in hell delivers the understanding that He truly experienced death like every other human being. Which means that He too, like any of us, went through this dramatic experience of life that we call: death. This

attests in the most direct way that He is a genuine Man in all human aspects and true God, the true Master of life and death. Moreover, because no one returns from the realm of the dead, by descending into hell, He showed us that death is not that inevitable "prison" from which no one can escape; He showed us that death is not necessarily in opposition to life, but to sin, and that the Gospel becomes for all of us an irreplaceable school of life, meant to teach us the constant conversion "of passing into the great beyond".

Dr. Alexandru MĂLUREANU

Department for Theological Education, Romanian Patriarchate

THE MISSION OF THEOLOGY IN THE PERSPECTIVE OF COMMUNICATION AND COMMUNION – PUBLIC THEOLOGY

Keywords: *Person, communication, communion, mission, Romanian Orthodoxy, public Theology.*

Abstract

The present study aims to present the challenges of the current context and the mission of theology in the perspective of communication and communion, tapping into and updating the theological thinking of Father Professor Dumitru Stăniloae, who stresses the ontological and the existential dimension of communication and communion. The relationship between person and communion is essential for understanding this perspective. The tension between the individual and the society can be overcome in the sacramental and liturgical space of the church, in the personal and ecclesial meeting of Christ, the Word of God, Who calls us to communion. Thus, I will analyze the particularities of his theology, emphasizing his contribution to the promotion of Romanian Orthodoxy, characterized by openness to dialogue and communion. Therefore, the current theology can and must become a public theology, able to deepen both the Latin communicability and the sense of mystery, which Father Stăniloae observed and capitalized through his entire work.

Introduction

Today we are experiencing a crisis of communication, a real drama of isolation, of communication without communion, of loneliness in communication. Although there are more and more means of communication, people feel more and more lonely, communication becoming impersonal and the community life being distorted by exclusive and individualistic desires.

Modern man is attracted to communion, even if he does not understand it in its true sense. Thus, he prefers to join organizations and associations, to be a member of social groups, to be part of a group of friends or a group of individuals with common concerns and interests. Communion does not mean collectivism at the level of social relations, nor socialization within a community. True communion is not limited to entourage, but involves deep feelings of spiritual union between people, implying a communion in the spirit of prayer with God and with one's fellow people.

This article presents a new approach to communication and communion from a theological point of view, in order to discover and put forth possible solutions to the existential problems that contemporary man faces.

In my approach, I will mention the remarkable contribution of Father Dumitru Stăniloae to the theology of communication and communion, the Father Professor being also called "the theologian of communion". In the same time, I will emphasize the ontological dimension of communication and communion and the mission of theology, in order to capitalize on the potential of theology in the context of complementarity perspective, but also of current challenges. Therefore, I will highlight the responsibility associated with the mission of theology to become a *public Theology*.

The theology of communication and communion according to Father Dumitru Stăniloae

A fundamental characteristic of the thinking of Father Dumitru Stăniloae is his interest in the person's theology. *The person* presupposes a relationship with another person and *the Person*, par excellence, is the divine-human Person of Christ, "Who sends to the supreme Trinity communion [...] and to the human interpersonal communion restored and refocused through Him in God"¹.

The constant concern of Father Stăniloae is the personal-communal character of God, transcendent according to nature, but immanent through the uncreated energies. This personalistic vision is found in all the topics approached, both in Triadology, Christology, Anthropology, Ecclesiology, Sacramentology and Eschatology:

"every theological statement, every truth of faith is related to the Mystery of the divine Person of Christ and, through it, to the Mystery of the supreme Trinitarian communion. It is confirmed by this that there are two poles of existence, both of the uncreated and of the created: the person and the communion. And the two find their eternal origin in the Holy Trinity, the structure and expression of the supreme love, fullness and perfection"².

Father Professor Stăniloae considers that the revealed Truth, as an object of theology, pertains to the mystery of Christ or the mystery of the Most Holy Trinity and is, therefore, a truth of the person or of interpersonal communion: "knowing this truth, you know and unite mystically with the Truth

¹ Pr. Ștefan BUCHIU, "Părintele Profesor Dumitru Stăniloae – Teologul comuniunii", in: *Glasul Bisericii*, 51 (1995), 1-2, p. 66.

² Pr. Șt. BUCHIU, "Părintele Profesor Dumitru Stăniloae – Teologul comuniunii", p. 67.

itself as an absolute Person or Trinitarian communion of absolute Persons, who out of love makes Himself known to you”³.

The relationship between person and communion is essential for understanding the thinking of Father Stăniloae; it is accounted for and rooted in the dogma of the Holy Trinity:

”the person is called to communion, which can be defined as unity in love and in which man finds his fullness, and communion is based on the unmistakable union of unique persons. The human person, created in the triune image of God, is destined for interpersonal communion - with human persons and, culminating with the divine Persons. And divine interpersonal communion serves not only as a model, but also as a source of power for the building of communion on a human level, to which it opens through love bestowed”⁴.

God communicates both through natural Revelation, indirectly, and through the supernatural, directly and personally, in order to enter into communion with people. Revelation is communicated through Christ, in the Holy Spirit, for the achievement of communion in the church. The church can be understood as ”God’s dialogue with the faithful”, and the church’s dialogue with Christ is maintained through the Holy Scripture and Holy Tradition. The Holy Scripture is the divine-human means of communication and the Holy Tradition represents the perpetuation of the church’s dialogue with Christ⁵.

The theology of communication and communion has an apophatic character, remaining a mystery beyond words, a mystery that can be experienced personally, lived and capitalized in the church⁶.

Trinitarian theology is a true theology of communication and communion, communication between the divine Persons being the supreme form of communication and communion, the manifestation of divine love. There is an ontological and dialogical relationship between the Persons of the Holy Trinity, communication and intertrinitarian communion representing *the model of perfect communication and interpersonal communion*⁷.

According to Father Stăniloae, the person in communion represents an ontological foundation, according to the Trinitarian model. There is a communication interdependence among all people and between them and God:

³ Pr. Șt. BUCHIU, ”Părintele Profesor Dumitru Stăniloae – Teologul comuniunii”, p. 67.

⁴ Pr. Șt. BUCHIU, ”Părintele Profesor Dumitru Stăniloae – Teologul comuniunii”, p. 67.

⁵ See: Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003.

⁶ See: Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Ascetica și Mistica Bisericii Ortodoxe*, Ed. IBMBOR, București, 2002.

⁷ See: Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Sfânta Treime sau La început a fost iubirea*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2012.

"the belonging of the word to the human being, necessarily in his sense of community, the man's dependence on the word of the fellow people and on the answer to it, refer us to a transcendent personal-community source. Only the belief in the transcendent source and the unifying purpose of the word, followed by the fulfillment of the will of the divine Word, can sustain a righteous and harmonious living among people"⁸.

The world is *a means of communicating* the goodness of God, creation being the work of the Trinitarian communion, the speaking gift of God-Word, but also a guide to the Word, through its rationality (the *logoi* being means of our dialogue with God, which mediate communion)⁹.

Analyzing the ecological dimension of communication and communion, we can also speak about a cosmic, universal communication between all the elements of the seen and unseen world. There is a solidarity of man with nature, but also a great responsibility of him towards creation¹⁰.

Man becomes a person through the relationship of communication and communion with God and with his fellow people. Man is a person speaking according to the image of the Word, the "image of God" in man being the basis of the permanent thirst for communication and personal communion, towards the likeness of God. Man is, therefore, *the immortal image of God*, restored and perfected in Christ¹¹.

The divine Logos is *the Communicator of the Trinity communion*. His Incarnation is the gift of supreme communication and the restoration of perfect communion between God and men¹².

The incarnation of the Son and Word of God establishes the loving dialogue between God and man. The intimate and full dialogue between God and man was realized in the person of the Blessed Virgin Mary, the communicator of humanity to the Son of God. Thus, the Mother of God became *the spokesperson of mankind*, in solidarity with all of us.

The Word of God restores, through His Incarnation, the function of the human word: *to unite men among themselves and with God*.

Therefore, the divine-human Person of Christ represents *the mystery of communication and communion between God and man*, the incarnate Word in the person of Jesus Christ achieving the union of God and man¹³.

⁸ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Spiritualitate și comuniune în Liturgia Ortodoxă*, ediția a II-a, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2004, p. 151.

⁹ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, pp. 360-388.

¹⁰ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, pp. 337-348.

¹¹ See: Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987.

¹² Pr. Dumitru STĂNILOAE, "Chipul lui Hristos în Biserica Răsăriteană: Iisus Hristos, Darul și Cuvântul Suprem al lui Dumnezeu", in: *Ortodoxia*, 25 (1973), 1, pp. 7-8.

The Holy Spirit is the Perfecter of the communication and communion of love between God and men, *the Spirit of communion and unity*. The communication of the grace of the Holy Spirit, however, presupposes the free collaboration of man with him, in order to achieve communion with God¹⁴.

Ecclesial communion expresses the presence of the Holy Trinity in the life of the church. In this perspective, the incarnate Word of God is *the personalist-community principle of the church* and the Holy Spirit is *the Spirit of communion in the church*, where there is a true communion of saints, as an expression of perfect communion in Christ. The Orthodox Church is *the Church of communion*, salvation being understood in a personal and communitarian perspective¹⁵.

The eschatological dimension capitalizes on the dynamism of communion and communication between God and people, in light of eternity. The Triune God is *the foundation of the resurrection and eternity of the human person*. Man has both the freedom and the responsibility to accept communion with God (therefore, judgment is both personal and universal). The human person is fulfilled only through the dialogical relationship of love and through eternal communion with God.

The resurrection will also be public and will involve the communication of eternal divine life in the communion of the Holy Trinity. The eternal bliss of the Kingdom of communion will consist in the full communication of men with God, in personal communion. Eschatology can thus be understood as *the fulfillment of the communication and communion of the whole cosmos with God*¹⁶.

Through his theology, Father Dumitru Stăniloae responded to the challenges of individualism and those of impersonalism "through a personalist-community, biblical and patristic vision, which saves the person from the danger of individualism and communion from the danger of collectivism"¹⁷.

¹³ See: Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Chipul Evanghelic al lui Iisus Hristos*, Ed. Centrului Mitropolitan Sibiu, Sibiu, 1991; *Iisus Hristos - Lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Ed. Anastasia, București, 1993; *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Ed. Omniscop, Craiova, 1993; "Cuvântul creator și mântuitor și veșnic înnoitor", in: *Mitropolia Olteniei*, 42 (1991), 1; "Fiul lui Dumnezeu, Fiul Omului", in: *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 56 (1980), 9-12.

¹⁴ See: Pr. Dumitru STĂNILOAE, "Sfântul Duh și sobornicitatea Bisericii", in: *Ortodoxia*, 19 (1967), 1; "Relațiile Treimice și viața Bisericii", in: *Ortodoxia*, 16 (1964), 4.

¹⁵ See: Pr. Dumitru STĂNILOAE, "Biserica în sensul de locaș și de largă comuniune în Hristos", in: *Ortodoxia*, 34 (1982), 3; "Sinteză eclesiologică", in: *Studii Teologice*, 7 (1955), 5-6; "Sobornicitate deschisă", in: *Ortodoxia*, 23 (1971), 2.

¹⁶ Pr. D. STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, pp. 221-481.

¹⁷ Pr. Ștefan BUCHIU, "Părintele Profesor Dumitru Stăniloae - Teologul comuniunii", pp. 67-68.

Father Stăniloae is unmatched in the theological approach to the relationship of love, dialogue and communion between God and people. The vision of Father Professor can be summarized as follows: eternal communion of life and perfect love exists in the God - Holy Trinity - Who, bestowing His love, created the world and man (in the image of God, in communion: man and woman). God keeps communication with His creation, even after the fall of the forefathers into sin, especially through faithful men and prophets, by which He calls the chosen people to communion with Him. The restoration of the communion between man and God is accomplished by Jesus Christ, the Son of God incarnate, a communion that man finds in the church, through the Holy Spirit, in the reception of the Holy Sacraments. Full communion will be realized in eternity, in the Kingdom of Heaven, when the whole creation will be transfigured through the eternal sharing of the joy of communication and communion with God-Holy Trinity.

The ontological dimension of communication and communion

Father Stăniloae considers that the mystery of the person includes in it "the mystery of man, as an endless treasure. It never defines itself by words, it always has something to say and I think it always has something to say... Because man, as a person, is dependent on others, related to others. Only another person gives me joy, only another person makes me communicate"¹⁸.

Speaking about the existential dimension of communication and communion in the perspective of Romanian Orthodoxy, Father Dumitru Stăniloae reaches some remarkable social conclusions:

"We, the Romanians, are a God-loving people [...], because we are, on the one hand, a Latin nation, and, on the other hand, an Orthodox people. We also have in us Latin lucidity, Latin clarity, *Latin communicability*, but we also have *a sense of mystery*. And then we are not superficial in communication, we do not take the other slightly seriously, but we take him seriously in communicating with him, because we see in him the creature of God full of mystery [...]. In our vision the person is the great mystery. In our country, mysticism is a mysticism of light. Our nation is the only one who calls creation, *world (lume) – light (lumină)*. No people call it *the light*. We see in it the light of God [...]. We have respect for the other, the awareness that the other is a mystery, the desire to be in communion with the other, not to exhaust him in a few words - we do not want to dominate him [...]. We respect others, but we also respect ourselves. We are very humane, hospitable, but we kind of despise them, when we see that someone

¹⁸ Arhim. Ioanichie BALAN (ed.), *Omagiu Memoriei Părintelui Dumitru Stăniloae*, Ed. Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1994, p. 43.

forgets one's place [...]. That is, we are tolerant of others, understanding, but still respect ourselves. We are a people, we have a spirituality [...]. How many difficulties we did not have and yet we maintained ourselves! And these difficulties and the fight against these difficulties deepened us in patience, in the struggle. In these they grow, a people grows and we have developed too. We have not been destroyed by anyone"¹⁹.

The Romanian people can assert the own identity and can acquire endurance through the existential assumption of the gifts with which they were endowed by God and, in particular: *the openness to communication* and *the joy of being in communion*. "The highest ideal of man was given to us by Jesus Christ. And this is the highest ideal: to respect the person, to love the person, the man who is the image of God and to want to be loved by the person, to be in communion with the person. This is Orthodoxy!"²⁰.

Romanians have always been aware of their communitarian vocation: "life is rational [...]. It's rationality in the community [...]. Selfishness makes you unhappy [...]. In humility you are not alone, in humility you are always in the community [...]. Familiarity, maybe that is communion. Familiarity. I think that was specific to our people"²¹.

Romania has a unique chance and a special responsibility and can contribute to changing the mentality of Westerners, who benefit from special material conditions, but who face acute spiritual problems: "the closeness given by the Latinity of the language is combined with the tolerance and hospitality of the Romanian people. Numerous examples of peaceful coexistence of different ethnicities and religions, engaged in dialogue on the path of local ecumenism, make Romania set a good example to other states. Romanian Orthodoxy is neither fundamentalist nor intolerant"²². Thus, to the challenges of postmodernity "the Romanian Orthodoxy responds by preserving the steadfastness of traditional Christianity, with specific national notes, but vigorously anchored in the realities of the present"²³.

In Father Stăniloae's thinking, communication also acquires existential dimensions: "only because we communicate, we exist [...] only by communicating

¹⁹ Arhim. I. BĂLAN (ed.), *Omagiu Memoriei Părintelui Dumitru Stăniloae*, pp. 54-56.

²⁰ Arhim. I. BĂLAN (ed.), *Omagiu Memoriei Părintelui Dumitru Stăniloae*, p. 57.

²¹ Arhim. I. BĂLAN (ed.), *Omagiu Memoriei Părintelui Dumitru Stăniloae*, pp.60-62.

²² Pr. David PESTROIU, *Ortodoxia românească în postmodernitate. Prelegeri de misiologie contextuală*, Ed. Universității din București, București, 2017, p. 21.

²³ Pr. D. PESTROIU, *Ortodoxia românească în postmodernitate. Prelegeri de misiologie contextuală*, p. 50.

among ourselves, we exist for God and because of Him"²⁴. So, the meaning of human life is revealed in

"the eternal existence to which man was called, as a communicating partner with God. For this, it was not enough just to create him as the image of God, but also to remain in this capacity, that is, as a dialogue partner. God's dialogue with us, being done through His Word, it is also the task of the Word to re-establish man as a partner in dialogue with God when our connection with Him is weakened because of human sin. In Christ made Man, but remaining, at the same time, God, we meet God directly, descended to the mode of human communication, which is equivalent to raising the human to the environmental stage of God's direct communication. Man is an immortal being by being created as a dialogue partner"²⁵.

The life of Father Dumitru Stăniloae was marked by the communication with God in prayer and by His confession, in communion with his fellow men:

"the deep meaning of this life can be summarized as follows: to meet God, to meet people [...], to meet Christ, a personal God Who has a Face, Who seeks me and whom I seek [...]; to meet that human being, the personal man with whom you learn to communicate, a face, a name. However, the confession of Father Dumitru is concentrated in the term of *communion* [...], to communicate from heart to heart, to carry Christ in you and to be carried in Him, to carry the beloved being in you and to be carried by Him, this it means experiencing love and communion"²⁶.

Communication with fellow men in order to achieve interpersonal communion is an ontological fact of the human being. Father Stăniloae states in this regard: "God endowed man with the ability to speak with Him and with his fellow man. Any need to speak to one another and to wait for an answer comes from the commandment that He has placed in us, to speak to one another, to wait for their answer, to wait for them to speak and to answer them"²⁷.

In contemporary society, one may experience an inner tension, struggle with the desire to have and with the calling *to be*. "Man has lost his existential compass; he is no longer oriented towards Heaven and transcendental landmarks, being uprooted from the steadiness of the tradition. Today's man

²⁴ Arhim. I. BĂLAN (ed.), *Omagiu Memoriei Părintelui Dumitru Stăniloae*, p. 77.

²⁵ Pr. D. STĂNILOAE, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Ed. Mitropoliei Olteniei, p. 16.

²⁶ Marc-Antoine Costa de BEAUREGARD, in: Arhim. I. BĂLAN (ed.), *Omagiu Memoriei Părintelui Dumitru Stăniloae*, pp. 119-120.

²⁷ Pr. Dumitru STĂNILOAE, *Studii de Teologie Dogmatică Ortodoxă*, Ed. Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1990, p. 204.

lives his existence as an antechamber of life, with the illusion that, tomorrow, he will truly start to live"²⁸.

The tension between the individual and the society can be overcome "in the sacramental and liturgical space of the church, where everyone discovers his personal worth and dignity in communion with Christ, and within Christ, with the other persons carrying Christ"²⁹.

Orthodoxy states that human beings cannot be saved from loneliness and death, except through the communion with Christ. In the church, we live a sacramental communion with Christ, which helps us to overcome individualism and collectivism: "in the unity of communion of ecclesial space, every human person has an eternal value and therefore, it is valued and respected in its identity"³⁰.

Thus, an ontological dimension of communion is highlighted:

"the desire to be in communion with God and fellow men is part of the ontological structure of man. Communion as a state of consciousness, but also as a lifestyle, has not only a psychological or sociological connotation, but it is a factual reality, which is part of the man as a person who holds the image of God-Trinity. Therefore, the life of communion in love of the Holy Trinity represents for the Christian theology the source and foundation of human communion. The mystery of the absolute communion of the Holy Trinity has been fully revealed to the world through Jesus Christ, the Son of God incarnate. Therefore, only through Him do we have access to a real human life, namely to a life in communion, because through Him we have received the Spirit of God, who is the Spirit of communion"³¹.

The authentic existence in communication and communion of love is possible only "through God and His Word proclaimed in the church. This is the Word that calls, which invites the man to a personal decision, by an act of faith. By listening to the Word of God (the Gospel), one reaches the truth of his existence and self-knowledge"³².

²⁸ Adrian LEMENI, *Aspecte apologetice contemporane*, Ed. ASAB, București, 2010, p. 183.

²⁹ Pr. Gheorghe POPA, *Comuniune și înnoire spirituală în contextul secularizării lumii moderne*, teză de doctorat, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea București, 1998, p. 261.

³⁰ Pr. Ghe. POPA, *Comuniune și înnoire spirituală în contextul secularizării lumii moderne*, p. 6.

³¹ Pr. Ghe. POPA, *Comuniune și înnoire spirituală...*, p. 5.

³² Pr. Ghe. POPA, *Comuniune și înnoire spirituală...*, p. 221.

The mission of theology

In this modern society, theology must understand and explain the process of secularization that "has led to the marginalization of the church and the Christian faith and also to rediscover the path to authentic communion and spiritual renewal"³³.

The church teaches man to fight for happiness – for the eternal happiness, that can be lived in this world, by seeking and professing Christian values, which have a transfiguring power: "the church must fight and show that holiness, as a result of the return to God and of living in the communion of love, is the fundamental norm of life and its ultimate purpose"³⁴.

The promotion of faith's values must continue in the ecclesial perspective, because

"the fight to defend the integrity of creation, for human rights, against injustices and inequalities of all kinds, is based on the same Christian moral values. Separating these values from their Christocentric and ecclesial dimension made them, however, ineffective in the existential plan. Even if, theoretically, everyone accepts them, they are practically threatened at all times because they lack a center of unity and communion"³⁵.

The church has a duty to promote the eternal values of the Christian faith, to defend human rights, to contribute to the preservation of identity, but also to encourage responsibility, having a natural attitude of openness to dialogue with the entire contemporary society. The church must communicate the unique offer of redemption, the means and perfect solutions for a life in communion with God and with fellow men, in the perspective of eternity. It is necessary to avoid a moralizing and critical approach. The church can testify in the public space, with tact, with patience, love and courage, being actively involved in the life of society. So, theology must be understood in the ecclesial perspective. Theology must meet the concrete needs of human existence, being a living theology, current, pragmatic, but at the same time, stable and based on the Truth, open to dialogue with other scientific fields.

Theology must offer the same answer to the contemporary problems, as a natural continuity with the answer that the Holy Fathers gave: *Christ, God-Man*. Orthodox theology keeps the patristic meaning that sees theology as love and meeting with God and then as discourse about God. Theology means communication open to communion: "in the horizon of Christian

³³ Pr. Ghe. POPA, *Comuniune și înnoire spirituală...*, p. 213.

³⁴ DANIEL, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, "Misiunea în Europa astăzi. Mărturisirea lui Hristos într-o lume contradictorie", in: *Teologie și Viață*, 6 (72) (1996), 7-12, 1996, p. 32.

³⁵ Pr. Ghe. POPA, *Comuniune și înnoire spirituală...*, p. 212.

theology, the priority is not for the discourse about an absent and distant God, but the dialogue with the Logos or the Word of God incarnated and permanently present through grace, in our ontological intimacy³⁶.

God-Word is the quintessential model of communication oriented towards communion:

"against the process of secularization, individualization and alienation of the contemporary thought from the horizon of Christian spiritual communion and renewal, we cannot fight with other means than those bequeathed by the Holy Fathers, who have emphasized the deification of every human person in his communion with God and through God, with the whole creation. A cosmic Christology and a Christocentric and ecclesial cosmology could be the inspiring way to reach human communion. In addition, the presence of Christ through the word of the Gospel and through the Sacred Mysteries, in the ecclesial space, could be the way to find the communion between Christians"³⁷.

The Christian way is living the experience of the cross and the Resurrection of Christ, in solidarity and communion with other people. "Through the ascetic experience, the Christian has the opportunity to transfigure the disorder of his autonomous life and to redirect it towards the order of love and communion, through an Eucharistic use of the world"³⁸.

Family communion has also its source and power in the Eucharistic communion. Therefore,

"the re-establishment of the Eucharistic communion as an ontological and existential center of the Christian families is the fundamental premise for regaining the authentic horizon of communion and spiritual renewal. Through the Eucharist, Jesus Christ is present, in both a mysterious and realistic way, through the work of the Holy Spirit and this presence has transformed the ancient society and will surely transform the secularized modern society, preparing thus the whole history for the Kingdom of God"³⁹.

The Christian lives neither in relativism nor in exclusivism, but he lives into ecclesial communion – "spiritual horizon and existential path, healing of separation, of loneliness and of death"⁴⁰.

The *non-practicing* believers experience the lack of communion with Christ, the lack of the sacramental and community dimension of the church.

³⁶ Pr. Ghe. POPA, *Comuniune și înnoire spirituală...*, p. 37.

³⁷ Pr. Ghe. POPA, *Comuniune și înnoire spirituală...*, pp. 283-286.

³⁸ Pr. Ghe. POPA, *Comuniune și înnoire spirituală...*, p. 262.

³⁹ Pr. Ghe. POPA, *Comuniune și înnoire spirituală...*, pp. 276-277.

⁴⁰ Pr. Ghe. POPA, *Comuniune și înnoire spirituală...*, p. 243.

They no longer feel the joy of the holidays, because they are no longer prepared to receive them with pure souls, letting themselves caught by the daily routine. Thus, we experience a state of mind characterized by consumerism, alienation, loneliness, unhappiness, dissatisfaction and unfulfillment.

True joy arises from communion with God and with fellow men. Communion with God involves communion with the Body and Blood of Christ, in the Holy Spirit, by serving the fellow men. Therefore, the church is the place of meeting God, "the place where the people communion through love with God and with fellow men is restored"⁴¹.

Therefore, theology has a great responsibility: besides being current and oriented towards communication, it must be missionary, calling and bringing people to meet Christ.

Theological communication must also have a pastoral dimension, in order to respond to the urgent needs of today's believers: "in order for this pastoral dimension to be materialized, it must spring from a dynamic and responsible missionary consciousness"⁴². Thus, we understand that theology has not only a doxological dimension, communication and adoration of God, but also a missionary, existential and community dimension.

Theology must help people feel that God loves them, being "the science of human redemption, a science of healing from isolation, by promoting love and brotherly help that comes from this faith"⁴³.

Orthodox theology can be understood as the search for Christ in order to respond to the concrete and personal needs of life. "Any theology separated from the concrete concerns of man is an amputated theology [...]. Orthodoxy rejects the excessive scholastic rationalization of the image of living life in Christ, because it shows itself unable of meeting the real needs of the human being"⁴⁴. Therefore, theology must be existential.

In the neo-patristic theology, we must mention of the Fathers of the Church through the communion of prayer with them and through the liturgical experience. Thus, theology can only be conceived as the result of an experience⁴⁵, of an interpersonal meeting.

The mission of theology is to contextualize the message of the Gospel of Christ, but also to update it within an open approach:

⁴¹ Pr. Ghe. POPA, *Comuniune și înnoire spirituală...*, p. 282.

⁴² Pr. Ghe. POPA, *Comuniune și înnoire spirituală...*, p. 254.

⁴³ Pr. Ghe. POPA, *Comuniune și înnoire spirituală...*, p. 255.

⁴⁴ Pr. Răzvan Andrei IONESCU, Adrian Nicolae LEMENI, *Teologie ortodoxă și știință. Repere pentru dialog*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2007, pp. 31-32.

⁴⁵ Pr. R. A. IONESCU, A. N. LEMENI, *Teologie ortodoxă și știință. Repere pentru dialog*, p. 32.

"a change should start from bottom to top, namely, by raising the prestige of theological studies, by adjusting them to the modern spiritual concerns. What is a theologian today for the Romanian scientific field? Somebody who speaks a misunderstood language to reel ancient things, in which he no longer believes. What should and what can a theologian do? A scholar inspired by the Holy Spirit, who has passed beyond the nowadays wisdom. He is not somebody lost from the advance of science but who has overcome it, within a specific study"⁴⁶.

Theology has to keep its own identity, with steadiness, but also to confess it, in a dynamic way, trying to respond "critically and honestly to the different conceptions of the current scientific paradigm defending itself from any alteration of the identity of its own message. The purpose of theology is neither to identify in one way or another with any of the theories of contemporary science, nor to try to change any of the conceptions of science"⁴⁷.

Theology does not assume "the acquisition of rational concepts about Him, but a real communion", because "being in communion with God and growing in Him is natural. Without such a communion, one loses his integrity as a human being"⁴⁸.

Today, we need an apologetic and missionary theology,

"open, with no complexes of inferiority, but also without complexes of superiority, without cryptic language, attentive to the voice of the world, which doesn't abdicate from the revealed truths, but is always ready to translate them to contemporaries, to intercede Christ to those who are seeking Him. It is the only way, according to its purpose, whereby the church can become a public voice in a society threatened not so much by disbelief, which implies the negative reporting of something already known, such as by amnesia, of simply forgetfulness. Not responding to this call, not uttered aloud, but not less real, means not understanding what our mission is"⁴⁹.

We do not need a new theology, but a spiritual renewal of the theologians, a renewal and deification, through the invocation of the Holy Spirit within the prayer, to enlighten the mind and the heart, in order to assume

⁴⁶ Nae IONESCU, *Teologia. Integrarea publicisticii religioase*, Ed. Deisis, Sibiu, 2003, p. 259.

⁴⁷ Pr. R. A. IONESCU, A. N. LEMENI, *Teologie ortodoxă și știință...*, p. 172.

⁴⁸ John MEYENDORFF, *Theological Education in the Patristic and Byzantine Eras and its lessons for today*, Theological Schools Consultation, USSR, Leningrad Theological Academy, 1986, *apud* Pr. Adrian IONIȚĂ, *Hristologia neopatristică în gândirea părintelui Dumitru Stăniloae*, teză de doctorat, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea din București, 2010, p. 36.

⁴⁹ Radu PREDA, "Identitatea în dialog. Vocea publică a Bisericii în noul context european", in: *Altarul Banatului*, 56 (2006), 7-9, p. 25.

the way of living of the Fathers of the Church. It is necessary to live a personal and community relationship with God, by participating in the liturgical, doxological and eucharistic life of the church, in communication and in permanent communion with God, through the Holy Communion with Christ - the Incarnate Word, the One who restored the ontological relationship between God and the human being.

Conclusions

In the context of the actual challenges when we are experiencing a crisis of communication, a real drama of isolation, a loneliness in communication, the mission of theology is to capitalize on communication and communion in order to find and promote solutions to the existential problems that contemporary man faces.

Father Dumitru Stăniloae understood that theology has the mission of confessing God and, therefore, it is very important to update and contextualize the theological message.

Analyzing the theology of Father Stăniloae in the perspective of theological communication and ecclesial communion, we can notice his contribution to the promotion of Romanian Orthodoxy, by emphasizing the specifics of the Romanian soul, characterized by Latin communicability and the sense of mystery.

The Father constantly confesses that theology has an ontological-communicative dimension and a community and existential mission. The church has a responsibility to assure man that he is not alone, but God is always with him. God's love is a call to man, to respond to His love, to be together, in order to fulfill the human being. Only through communication and communion with God we can understand the meaning of our existence. Only through communion with Christ, the Word of God, we enter into a relationship with God, the church promoting integration in spiritual communion and helping others in solidarity.

In order to explain the mission of theology in the context of the era of communication, secularization and globalization, I underscore the duty of theology to respond to current challenges, in a living and responsible way, courageously confessing the Truth, Christ, Who is contemporary with every human being, freeing him from any kind of slavery, including that of selfish isolation and causing him to enter into a conscious and sincere dialogue with his fellows. Thus, I aim to highlight the importance of the communicative-confessional dimension of theology, but also that of the community-integrative dimension.

Therefore, theology has the duty to communicate the spiritual solutions for overcoming the existential crises of contemporary man in a more accessible way - in a language adapted to those who do not know the ecclesial terminology.

The vocation of theology is to communicate the Truth with love, with openness and fidelity, in any context, but especially in the current one. Thus, theological communication has as its authentic and final purpose, *the ecclesial communion*. A current and authentic theology is an ecclesial one, which can and must become a *public Theology*.

Summary: Misiunea Teologiei din perspectiva comunicării și a comuniunii - Teologia publică

Astăzi trăim o adevărată criză a comunicării, o dramă a comunicării fără comuniune, o însingurare în comunicare. Deși există din ce în ce mai multe mijloace de comunicare, oamenii se simt totuși singuri, comunicarea devenind impersonală, iar viața comunitară fiind deformată de dorințe exclusiviste și individualiste. Omul modern este atras de comuniune, chiar dacă nu o înțelege în adevăratul ei sens. Astfel, el preferă să se alăture organizațiilor și asociațiilor, să fie membru al grupurilor sociale, să facă parte dintr-un grup de prieteni sau dintr-un grup de indivizi cu preocupări și interese comune. Comuniunea nu înseamnă colectivism la nivelul relațiilor sociale și nici socializare în cadrul unei comunități. Adevărata comuniune nu se limitează la anturaje, ci implică sentimente profunde de unire spirituală între oameni, presupunând o comuniune în duh de rugăciune cu Dumnezeu și cu semenii. În contextul provocărilor actuale, misiunea Teologiei este de a valorifica comunicarea și comuniunea, în vederea identificării și promovării posibilelor soluții la problemele existențiale cu care se confruntă omul contemporan. Analizând teologia părintelui Dumitru Stăniloae în perspectiva comunicării teologice și a comuniunii ecleziale, putem remarca contribuția sa la promovarea Ortodoxiei românești, prin valorificarea specificului sufletului românesc, caracterizat prin comunicabilitatea latină și simțul misterului. Părintele Stăniloae este de neegalat în abordarea teologică a relației de iubire, de dialog și de comuniune dintre Dumnezeu și oameni. Viziunea Părintelui Profesor poate fi rezumată, astfel: comuniunea veșnică de viață și iubire desăvârșită există în Sfânta Treime, Care, revărsându-Și iubirea, a creat lumea și pe om (după chipul și spre asemănarea cu Dumnezeu; în comuniune: bărbat și femeie). Dumnezeu păstrează comunicarea cu creația Sa, chiar și după căderea protopărinților în păcat, în special, prin oamenii credincioși și prin profeți, prin care cheamă poporul ales la comuniune cu El. Restaurarea comuniunii dintre om și Dumnezeu se realizează de Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat, comuniune pe care omul și-o însușește în Biserică, prin Duhul Sfânt, în primirea Sfintelor Taine. Comuniunea deplină se va realiza în veșnicie, în Împărăția cerurilor, când întreaga creație va fi transfigurată prin împărtășirea veșnică de bucuria comunicării și a comuniunii cu Dumnezeu-Sfânta Treime. Părintele Stăniloae a înțeles că Teologia are misiunea de a-L mărturisi pe

Dumnezeu și, prin urmare, este foarte important să actualizăm și să contextualizăm mesajul teologic. Părintele mărturisește constant că Teologia are o dimensiune ontologic-comunicațională și o misiune comunitar-existențială. Biserica are responsabilitatea de a-l asigura pe om că nu este singur, Dumnezeu fiind întotdeauna alături de el. Iubirea lui Dumnezeu este o invitație adresată omului de a răspunde iubirii Lui. Numai prin comunicare cu Dumnezeu putem înțelege sensul existenței noastre. Doar prin comuniunea cu Hristos, Cuvântul lui Dumnezeu, intrăm într-o relație cu Sfânta Treime, Biserica promovând integrarea în sobornicitate și ajutorarea semenilor în solidaritate. Pentru a explica misiunea Teologiei în contextul erei comunicării, secularizării și globalizării, am subliniat responsabilitatea Teologiei de a răspunde provocărilor curente, într-un mod viu și responsabil, mărturisind Adevărul, pe Hristos, Care este contemporan cu fiecare om, eliberându-l de orice fel de sclavie, inclusiv de cea a izolării egoiste și determinându-l să intre într-un dialog conștient și sincer cu semenii săi. Astfel, am încercat să evidențiez importanța dimensiunii comunicațional-mărturisitoare a Teologiei, dar și pe cea comunitar-integratoare. Așadar, Teologia are datoria de a comunica soluțiile duhovnicești pentru depășirea crizelor existențiale ale omului contemporan, într-un mod mai accesibil, într-un limbaj adaptat celor care nu cunosc terminologia eclezială. Vocația Teologiei este de a comunica Adevărul cu dragoste, cu deschidere și fidelitate, în orice context, dar mai ales în cel actual. Astfel, comunicarea teologică are ca scop autentic și final comuniunea eclezială. O Teologie actuală și autentică este una eclezială, care poate și trebuie să devină o Teologie publică.

Protos. Drd. Joachim BEJENARIU

Facultatea de Științe Politice, Școala Națională de Studii Politice și Administrative din București

GERMENII REVOLUȚIEI DIN OCTOMBRIE 1917

Keywords: *Revolution, Alexander III, Nicholas II, working class, the Legislative Duma.*

Abstract

The historic event that changed the political fate of 20th-century Russia was the October Revolution of 1917. This event cannot be understood unless one examines the previous historical period, therefore the vision and political acts of tsars Alexander III (1881-1894) and Nicholas II (1894-1914) are the focus of the present study. In order to provide a comprehensive overview on the factors that led to the Revolution, this study presents the internal political situation – with the introduction of censorship, use of oppressive methods, neglect of the working class and of its desire for a democratic leadership –, as well as the external situation, as the Russian Empire faced the consequences of its failure in the war against Japan (1904-1905).

Preliminarii

Este dificil de zăgrăvit o imagine de ansamblu a civilizației Rusiei imperiale din perioada premergătoare Revoluției, în schimb pot fi prezentate unele constante ale acesteia, precum: întrepătrunderea identității naționale cu conștiința apartenenței la credința ortodoxă, înclinația elitelor conducătoare și, totodată, a poporului, din perspectiva opusă, spre absolutism și despotism, manifestat sub varii forme de-a lungul istoriei, ori contrastul dintre imensa capacitate creatoare și îndelungatele perioade de letargie, cumva „națională”, simbolizate de troica zăgrăvită de Nikolai Gogol.

Mai trebuie amintită și permanenta pendulare a Rusiei între valorile civilizației europene și propria mentalitate și organizare, ilustrată perfect de rivalitatea permanentă dintre cosmopolitul Sankt Petersburg și conservatoarea Moscova, surprinsă de unul dintre primele tratate istorice, în sensul științific al cuvântului, privitoare la imperiul țărilor, unde se arată că:

„Dintre toate minunatele proiecte gândite în Rusia, foarte puține se realizează, și acestea au adesea o viață scurtă. Rușii și-au însușit teoretic nevoile civilizației celei mai avansate și sunt mereu gata să se înflăcăreze pentru mari planuri sugerate de cunoștințele lor teoretice; foarte puțini resimt însă permanent această nevoie; în consecință,

instituțiile create artificial pentru punerea lor în practică ajung curând să lăncezească și să-și dea obștescul sfârșit”¹.

Altfel spus, deși privită din exterior Rusia sfârșitului perioadei imperiale părea un stat militarizat, organizat riguros, cu legi de o deosebită asprime, în fapt regimul închidea cel mai adesea ochii în privința nerespectării numeroaselor prevederi legislative, fapt confirmat și de călătorii străini: „[...] legile sunt rigide, dar omul este suplu. Aici e secretul organizării rusești. Văzută din exterior, ea pare intransigentă. Dar când te afli în interior, îți dai seama că există o mie de posibilități de a eluda prevederile cele mai severe”².

O incursiune în Rusia la sfârșitul sec. al XIX-lea

Personalitatea politică care a ilustrat cel mai bine situația Rusiei pre-revoluționare este cea a penultimului țar, Alexandru al III-lea (1881-1894), urcat pe tron după asasinarea tatălui său, Alexandru al II-lea. Deși nu era lipsit de aptitudini administrative, acesta avea o educație limitată, preponderent militară, și o personalitate ce l-au predispus spre o atitudine retrogradă, așa cum constată un cercetător al istoriei Rusiei: „diferența dintre politicile domestice ale lui Alexandru al II-lea și Alexandru al III-lea este că, dacă tatăl mai avea unele concepții parțial liberale, fiul nu avea niciuna”³.

Politica țarului Alexandru al III-lea a fost, la rândul ei, reprezentată cel mai bine de conservatorul Constantin Pobedonostev, fostul său tutore, jurist la Universitatea din Moscova și procuratorul Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, care împreună cu M.N. Katkov a fost autorul unui manifest imperial în favoarea autocrației, adoptat la 29 aprilie/11 mai 1881⁴. În esență, programul politic al noii guvernări s-a concretizat prin readoptarea programului Naționalismului Rus, implementat în timpul domniei la fel de reacționare a bunicului lui Alexandru al III-lea, țarul Nicolae I (1825-1855) și bazat pe trei puncte de forță: Ortodoxia, autocrația și naționalitatea⁵.

La scurtă vreme după instaurarea noului regim autocratic, acesta și-a consolidat autoritatea prin adoptarea, în luna august (14) a anului 1881, a *Regulamentului Temporar al Măsurilor pentru Siguranța Statului*, numit și

¹ Sir Donald Mackenzie WALLACE, *Russia*, Cassell and Company, London, 1905, p. 268.

² Henri TROYAT, *Viața de fiecare zi în Rusia ultimului țar*, trad. de Claudia Dumitriu, Editura Humanitas, București, 1993, p. 142.

³ *Apud* Paul DUKES, *Istoria Rusiei*, trad. de Gabriel Tudor, Editura All, București, 2009, p. 164.

⁴ Paul DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 163; David WARNES, *Cronica țărilor ruși*, traducere Ligia Șendrea, Editura M.A.S.T., 2001, p. 188; Nicholas V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, traducere Areta Voroniuc, Ed. Institutului European, Iași, 2001, p. 406; Antoaneta OLTEANU, *Rusia imperială*, Editura All, București, 2011, pp. 27-28.

⁵ P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 157; N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 405.

*Statut asupra Securității întărite și extraordinare*⁶, rămas în vigoare până la prăbușirea regimului țarist, în 1917. Acesta conferea puteri sporite de reprimare atât autorității centrale – potrivite mai degrabă pentru un comandant militar, cum remarca un observator francez⁷ –, cât și reprezentanților acesteia din provincii, respectiv poliției, din cadrul căreia s-a încurajat în mod deosebit dezvoltarea *Ohranei*, serviciul secret⁸, subordonat Ministerului de Interne, a cărei principală atribuție era urmărirea tuturor presupușilor revoluționari și dejucarea planurilor acestora – iar nu reprimarea propriu-zisă – și în virtutea căreia era autorizată să verifice corespondența din întregul imperiu⁹.

Ulterior, alte prevederi legislative au întărit caracterul represiv al regimului, respectiv înăsprirea cenzurii, în 1882, ori adoptarea unui nou *Statut al Universităților*, în 1884, ce readucea învățământul superior rus sub controlul statului, studenții fiind considerați „vizitatori individuali” și neavând dreptul de a forma organizații ori de a pretinde reprezentare corporatistă¹⁰.

Toate aceste măsuri, menite de inițiatorii lor a spori autoritatea monarhiei absolute țariste, deși au condus inițial la o liniștire aparentă a societății ruse, au cauzat în fapt tensiuni mult mai ample și i-au convins, cel puțin pe reformiștii radicali, că schimbarea în Rusia nu poate fi înfăptuită decât prin intermediul Revoluției. Totodată, ele au condus la înstrăinarea grosului intelectualității ruse de regimul țarist, care a pierdut astfel un sprijin al cărui adevărat potențial a fost dovedit la începutul secolului următor.

Din punct de vedere social și cultural, cea de-a doua jumătate a sec. al XIX-lea cunoaște o efervescentă fără precedent atât în dezvoltarea culturii ruse, cât și în ramificarea societății civile, ce se împarte în numeroase curente de opinie, din a căror confruntare vor izvorî, cumulate cu tensiunile sociale generate de trecerea de la societatea preindustrială la cea industrializată și precapitalistă, numeroasele tulburări revoluționare ce au determinat în cele din urmă schimbarea cvasi-totală a Rusiei.

O imagine de ansamblu a curentelor ideologice apărute în Rusia celei de-a doua jumătăți a sec. al XIX-lea este oferită de istoricul Geoffrey Hosking, potrivit căruia:

„Grosul intelighenției a devenit socialistă și s-a divizat în două tendințe principale, dintre care una, *narodnicii*, a adoptat o concepție etnică și introvertită despre mase, scoțând în evidență trăsăturile lor ruse tipice, în timp ce a doua, *marxiștii*, a urmat o linie imperială și cosmopolită,

⁶ P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 163.

⁷ P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 163; Nicholas V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 406.

⁸ D. WARNES, *Cronica țărilor ruși*, p. 188.

⁹ H. TROYAT, *Viața de fiecare zi în Rusia ultimului țar*, pp. 143, 146; A. OLTEANU, *Rusia imperială*, p. 28.

¹⁰ D. WARNES, *Cronica țărilor ruși*, p. 189; N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 407.

punând accent pe integrarea țăranilor și a muncitorilor ruși într-o comunitate internațională. În acest fel, socialismul avea să fie și el divizat de cele două forme de identitate națională rusă¹¹.

Din punctul de vedere al direcțiilor ideologice, narodnicii cuprindeau mai multe categorii, ce pot fi generalizate prin moderat-liberali, incluzându-i pe toți adepții unor transformări pașnice și treptate, respectiv radical-revoluționarii, susținători ai unor măsuri de forță, între care și răsturnarea regimului țarist. Între aceștia din urmă se numărau și anarhiștii sau narodnicii radicali, reprezentați de figuri precum M.A. Bakunin sau prințul P.A. Kropotkin, autorul *Memoriilor unui revoluționar*, lucrare considerată manual pentru anarhiști¹². Ideologia acestui grup extremist consta în negarea oricărei forme de conducere generalizată, considerată ca anihilare a libertății individuale; maselor populare li se acorda un rol central în procesul de restructurare a societății, în timp ce actuala guvernare urma să fie lichidată prin organizarea unei revolte naționale.

Această ultimă facțiune a narodnicilor a căutat reformarea întregii mișcări prin crearea unei organizații centralizate în capitala Sankt Petersburg, cunoscută sub denumirea de *Zemlia i volia (Patrie și libertate)*¹³, ce reprezenta totodată prima încercare de a crea un partid politic rus cu reprezentativitate la nivelul întregului imperiu. Între principalele obiective ale acestei organizații se numărau răsturnarea autocrației țariste, răscumpărarea pământului de către țărani, înlocuirea funcționarilor de stat cu persoane alese prin vot, reducerea cheltuielilor pentru întreținerea aparatului de stat etc.

În societatea rusă au existat și reacții contrare mișcării narodniciste, fie la nivel social, fie la nivel politic. În ceea ce privește prima categorie, cea mai însemnată mișcare opusă narodnicismului a fost reprezentată de *Poöenniki*, între membrii căreia se numărau unii reprezentanți de marcă ai intelectualității ruse din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, precum F.M. Dostoievski, M.M. Dostoievski, A. Grigoriev, N. Strahov ori N.I. Danilevski. Programul ideologic al acestei mișcări se regăsește în scrierile filosofice ale acestuia din urmă, cât și în *Jurnalul de scriitor* al lui F.M. Dostoievski, unde se arată următoarele:

„Ne revine nouă, rușilor din elita cultivată, să ne închinăm în fața poporului și să așteptăm totul de la el, și gândire, și simțire; să ne închinăm în fața ideii sale de adevăr și să recunoaștem acest adevăr [...]. Într-un cuvânt, trebuie să ne închinăm ca niște fii rătăciți, care au

¹¹ Geoffrey HOSKING, *Rusia – popor și imperiu*, trad. de Dana Crăciun, Hortensia Parlog, Maria Teleaga, Editura Polirom, Iași, 2001, p. 203

¹² A. OLTEANU, *Rusia imperială*, p. 329; N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 464.

¹³ A. OLTEANU, *Rusia imperială*, p. 331; P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 178.

lipsit timp de două sute de ani de acasă, însă care s-au întors totuși ruși, și asta e marele nostru merit”¹⁴.

În centrul ideologiei acestei mișcări stătea concepția privitoare la misiunea aparte a poporului rus, a cărui misiune era salvarea întregii umanități, considerându-se că exista o contopire între acesta și chipul lui Hristos¹⁵. În ciuda acestui mesianism etnic, membrii grupării nu pot fi asimilați slavofililor, deoarece, spre deosebire de aceștia, ei acceptau și unele elemente pozitive, susținute de occidentalști. De asemenea, *Poăenniki* respingeau și ideile revoluționare și socialiste ale narodnicilor, distanțându-se de materialismul acestora, pe care îl considerau a fi în contradicție cu idealurile creștine. Mișcarea avea însă un caracter reformist, susținând abolirea marilor proprietăți funciare și o reducere a birocrăției și promovând dezvoltarea industriei, a comerțului, cât și libertatea personalității și a presei¹⁶.

Așa cum arăta istoricul Steinberg, toate aceste evoluții ale societății ruse din a doua jumătate a sec. al XIX-lea au făcut ca:

„în zorii secolului al XX-lea, Rusia să nu mai cunoască alt cuvânt magic decât «revoluție». Ideea de revoluție era percepută de clasele înstărite ale populației cu frică și ură, dar era iubită și venerată de cei care visau la libertate. Rușii care-și doreau o viață nouă erau încântați chiar și la auzul cuvântului. Doar gândindu-se sau pronunțând cuvintele sacre «Trăiască Revoluția!», ei se și vedeau la jumătatea drumului spre eliberare”¹⁷.

Rusia la începutul secolului al XX-lea

Evoluțiile din cadrul societății ruse care au pregătit Revoluția din Octombrie, germinate pe parcursul celei de-a doua jumătăți a sec. al XIX-lea, s-au manifestat deplin la începutul veacului următor, sub domnia lui Nicolae al II-lea (1894-1917). Cel din urmă țar al Rusiei era o fire complet diferită față de cea a predecesorului său, Alexandru al III-lea. Fiul unui tată autoritar și al unei mame dominatoare – principesa daneză Dagmar, devenită împărăteasa Maria a Rusiei – acesta era o fire timidă și introvertită, lipsită de inițiativă și originalitate, așadar complet nepotrivită pentru a prelua responsabilitățile celui mai vast și eterogen stat european, care ar fi necesitat, potrivit expresiei unui istoric contemporan, un nou Petru cel Mare pentru salvarea

¹⁴ F.M. DOSTOIEVSKI, „Jurnalul unui scriitor”, în: *Opere*, vol. 11, trad. de Leonida Teodorescu, Editura Univers, București, 1974, p. 214.

¹⁵ Alain BESANÇON, *Sfânta Rusie*, trad. de Vlad Russo, Editura Humanitas, București, 2013, p. 82.

¹⁶ A. OLTEANU, *Rusia imperială*, pp. 335-337.

¹⁷ N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 419.

conducerii monarhice, în timp ce Nicolae, așa cum au remarcat Troțki și alți revoluționari, avea mai degrabă trăsăturile lui Ludovic al XVI-lea, regele francez înlăturat de Revoluția din 1789¹⁸.

Deși aversiunea sa pentru toate activitățile oficiale era bine-cunoscută, el preferând să petreacă mai mult timp în afara capitalei, la palatele de la Peterhof ori Țarskoe Selo¹⁹, Nicolae al II-lea, ca elev al conservatorului Constantin Pobedonostev, a căutat să mențină, în linii mari, politica tatălui său²⁰, Alexandru al III-lea, asupra căreia un istoric rus făcea următoarea considerație: „(țarul) căuta să cedeze treptat revendicărilor legitime ale muncitorilor, dar să întărească aparatul represiv pentru a preîntâmpina orice nouă revoluție”²¹. Pentru continuarea politicii reacționare, Pobedonostev a fost menținut în funcție, alături de alți oameni politici cu viziuni similare, precum miniștrii de interne Dmitri Spiaghin ori Viaceslav Plehve²².

Domeniul în care continuitatea programului politic din timpul lui Alexandru al III-lea era cea mai evidentă a fost cel al economiei, unde a fost menținut, până în 1903, ministrul Serghei Witte. Acesta a consolidat politica protecționistă din anii precedenți și a sprijinit dezvoltarea industrială și infrastructurală a Rusiei prin intervenția statului. Între consecințele pozitive ale acestei politici s-a numărat finalizarea construcției căii ferate transsiberiene, cea mai lungă din lume până la ora actuală, ce lega capitala Sankt Petersburg de Extremul Orient rus, ajungând la Vladivostok în 1916²³. Însă această dezvoltare accelerată a industriei nu a fost secundată și de una pe măsură a infrastructurii²⁴: în consecință, în condițiile suprapopulării marilor centre industriale ruse (populația Sankt Petersburgului s-a triplat în intervalul 1890-1904), numeroși muncitori proveniți din mediul rural au ajuns să locuiască în condiții mizere, sporind astfel tensiunile sociale²⁵. Această situație este astfel rezumată de către N.M. Drujinin: „Sarcina guvernului și a moșierilor aflați în spatele său era [...] ca prin mijloacele reformei să dirijeze viața economică a țării pe cale pașnică, spre o dezvoltare graduală agrocapi-talistă, favorabilă nobilimii, dar chinuitoare pentru țăranimea muncitoare”²⁶.

¹⁸ N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 410.

¹⁹ H. TROYAT, *Viața de fiecare zi în Rusia ultimului țar*, pp. 188, 193.

²⁰ A. OLTEANU, *Rusia imperială*, p. 29; David WARNES, *Cronica țărilor ruși*, p. 198; P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 184.

²¹ H. TROYAT, *Viața de fiecare zi în Rusia ultimului țar*, p. 99.

²² N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 410.

²³ A. OLTEANU, *Rusia imperială*, pp. 28-29; P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 199; N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 412.

²⁴ P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 198.

²⁵ D. WARNES, *Cronica țărilor ruși*, pp. 199-200.

²⁶ P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 169.

De asemenea, așa cum subliniază istoricul rus Henri Troyat, dezvoltarea accelerată a industriei ruse a condus la nașterea unei noi clase sociale, „fără cămin, fără regrete, fără tradiții, care nu mai au nimic care să le aparțină și trăiesc de azi pe mâine, pierduți în masa anonimă a semenilor lor. Cum trăiesc cu toții laolaltă, capătă o conștiință obscură a forței lor” – așadar, prin crearea unei clase muncitorești de circa 2.5 milioane de membri, raportată la populația totală a Rusiei în ajunul Primului Război Mondial²⁷, de circa 29 de milioane, regimul țarist și-a sădit singur semințele distrugerii, tocmai prin politica pe care o considera a fi salvatoare. Această situație era rezumată de istoricul Kliucevski astfel:

„cu cât ne apropiem mai mult de Europa Occidentală, cu atât mai dificilă a devenit apariția la noi a libertății populare, fiindcă mijloacele culturii vest-europene, căzând în mâinile unor straturi înguste ale societății, au fost folosite în apărarea acestora și nu în avantajul țării; prin întărirea inechităților sociale, ele au fost transformate într-o armă pentru exploatarea din mai multe părți a maselor lipsite de cultură, scăzând astfel nivelul lor de conștiință socială și dezvoltând animozitatea de clasă, prin care oamenii sunt pregătiți mai curând pentru revoltă decât pentru libertate”²⁸.

Pe lângă aceste măsuri cu caracter ambivalent, guvernul de la Sankt Petersburg a continuat să frâneze dezvoltarea zemstvelor, printr-o nouă lege promulgată în 1895, și a interzis o primă cerere a acestora pentru crearea unei Dume (Parlament) naționale, formulată în 1904²⁹. Aceste măsuri repressive, scăderile personale ale țarului Nicolae al II-lea și tensiunile sociale în creștere din Rusia țaristă a începutului sec. al XX-lea l-au determinat pe istoricul Kliucevski să emită următoarea considerație: „Țineți minte cuvintele mele: o dată cu Nicolae al II-lea se va stinge dinastia Romanov. Dacă el va avea un fiu, acesta nu va ajunge să domnească”³⁰.

În domeniul politicii externe, firea ezitantă a lui Nicolae al II-lea și intrigile de la curtea sa și-au spus de asemenea cuvântul. Dacă tatăl său se bazase pe experiența excelentului ministru de externe, Giers, Nicolae al II-lea a numit mai mulți titulari ai acestui oficiu, ale căror preferințe personale au afectat politica externă a curții de la Petersburg. Țarul a manifestat însă și unele inițiative laudabile, precum participarea la prima conferință internațională pentru soluționarea pașnică a conflictelor de la Haga, în 1899, în cadrul căreia s-au

²⁷ H. TROYAT, *Viața de fiecare zi în Rusia ultimului țar*, pp. 93-94.

²⁸ P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 180.

²⁹ D. WARNES, *Cronica țarilor ruși*, p. 201.

³⁰ Francis DVORNIK, *Slavii în istoria și civilizația europeană*, trad. de Diana Stanciu, Editura All, București, 2001, p. 488; N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 405.

elaborat așa-numitele „legi ale războiului” și s-a hotărât înființarea unei curți de arbitraj permanente, deși nu s-a ajuns la un acord definitiv³¹. De asemenea, Nicolae al II-lea a încercat o reapropiere de Germania, pe baza raporturilor sale apropiate cu vărul său, împăratul Wilhelm al II-lea, cu care a semnat o alianță defensivă la Björkö, în 1905; aceasta însă se va dovedi în curând ca impracticabilă, în condițiile intereselor opuse ale celor două state³².

Un prim semn al crizei regimului țarist s-a manifestat în contextul Războiului ruso-japonez (1904-1905). Acesta s-a declanșat în urma pătrunderii rușilor în Manciuria și a ambițiilor guvernului de la Sankt Petersburg privitoare la peninsulele Coreea și Liaotung, aflate în sfera de influență a Japoniei, cât și a concesiunii de către China a părții sudice a Peninsulei Liaotung, cu orașul Port Arthur³³. Ignorarea de către diplomația țaristă a tuturor încercărilor japoneze de a purta tratative, a avertismentelor propriul ministru, Serghei Witte, care a fost nevoit să demisioneze, și subestimarea capacităților militare ale statului oriental au dus la înfrângerea flotei ruse din Extremul Orient, în urma atacului surpriză asupra bazei acesteia de la Port Arthur, produs în noaptea dintre 26 și 27 ianuarie/8 februarie 1904. Ulterior, în condițiile asedierii acestui avanpost și a înfrângerii terestre suferite în bătălia de la Mukden (februarie 1905), guvernul Sankt Petersburgului a luat decizia trimerii Flotei Baltice în Marea Chinei, însă și această acțiune s-a încheiat prin înfrângerea categorică a Rusiei în bătălia navală din strâmtoarea Tsushima, în luna mai 1905³⁴. Incapacitată din punct de vedere militar și aflată în pragul revoluției, administrația țaristă a fost constrânsă să se așeze la masa tratatelor, ce s-au concretizat prin tratatul de la Portsmouth (23 august 1905), în urma căruia Imperiul rus se retrăgea din Manciuria și ceda în favoarea Japoniei Port Arthur și sudul insulei Sahalin³⁵. Chiar dacă pierderile teritoriale nu erau însemnate, prin raportare la întinderea statului rus, totuși această înfrângere a contribuit substanțial la discreditarea monarhiei în ochii supușilor săi.

Pe lângă această înfrângere militară, anul 1905 a fost martorul unui eveniment mult mai grav cu privire la viitorul autocrației țariste: pe 9 ianuarie/22 ianuarie, un marș pașnic al muncitorilor de la uzinele Putilov din Sankt Petersburg, conduși de părintele Iuri Gapon către Palatul de Iarnă,

³¹ N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 414.

³² N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 431.

³³ Jean Marie LE BRETON, *Măreția și destinul Bătrânei Europe*, trad. de Vlad Russo, Editura Humanitas, București, 2006, p. 129; N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 415.

³⁴ N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 417.

³⁵ J.M. LE BRETON, *Măreția și destinul Bătrânei Europe*, p. 131; D. WARNES, *Cronica țărilor ruși*, pp. 202-203; P. DUKES, *Istoria Rusiei*, pp. 184-185; N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 417.

unde doreau să-și prezinte doleanțele țarului, a fost întâmpinat de gărzile palatului și poliție cu focuri de armă, numeroase persoane fiind ucise sau rănite. „Duminica sângeroasă”, așa cum a fost numit acest nefericit eveniment, a constituit catalizatorul tensiunilor sociale și a nemulțumirilor în creștere din întreaga țară³⁶, generând o întreagă serie de revolte, dintre care cea mai gravă a fost cea a echipajului crucișătorului *Potemkin* din flota Mării Negre. O încercare a țarului de a detensiona situația, prin propunerea organizării unei Dume consultative, a fost respinsă de Sindicatul Sindicatelor, condus de Pavel Miliukov, șeful Partidului Constituțional Democratic (principalul partid de opoziție, înființat în 1905)³⁷. În consecință, în octombrie 1905, aproximativ două milioane de muncitori ruși au intrat în grevă generală, în timp ce la Sankt Petersburg s-a constituit un soviet al muncitorilor, organizat sub conducerea tânărului agitator Leon Troțki, care s-a îngrijit de publicarea unui ziar bolșevic, *Izvestia*³⁸. Arestarea acestuia, pe 3 decembrie 1905, a provocat o insurgență marxistă la Moscova, înăbușită de trupele imperiale³⁹. Ulterior, fiind eliberat, Troțki a emigrat, asemenea altor lideri revoluționari, mergând la New York și trecând, în drumul său, și prin România, unde a fost întâlnit de scriitorul Panait Istrati⁴⁰.

În urma tuturor acestor evenimente, țarul Nicolae al II-lea, care ajunsese a fi numit „sângerosul Nicolae”⁴¹, a fost constrâns să cedeze propunerilor de reforme constituționale formulate de ministrul de finanțe Serghei Witte, promovat la demnitatea de prim-ministru, promulgând, pe 17 octombrie 1905, *Manifestul din Octombrie*, prin care accepta formarea unei Dume legislative alese prin vot și asigura garantarea unor drepturi civile fundamentale. Această măsură – chiar dacă era un produs al necesității, cumulată cu *Legile Fundamentale* promulgate pe 23 aprilie 1906 – a creat cel puțin aparența unei democrații constituționale și au constituit un prim pas spre transformarea țarismului într-o monarhie burgheză⁴². Țarismul însă își conserva prin aceste prevederi mare parte din vastele sale puteri, precum controlul asupra executivului, armatei ori politicii externe, cu dreptul exclusiv de a declara război ori de a încheia pacea, de a convoca și dizolva Duma, de a

³⁶ N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 422.

³⁷ P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 187; N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 420.

³⁸ D. WARNES, *Cronica țărilor ruși*, p. 203.

³⁹ D. WARNES, *Cronica țărilor ruși*, p. 205; P. DUKES, *Istoria Rusiei*, pp. 185-186; N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 422.

⁴⁰ Panait ISTRATI, *Spovedania unui învins (Rusia Sovietică)*, trad. de P. Ioanid, Editura Semne, București, 2012, p. 51.

⁴¹ P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 183.

⁴² D. WARNES, *Cronica țărilor ruși*, p. 205; P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 182; N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, pp. 422-442.

respinge legi ori de a emite ucazuri cu putere de lege, de a stabili succesiunea la tron ș.a.⁴³

Înclinația lui Nicolae al II-lea către autocrație, în ciuda popularității sale în scădere, a devenit însă clară în urma mai multor decizii luate după aparenta liniștire a societății ruse din anii următori. Astfel, încă de la promulgarea *Legilor Fundamentale*, coroana și-a rezervat dreptul exclusiv de a le modifica, fără consultarea Dumei⁴⁴. De asemenea, în 1906, primul ministru Serghei Witte, ale cărui viziuni reformiste deveniseră deranjante – în special cele privitoare la distribuirea de pământ țăranilor –, a fost înlocuit cu conservatorul Ivan Goremikin, al cărui principal scop era acela de a opri Duma din a limita prerogativele țarului. În consecință, în luna iulie a aceluiași an, după nici doi ani de activitate, prima Dumă din istoria Rusiei a fost dizolvată⁴⁵. Cea de-a doua Dumă, alcătuită majoritar tot din opozanți ai politicilor regimului, a avut o existență și mai restrânsă, fiind la rândul său dizolvată în iunie 1907⁴⁶.

Pentru a asigura un control mai eficace al acestui organism statal, guvernul țarist a promulgat în același an, pe 16 iunie, o nouă *Lege Electorală*, ce reducea ponderea reprezentativității țăranilor și a muncitorilor în cadrul Dumei cu mai mult de jumătate, în favoarea moșierilor, și excludea prezența reprezentanților minorităților naționale. De asemenea, procedura de alegere a membrilor Dumei a devenit mai complicată și a căpătat un caracter indirect mai accentuat, asemănător modelului prusac⁴⁷. În urma acestei măsuri, în 1907 a fost constituită a treia Dumă, mult mai maleabilă, dată fiind majoritatea zdrobitoare a membrilor favorabili politicilor guvernamentale, a cărei activitate a continuat pe întreg ciclul legislativ, până în 1912⁴⁸. A patra Dumă se asemena mult acesteia și, deși condusă de capabilul conte V.N. Kokovțov, s-a supus în mare parte poruncilor suveranului⁴⁹; primul ministru a fost înlocuit, în 1914, cu incapabilul Goremikin, cu doar câteva luni înainte de intrarea țării în Primul Război Mondial⁵⁰.

⁴³ N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 423.

⁴⁴ P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 187.

⁴⁵ N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 425.

⁴⁶ D. WARNES, *Cronica țărilor ruși*, p. 207; N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 426.

⁴⁷ N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, pp. 426-427.

⁴⁸ N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 427.

⁴⁹ D. WARNES, *Cronica țărilor ruși*, p. 207; P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 190; N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 427.

⁵⁰ N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 430.

Remarci concluzive

Nevoia de reforme a societății ruse era atât de stringentă, încât administrația țaristă s-a văzut nevoită să îl demită, după dizolvarea primei Dume, în iulie 1906, pe prim-ministrul Ivan Goremekin, în locul acestuia fiind ales Piotr Stolîpin. Acesta era adeptul unor reforme moderate, fiind convins că progresul economic și social era esențial pentru supraviețuirea monarhiei ruse. Aceasta era, în fond, trăsătura caracteristică a administrației centrale de la Sankt Petersburg, care dorea modernizarea Rusiei de sus în jos, Stolîpin fiind ultimul dintr-o serie de mari oameni de stat⁵¹, adepți ai liberalismului, începută cu Speranski și continuată de Cicerin, Miliutin, Zamiatin ori Witte, ale cărei obiective însă nu s-au îndeplinit, deoarece s-au lovit, pe de-o parte, de îndărătnicia majorității populației, puternic ancorată în obiceiurile sale, iar pe de altă parte au fost lipsite de sprijinul monarhiei, dornică să-și conserve cât mai mult și cât mai multe dintre prerogativele sale⁵². Desigur, nici primul ministru nu era în totalitate progresist, una dintre primele acțiuni ale mandatului său fiind „pacificarea” imediată a Rusiei, prin instituirea unor curți marțiale sumare, ce au fost responsabile de executarea a aproximativ 1000 de revoluționari, condamnați la moartea prin spânzurare – spânzurătoarea fiind denumită de aceea „cravata lui Stolîpin”⁵³.

Una dintre principalele preocupări ale mandatului lui Piotr Stolîpin a fost rezolvarea problemei aprovizionării cu hrană a populației, ce provocase mari neajunsuri în trecut. În plan extern, primul-ministru era conștient de necesitatea menținerii cu orice preț a păcii, pentru a putea duce la capăt reformele interne; desigur, aceasta nu a însemnat ignorarea principalelor zone de interes ale Rusiei, respectiv Strămtorile și Balcanii, unde interesele statului rus au fost lezate prin anexarea Bosniei-Herțegovina de către Austro-Ungaria, în 1908, acest stat nerespectând prevederile acordului de la Buchlau, din același an, ce prevedea ca, în schimbul acceptului guvernului țarist privitor la anexarea Bosniei, Austro-Ungaria să permită tranzitarea Strămtorilor de navele de război ruse⁵⁴.

De asemenea, el a căutat formarea unei noi clase de țărani proprietari de pământ, legați de tron prin loialitatea personală, a cărei dezvoltare urma să asigure stabilitatea societății ruse, susținând că:

„o țărănime bogată și puternică, impregnată de ideea proprietății, servește pretutindeni drept cea mai eficientă fortăreață a ordinii și a liniștii, și, dacă guvernul reușește să atingă acest scop prin

⁵¹ N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 428.

⁵² A. BESANÇON, *Sfânta Rusie*, pp. 106-107; P. DUKES, *Istoria Rusiei*, pp. 182-183, 189.

⁵³ N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 428.

⁵⁴ D. WARNES, *Cronica țărilor ruși*, p. 208; N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 432.

implementarea măsurilor sale funciare, toate visurile unui stat și ale unei revoluții socialiste în Rusia se vor sfârși pentru totdeauna”⁵⁵.

Constituirea acestei noi clase sociale a fost începută prin reforma agrară din 1906 și ratificată de cea de-a treia Dumă în 1910. Aceasta viza fărâmițarea proprietății comunelor țărănești și consolidarea noii clase de mici proprietari de pământuri, prin trecerea terenurilor în proprietate individuală. Această măsură a fost sprijinită prin implicarea mai activă a Băncii Agricole în sprijinul țăranilor și prin punerea în vânzare a mai multor proprietăți ale statului și familiei imperiale⁵⁶.

Desigur, pentru a deveni viabilă, această măsură avea nevoie de timp, cât și de sprijinul țarului și al aristocrației, însă nu a avut parte de niciuna. Așa cum arată istoricul britanic Nicholas V. Riasanovsky:

„Dacă starea generală a țăranimii a prezentat unele ameliorări sau înrăutățiri – dacă a existat în masa țăranilor o tendință de unire sau de răzvrătire – totuși, când ziua revoltei se apropia, exista, fără îndoială, la țară, o sărăcie suficient de profundă și extinsă și un contrast între sărăcie și abundență destul de izbitor pentru a da naștere acelor consecințe care pot apărea în mod legitim din cauza sărăciei și a contrastului economic”⁵⁷.

În 1911, pe 14 septembrie, primul ministru Piotr Stolîpin a fost asasinat⁵⁸; ulterior, puterea și atribuțiile primului ministru și a guvernului au fost reduse de țar⁵⁹. În consecință, Imperiul țarist a fost străbătut între anii 1912 și 1914 de noi tulburări, concretizate prin greve ale muncitorimii. De asemenea, prin măsurile sale echivoce, guvernul de la Sankt Petersburg și-a îndepărtat atât simpatia țăranimii, ce dorea în continuare o reformă agrară cuprinzătoare, cât și pe cea a liberalilor și a intelighenției, ce erau dezamăgiți de atitudinea țarului față de Dumă⁶⁰. Aceste aspecte sunt rezumate astfel de părintele Georges Florovski: „De fapt, principala slăbiciune a monarhiei ruse din perioada imperială nu a constat câtuși de puțin în faptul că ar fi reprezentat interesele unei «minorități», restricționată într-un fel oarecare, ci în faptul că ea nu reprezenta interesele nimănui”⁶¹. Toate aceste scăderi ale domniei lui Nicolae al II-lea vor fi exacerbate de implicarea Rusiei în Primul Război Mondial, ducând la prăbușirea dinastiei Romanov și a autocrației țariste.

⁵⁵ P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 190.

⁵⁶ N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 429.

⁵⁷ N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 437.

⁵⁸ A. OLTEANU, *Rusia imperială*, p. 30; P. DUKES, *Istoria Rusiei*, p. 189; N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 430.

⁵⁹ D. WARNES, *Cronica țarilor ruși*, p. 208.

⁶⁰ D. WARNES, *Cronica țarilor ruși*, p. 208.

⁶¹ *Apud* N.V. RIASANOVSKY, *O istorie a Rusiei*, p. 419.

Summary: Causes of the Revolution of October 1917

The October Revolution of 1917 was the historic event which resulted in the demise of a dynasty that had ruled Russia for over three centuries, and in the installation of a political regime based on a socialist doctrine. The Revolution cannot be understood unless one considers in retrospect the main historical moments which kindled the revolutionary spirit of the Russian people. An overview of the history of Russian Empire during the second half of the 19th century reveals the main triggers of the Revolution. The enabler of revolutionary ideas, who created a favorable atmosphere, was Tsar Alexander III (1881-1894), who preferred to „play it safe”, without anticipating the consequences of such policy.

Understanding that the revolution was a desideratum that increasingly galvanized the Russian people, he proceeded to re-adopt the platform of Russian Nationalism, based on three pillars: Orthodoxy, autocracy and nationality. Also, in the year of his enthronement, he adopted the Statute Concerning Measures for the Protection of State Security and Social Order (also called the Law on Exceptional Measures), in force until 1917. By this Statute, the Russian tsar aimed to consolidate his political position by eliminating all adversaries, and by censoring the voices that sought to inoculate revolutionary ideas. He gave extensive powers to the central authority and the police, and even established the *Okhrana* (the secret police), subordinated to the Ministry of Internal Affairs. Censorship was also extended to the universities, which could foster revolutionary ideas; in 1884, a Charter of Universities was issued, forbidding students to form organizations. These measures gave rise to two socialist ideological movements – the Narodniks and the Marxists. From the ideological standpoint, the Narodnik movement included several categories, broadly described as moderate-liberal, incorporating all the upholders of peaceful, gradual changes, respectively radical-revolutionary, which supported strong measures and the abolition of the tsarist regime. The idea of a liberating revolution was not abandoned by the Russians, but continued to exist and develop, even though the imperial policy sought to quench it.

The continuator of the imperial policy, who later failed in its pursuit, was tsar Nicholas II (1894-1914). He adhered to his father's policy, following two directions: maintaining a peaceful relationship with the working class, and intensifying repressive measures. Forced industrialization posed another challenge to the imperial power – the working class, massed in the great cities, showed its discontent with its living conditions. This new social force, of two and a half million people, amounted to nearly 10% of the total population of the Empire. Instead of seeking a viable dialogue, the tsar preferred to introduce oppressive measures. A peaceful protest, conducted in January 1905, turned into a slaughter, as participants were shot at by the imperial guards. This event marked the beginning of a series of uprisings; in October 1905, about two million Russian workers went on a general strike, while a Soviet of Workers, led by the young agitator Leon Trotsky, was created at Sankt Petersburg.

The tsar pursued an authoritarian policy not only in the social but also in the political realm. His inability to find a solution to meet the democratic aspirations of the people resulted in the emergence of political groups promoting a liberal vision.

By the *October Manifesto* issued on 17 October 1905, he accepted a legislative Duma elected by vote and guaranteed fundamental civil rights; however its intentions were not sincere, as demonstrated the fall of the Duma, followed by three others. Also, the Electoral Law of 16 June reduced the number of peasants' and workers' representatives in the Duma to less than half, and increased the number of landowners, excluding the representatives of national minorities. Domestic problems were compounded by external ones – the Russian-Japanese war (1904-1905), which seemed to be a major expansionist act of the Russian Empire, ended with a categorical defeat and the acceptance of a humiliating peace.

The tsarist policy that opposed freedom, the fear of losing the imperial power, as well as the inability to manage the issue of the working class, were factors that led to the Revolution of 1917; the outbreak of the First World War was the event that compounded all the above-mentioned problems.

D IN SFINȚII PĂRINȚI

NONNOS DIN PANOPOLIS

PARAFRAZĂ LA EVANGHELIA DUPĂ IOAN. CAPITOLUL AL IV-LEA*

Autorul și opera

Nonnos este un poet grec creștin de la mijlocul sec. al V-lea d. Hr., despre a cărui viață se cunosc foarte puține lucruri, cu excepția faptului că s-a născut în orașul Panopolis (Egiptul de Sus)¹. Lui îi sunt atribuite *Dionysiacele* și *Parafrază la Evanghelia după Ioan*, lucrări compuse, probabil, puțin înainte sau imediat după Sinodul de la Calcedon (451). Primul poem, *Dionysiacele* (Διονυσιακά), istorisește în 48 de cărți (cât *Iliada* și *Odyseia* la un loc) și 21.382 de hexametri isprăvile zeului păgân Dionysos. Cel de-al doilea poem, *Parafrază la Evanghelia după Ioan* (Μεταβολή τοῦ κατὰ Ἰωάννην Ἁγίου Εὐαγγελίου)², rememorează, în 21 de capitole (precum

---

* Acest text constituie o continuare a traducerii celui de-al doilea cânt al *Parafrazei* nonniene, publicat de noi (vezi NONNOS DIN PANOPOLIS, „Parafrază la Evanghelia după Ioan. Capitolul II”, trad., introducere și note de Constantin Georgescu, în: *Studii Teologice*, SN, 25 (2019) 1, pp. 187-200). Am omis intenționat prezentarea celui de-al treilea cânt din *Parafraza la Evanghelia după Ioan*, corespunzător celui de-al treilea capitol al *Evangheliei după Ioan*, din două motive: a) cântul al III-lea este lacunar (are păstrate doar 172 de versuri; spre comparație, capitolul-cânt IV are 254 de versuri), b) nu beneficiază încă de o ediție critică modernă, care să trateze în special acest al treilea cânt.

¹ Despre viața lui Nonnos din Panopolis, vezi introducerea noastră la traducerea primului capitol-cânt al *Parafrazei*: NONNOS DIN PANOPOLIS, „Parafrază la Evanghelia după Ioan. Capitolul I”, trad., introducere și note de Constantin Georgescu, în: *Studii Teologice*, SN, 14 (2018) 4, pp. 107-124, și, mai pe larg, Enrico LIVREA, „Il poeta e il vescovo. La questione nonniana e la storia”, în: *Prometheus*, 13, 1987, pp. 97-123, *apud* Domenico ACCORINTI, „The poet from Panopolis: an obscure biography and a controversial figure”, în: Domenico ACCORINTI (ed.), *Brill's Companion to Nonnus of Panopolis*, coll. Brill's Companions to Classical Studies, Brill, Leiden/Boston, 2016, p. 32.

² Textul nonnian a fost editat în epocă modernă la sfârșitul sec. al XIX-lea de Augustin

capitolele *Evangheliei după Ioan*) și 3650 hexametri, faptele și spusele Mântuitorului Iisus. Între cele două lucrări există o certă corespondență, atât la nivel formal (cuvinte, expresii, figuri stilistice, hemistihuri sau versuri comune), cât și la nivel conceptual, trăsăturile mesianice din descrierea lui Dionysos fiind deseori comparate cu elementele dionisiace din prezentarea lui Iisus.

Nonnos din Panopolis versifică, sporește și interpretează textul *Evangheliei după Ioan*. La aproximativ 400 de ani după scrierea *Evangheliei* și la mai mult de 1000 de ani după compunerea *Iliadei* și a *Odiseei*, Nonnos alege să folosească metrul, vocabularul și stilul poemelor homerice pentru a îmbrăca în haină epică o evanghelie creștină. El se înscrie astfel în tradiția poeziei epice alexandrine (ai cărei cei mai de seamă reprezentanți sunt Callimah și Apollonios din Rhodos) și a poeziei tardo-antice creștine (Juvencus, Eudocia), dar, în același timp, creează un poem epic biblic original, fără paralel în istoria literaturii grecești. Procedeu retoric αὔξησις („mărire, sporire”, lat. *amplificatio*) este utilizat de poet din rațiuni metrice, pentru impresia de grandoare și pentru a amplifica anumite cuvinte sau pasaje considerate de interes. Dar Nonnos nu este un simplu versificator. El recitește, regândește și reinterpretează textul *evangheliei* ioannine (lat. *interpretatio*), luându-și ca principal sprijin exegetic și călăuză printre numeroasele posibile erori recent

---

Scheindler: *Nonni Panopolitani Paraphrasis S. Evangelii Ioannei*. Edidit Augustinus Scheindler. Accedit S. Evangelii textus et index verborum. Teubner, Leipzig, 1881. Interesul privind opera lui Nonnos a cunoscut un nou reviriment la sfârșitul sec. al XX-lea, când a început să fie publicată într-o serie de volume dedicate fiecărui cânt în parte (introducere, text critic, traducere, comentarii), serie condusă de Enrico Livrea (NONNO DI PANAPOLI, *Parafraze del Vangelo di S. Giovanni. Canto XVIII*. Introduzione, testo critico, traduzione e commentario a cura di E. Livrea, D'Auria, Napoli, 1989) și Domenico Accorinti (NONNO DI PANOPOLI, *Parafraze del Vangelo di S. Giovanni. Canto XX*. Introduzione, testo critico, traduzione e commento a cura di D. Accorinti, Scuola Normale Superiore, Pisa, 1996). Seria este încă incompletă: textul primului cânt (Capitolul I) a fost editat de Claudio de Stefani (NONNO DI PANOPOLI, *Parafraze del Vangelo di S. Giovanni. Canto I*. Introduzione, testo critico, traduzione e commento a cura di C. de Stefani, Patron Editore, Bologna, 2002). Textul celui de-al doilea cânt (Capitolul al II-lea) a fost editat recent tot de Enrico Livrea (NONNO DI PANOPOLI, *Parafraze del Vangelo di San Giovanni. Canto B*. Introduzione, testo critico, traduzione e commento a cura di Enrico Livrea, Edizioni Dehoniane Bologna, Bologna, 2007). Textul celui de-al patrulea cânt (Capitolul IV) a fost editat de Mariangela Caprara (NONNO DI PANOPOLI, *Parafraze del Vangelo di San Giovanni. Canto IV*. Introduzione, testo critico, traduzione e commento a cura di Mariangela Caprara, Edizioni della Scuola Normale di Pisa, Pisa, 2005, pp. 270-273). Cele mai importante traduceri moderne complete ale *Parafrazei* sunt, în ordine cronologică: *Paraphrase de l'Évangile selon Saint Jean par Nonnos de Panopolis*, rétablie, corrigée et traduite pour la première fois en français par le Comte de Marcellus, Firmin Didot, Paris, 1861; Lee Francis SHERRY, *The hexameter Paraphrase of John attributed to Nonnus of Panopolis*. Prolegomenon and translation, Diss. Columbia University, New York, 1991; NONNOS OF PANOPOLIS, *The Paraphrase of the Gospel of John*, translated into English by M.A. Prost, S. Diego, 2002.

publicatul *Comentariu la Evanghelia Sfântului Ioan* al Sfântului Chiril, patriarhul Alexandriei (425-428)³, astfel încât *Parafraza* poate fi socotită un veritabil comentariu biblic în versuri⁴.

Textele sursă (*Vorlage*) și receptarea acestora

Problematica textului sau a textelor evanghelice folosite de Nonnos ca model pentru *Parafraza* sa constituie obiectul unor cercetări mai vechi. În 1903, de exemplu, R. Janssen a reconstituit un *Vorlage* (germ. „model, prototip”) al *Parafrazei* nonniene, care se abate în mod semnificativ și în nu puține locuri de la textul „standard” al *Evanghелиei* după Ioan. Ipoteza lui R. Janssen, confirmată de E. Livrea și susținută cu rezerve de G. Agosti, postulează existența unei variante siriace a Bibliei, care i-ar fi servit poetului panopolitan ca text de referință⁵.

Deși tentantă, ideea existenței unui singur manuscris biblic pe care Nonnos l-ar fi avut ca model rămâne însă discutabilă. Este bine cunoscut faptul că Părinții Bisericii aveau la dispoziție mai multe versiuni ale Bibliei (cu diferențe mai mici sau mai mari între ele, condiționate temporal și geo-

³ Nonnos a consultat probabil versiunea scrisă a *Comentariului* Sfântului Chiril, publicată cel mai posibil în anii 425-428. Vezi NONNUS OF PANOPOLIS, *Paraphrase of the Gospel of John XI*. Edited by Konstantinos Spanoudakis, Oxford University Press, Oxford, 2014, p. 18.

⁴ Bibliografia privind *Parafraza la Evanghelia după Ioan* și, în general, cercetarea personalității lui Nonnos din Panopolis, au căpătat amploare și consistență în ultima perioadă. Notăm aici: Domenico ACCORINTI (ed.), *Brill's Companion to Nonnus of Panopolis*, coll. Brill's Companions to Classical Studies, Brill, Leiden/Boston, 2016; Robert SHORROCK, *The Myth of Paganism: Nonnus, Dionysus and the World of Late Antiquity*, Bloomsbury, London, 2011; Jennifer Nimmo SMITH, *A Christian's Guide to Greek Culture. The Pseudo-Nonnus Commentaries on Sermons 4, 5, 39 and 43*, translated with an introduction and notes, coll. Translated texts for historians 37, Liverpool University Press, Liverpool, 2001; Konstantinos SPANOUDAKIS (ed.), *Nonnus of Panopolis in context: poetry and cultural milieu in late antiquity*, with a section on Nonnus and the modern world, coll. Trends in classics – supplementary volumes, 24, De Gruyter, Berlin/Boston, 2014; Herbert BANNERT, Nicole KRÖLL (eds.), *Nonnus of Panopolis in context II: poetry, religion, and society*. Proceedings of the international conference on Nonnus of Panopolis, 26th-29th September 2013, University of Vienna, Austria, coll. Mnemosyne Supplements, 408, Brill, Leiden, 2017; Francis VIAN, „Μάρτυς chez Nonnos de Panopolis : étude de sémantique et de chronologie”, în: *Revue des Études Grecques*, tome 110, Janvier-juin 1997, pp. 143-160. O bibliografie cuprinzătoare a fost realizată de Martine CUYPERS în cadrul proiectului *A Hellenistic Bibliography* și poate fi consultată la adresa electronică: <<https://sites.google.com/site/hellenisticbibliography/empire/nonnus>>

⁵ Vezi Ralph JANSSEN, *Das Johannes-Evangelium nach der Paraphrase des Nonnus Panopolitanus. Mit einem ausführlichen kritischen Apparat*, Hinrichs, Leipzig, 1903, și NONNO DI PANOPOLI, *Parafrasi del Vangelo di S. Giovanni. Canto XVIII*, intr., testo crit., trad. e comm. a cura di E. Livrea, Napoli, 1989, p. 28, nota 23, *apud* NONNO DI PANOPOLI, *Parafrasi del Vangelo di San Giovanni. Canto V*. Introduzione, testo critico, traduzione e commento a cura di Gianfranco Agosti, Università degli Studi di Firenze, Firenze, 2003, pp. 229-239.

grafic) și deseori citau din memorie. În plus, însăși versificarea presupune abatere de la modelul prozei evanghelice, iar tehnica parafrastică amplifică și mai mult distanța dintre *textus receptus* și presupusul *Vorlage*.

Cert este acum faptul că Nonnos, în ton cu ceilalți poeți epici creștini, a avut sub ochi nu numai o evanghelie (*Evanghelia după Ioan*), ci și ansamblul evangheliilor sinoptice și, posibil, o armonie evanghelică, precum *Diatessaron*-ul lui Tațian⁶.

Capitolul al IV-lea. Structura

Capitolul al IV-lea cuprinde 254 de hexametri (față de cele 54 versete din NT), dintre care primul completează ultimul vers al Capitolului al III-lea. Prezentul cânt-capitol (Κεφ. Δ) are o structură bipartită, prima secțiune putând fi divizată în patru subunități, după cum urmează:

1. Iisus în Samaria (vv. 1-209, corespunzând *In* 4, 1-42),
  - Plecarea din Iudeea și sosirea în Samaria (vv. 1-19, cf. *In* 4, 1-5),
  - Întâlnirea și discuția cu femeia samarineancă (vv. 20-145, cf. *In* 4, 6-26),
  - Discuția lui Iisus cu ucenicii Săi (vv. 146-181, cf. *In* 4, 27-38),
  - Credința samarinenilor (vv. 182-188, cf. *In* 4, 39-42),
2. Întoarcerea în Galileea și vindecarea din Capernaum (vv. 189-254, *In* 4, 43-54).

Tehnica parafrastică

Foarte frecvent, cuvintele „comune” ale Evangheliei sunt înlocuite cu termeni arhaici și rari, ai poeziei epice, extrași, în special, din poemele homerice și alexandrine⁷: κοίρανος și ἄναξ „suveran, prinț”, ca apelative ale lui Hristos, în loc de κύριος „Domnul” (4.1, 4.49); ἐταῖροι „tovarăși”, în loc de μαθηταί „ucenici” (4.32); μάθεις „ai afla”, în loc de ἴδεις „ai ști” (4.43); ὀπάζειν „a da (ca însoțitor)”, în loc de διδόναι „a da” (4.47); κάδον ἔλκουσῆρα „urcior care scoate (apa)”, în loc de ἄντλημα „găleată” (4.50); πέλεις, în loc de εἶ „ești” (4.56); πόσις, ἀκοίτης „soț”, în loc de ἀνῆρ „bărbat” (4.81, 4.85); ἀτρεκέως, ἀτρεκίη în loc de ἀληθῶς „într-adevăr, cu adevărat”, ἀλήθεια „adevăr” (4.86, 4.120), μυθήσασο, ἐρέεινε, φάτο, ἔννεπεν, ἐνένιπεν, în loc de εἶπε și λέγει „a zice” (4.86, 4.135, 4.140, 4.153, 4.218); ἦχι, în loc de ὅπου „unde” (4.94), πείθειν „a da ascultare, a se supune”, în loc de πιστεύειν „a crede” (4.97); εἶδαρ „hrană”,

⁶ NONNO DI PANOPOLI, *Parafrasi del Vangelo di San Giovanni. Canto V...*, pp. 107-108, 229.

⁷ O listă mai cuprinzătoare de astfel de substituții lexicale poate fi găsită în NONNO DI PANOPOLI, *Parafrasi del Vangelo di San Giovanni. Canto IV...*, pp. 59-60. Tot aici sunt enumerate, cu exemple, particularități morfologice și sintactice ale stilului nonnian, în raport cu modelul evanghelic.

în loc de βρώμα „mâncare” (4.156); ἐέλδωρ „voie”, în loc de θέλημα „voie, vrere” (4.157); κάμνειν „a munci, a trudi”, în loc de ποιεῖν „a face” (4.185); ἰκάνειν, în loc de ἐλθεῖν „a veni” (4.207); ὀπάονες „slujitori”, în loc de δοῦλοι „sclavi, robi” (4.231), θάμβος „minune”, în loc de σημεῖον „semn” (4.251) ș.a.

Firește, precum întreaga creație poetică nonniană, și Capitolul al IV-lea utilizează instrumentele specifice tehnicii parafrastice și legilor retorice ale amplificării (αὔξησις), rezultatul fiind o extraordinară varietate stilistică (ποικιλία):

a) foarte multe adjective-epitete (simple sau compuse, din punct de vedere formal; exegetice, narative sau ornate, din punct de vedere funcțional)⁸: δύσμαχος ἐσμός ... βαρυζήλων Φαρισαίων „ceata dușmană a fariseilor pizmași” (4.3), ὕγρα θεμέθλα πεδοσκαφέων κενεώνων „temelii ude ale unor găvane săpate în câmpie (4.18), ἔκτη δὲ πτερόεσσα διέτρεχε δίψιος ὦρη „trecea înaripat al șaselea ceas însetat” (4.24), ὑποβρυχίων ἀπὸ κόλπων χερσὶν ἀμοιβαίησιν ἄγων μετανάστιον ὕδωρ „din sânuri subpământene să aduci apă călătoare, când cu o mână, când cu cealaltă” (4.51-52), ζεῖδωρον ... ξένον ὕδωρ „apă străină, dătătoare de viață” (4.54), γλυκὺ νᾶμα χαμαιγενέος ποταμοῖο „unda dulce a unui râu născut de pământ” (4.63), θεηγόρον ἄνδρα προφήτην „proroc ce vorbește cu Dumnezeu” (4.88), κραδίης σφαλερῆς ἑτεραλκεί θεσμῶ „după legea îndoielnică a unei inimi ce se clatină” (4.104), κινυμένης χειρὸς ἀφωνήτοιο νοήμονι μάρτυρι σιγῇ „mişcându-și mâna mută într-o înțeleaptă tăcere mărturisitoare” (4.149-150), μόννη μηνῶν τετραέλικτος ἀελλήεσσα πορείη „o singură rotire împătrită de luni, iute ca vântul” (4.160-161), καθαραῖς πραπίδεσσιν ἀκαμπέα δέξατο πειθῶ „în inima sa curată a primit credință neabătută” (4.245), εἰς πόλιν ἀγλαόπαιδα ταυνπλοκάμων Γαλιλαίων „înspre cetatea bogată-în-copii a galileenilor cu lungi cărlionți” (4.252).

b) numeroase participii, uneori aglomerate în același vers, în cadrul procesului mai amplu de adjectivizare: Ἑβραίων πεφυλαγμένον αἷμα κομίζων „(tu) care porți sângele bine păzit al evreilor” (4.36), μὴ νοέουσα ... φυσιζοον ὕδωρ „neînțelegând apa dătătoare de viață” (4.48), κλίνοντες ἐρειδόμενον γόνυ „plecând genuchiul rugător (4.103), ἀνχένα δοχμωθέντα καθελκομένοιο καρήνου „grumazul încovoiat și capul lăsat în jos (4.113), ζώνοντα καὶ ἄρτεμέοντα „viu și teafăr” (4.225), ὕδατος οἰνωθέντος ἐρευθιόωντι ῥεέθρω „când apa a fost preschimbata într-un șuvoi roșiatic de vin” (4.254).

⁸ G. Caprara inventariază în acest capitol 259 de epitete, dintre care 61,38% îl constituie epitetele exegetice, 35,13% epitetele narative și 3,08% epitetele ornate: „este evident că adjectivul a căpătat în stilul nonnian funcția retorică principală”. Vezi NONNO DI PANOPOLI, *Parafrași del Vangelo di San Giovanni. Canto IV...*, pp. 62-63.

c) formule epice, de origine sau de inspirație homerică: γλυκὺ νᾶμα χαμαιγενέος ποταμοῖο „unda dulce a unui râu născut de pământ” (4.63), νέον βιότοιο διάκτορος ἔρχεται ὄρη „vine ceasul vestitor al unei noi vieți” (4.98), στεινομένων νεφεληδὸν ἐπήτριμα κύματα λαῶν „valuri înțesate de oameni, ca un pour” (4.147), γείτονος ἀμήσειε θεοῦδέα λήια γαίης „adună grânele dumnezeiești ale unei glii vecine” (4.168), ἄσμενος εἰλαπίναζε σὺν υἰεί δαιτυμονῆι „petrece vesel împreună cu fiul tău oaspete (4.227);

d) exprimări complicate și rafinate: μιν ... χρέος εἶλκε „trebuința îl împingea” (4.11), ποδὸς ... μεσημβρινὸν ἵχνος ἐπέιγων „grăbind urma piciorului de la amiază (sc. la amiază)” (4.13), ἀείρατε κύκλον ὀπωπῆς „ridicați orbitele ochilor” (4.163), ὅτε χθιζῆι παρὰ νύσση ἐβδομάτη στείχουσα ... ἔτρεχεν ὄρη „când ceasul al șaptelea a trecut în goană de hotarul zilei de ieri (4.240-241);

e) repetiții poetice: ζῶν ὕδωρ ... φυσίζοον ὕδωρ „apă vie, apă dătătoare de viață” (4.47-48), λιτήσιον ἀνχένα ... ἀνχένα δοχμωθέντα „grumazul rugător, grumazul încovoiat” (4.112-113), εἶδαρ ἐμὸν πέλε μῦθος, ἐμὸν ποτὸν ἔργα τοκῆος· εἶδαρ ἐμὸν πέλε μῦθον „mâncarea Mea este Cuvântul, băutura Mea sunt lucrările Tatălui, mâncarea Mea este una” (4.157-158);

f) figura etymologica: ἀποστέλλω δὲ καμώντων ὑμέας ἀκαμάτους ἀλλότριον εἰς κόπον ἀνδρῶν „vă trimit, netrudiți, la o muncă străină de voi, a unor oameni care au trudit” (4.178-179);

Ca figuri de stil, spre exemplificare, notăm: aliterații: ὕγρον ὕδωρ ναέταις ἀγχιπτολις ἔβλυε πηγῆ (4.23), γενετήρα γεραίρειν (4.121), καὶ στάχυν ἀμήσει στεφανηφόρος ἄλλος ἄλωεύς (4.176) ὁμόστολον οἶμον ὀδεύων (4.189); rime interne, homeoteleuton: ἡμετέριοι ... ζαθέιο (4.56), διψήσω ... περήσω (4.73), χείλεσιν, οὐ παλάμησιν (4.167), ἀροτήρα καὶ ἀμητήρα (4.173); poliptoton: Χριστῶ Χριστὸν (4.123), ὄρη ... ὄρη (4.241-2)*; metafore: ἔκτη δὲ περόεσσα διέτρεχε δίφιος ὄρη „trecea înaripat al șaselea ceas însetat” (4.24), ὕδωρ ... ἀλλόμενον νοεροῖο βυθοῦ „apă care țâșnește din străfundul gândirii” (4.65-67), κύματα λαῶν „valuri de oameni” (4.147), μογέεσκον ... αὐλακι φωνῆς „au trudit pe brazda glasului” (4.177); paronomasie: φῶτας ... εἰς φάος „oameni la lumină” (4.4); hendiadă: βροτέου χατέουσιν ἐνυγλώσσοιο θερισμοῦ „tânjesc după secerișul frumos-grăitor al muritorilor” (4.165); oximoron: δάκτυλον αὐτοβόητον ἀναυδέι ῥινὶ πελάσσας „apropiind de nasul fără grai un deget care vorbea de la sine” (4.130), μάρτυρι σιγῆι „tăcere mărturisitoare” (4.150); hendiadă: χάριν ... δόσιν, ἰν loc de δωρεά „dar” (4.43).

* Pentru mai multe procedee stilistice la nivel fonetic și cu efect muzical, vezi NONNO DI PANOPOLI, *Parafrasi del Vangelo di San Giovanni. Canto IV...*, p. 64.

NONNOY ΠΟΙΗΤΟΥ
ΠΑΝΟΠΟΛΙΤΟΥ
ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΚΑΤΑ
ΙΩΑΝΝΗΝ ΑΓΙΟΥ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΥ

ΚΕΦ. Δ.

- 1 Καὶ ὀπλότε κοίρανος ἔγνω,
ὅτι θεοπνεύστων
βαρυκάρδιος ἀμφὶ λοετρῶν
δύσμαχος ἐσμός ἄκουσε
βαρυζήλων Φαρισαίων,
Ἰησοῦς ὅτι φώτας ἀλήμονας
εἰς φάος ἔλκων
- 5 ὕδατι βαπτίζει καὶ πλείονας
ἔσχε μαθητὰς
ἦπερ Ἰωάννης – καὶ ἐτήτυμος
οὐ πέλε φήμη·
οὐ γὰρ ἀναξ βάπτισεν ἐν
ὑδασιν, ἀλλὰ μαθηταὶ –
κάλλιπεν ὑψιθέμεθλον
Ἰουδαίων πέδον ἀνδρῶν
καὶ πάλιν εἰς πέδον ἦλθε
φιλοστόργων Γαλιλαίων
- 10 φεύγων λύσσαν ἄπιστον
ἀκηλήτων Φαρισαίων.
καὶ μιν ἔτι χρέος εἶλκε δι'
εὐὕδρου Σαμαρείης
γαίης μεσσατίας ὁμοτέρμονα
πέξαν ὀδεύειν·

NONNOS DIN PANOPOLIS

PARAFRAZĂ LA EVANGHELIA
DUPĂ IOAN

CAPITOLUL IV

- 1 – Dar când Domnul a cunoscut
că ceata dușmană a fariseilor piz-
mași,
greoi la inimă¹⁰ împotriva îmbăie-
rilor dumnezeiești¹¹,
auzise că Iisus, trăgând la lumină
oamenii răătăciți¹²,
botează cu apă și are mai mulți
ucenici
decât Ioan – 2 – dar nu era un
zvon adevărat,
căci nu Domnul boteza cu apă, ci
ucenicii –,
3 – a lăsat în urmă podișul iudeilor
și a ajuns din nou în câmpia gali-
leenilor primitori,
fugind de turbarea necredincioasă
a fariseilor îndărătnici.
- 4 – Și trebuința încă Îl împingea
prin Samaria bogată în ape,
să străbată marginea ținutului
de mijloc.

¹⁰ βαρυκάρδιος „greoi la inimă” își găsește ecou în βαρυζήλων „cu pizmă grea, pizmași” din versul următor. Termenul aparține vocabularului grec creștin, fiind atestat pentru prima dată în LXX: υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυκάρδιοι; „fii ai oamenilor, până când [veți fi] greoi la inimă?” (Ps. 4, 3).

¹¹ Aceste „îmbăieri dumnezeiești”, propriu-zis „inspirate de Dumnezeu” (θεόπνευστα λοετρά), sunt scufundări rituale în apa Iordanului, dar trebuie deosebite de „îmbăierile fără foc și fără Duh” (ἀπύροισι καὶ ἀπνεύστοισι λοετροῖς, P. 1.121) ale lui Ioan Botezătorul. Nonnos are în minte cuvântul βαπτίσματα „botezuri”, pe care însă îl evită în mod creativ.

¹² ἀλήμονας este un frumos exemplu de recuperare și de reutilizare în cheie creștină a unui vechi cuvânt epic. Termenul apare de două ori la Homer (Od. 17.376, id. 19.74), de fiecare dată cu sensul concret de „pribegi”, „vagabonzi”. Nonnos folosește cuvântul cu un înțeles figurat, moral, numindu-i pe oameni „rătăciți”, adică „păcătoși”.

καὶ ποδὸς ἀμβροσίοιο
 μεσημβρινὸν ἵχνος ἐπέιγων
 εἰς πόλιν ἀρχαίην
 Σαμαρείτιδος ἵκετο γαίης,
 15 Σιχάρ ἐς αἰπύδητον, ὅπη
 φυτοεργὸς Ἰακῶβ
 ἀμπελόεν πέδον εἶχε καὶ υἰεὶ
 δῶκεν Ἰωσήφ,
 πηγὴ ὅπη βαθύκολπος, ὅθεν
 ποτὲ θεῖος Ἰακῶβ
 πήξας ὑγρὰ θέμεθλα
 πεδοσκαφέων κενεώνων
 φρεΐατος ἰλυόντος ἀνήγαγε
 20 νέρτερον ὕδωρ.
 κεῖθι δὲ τηλεπόροιο
 πεπαυμένος ἀτραπιτοῖο
 Χριστὸς ὁδοιπορίησι καμῶν
 ἀμπαύσατο μόχθου,
 ἐζόμενος παρὰ πέζαν, ὅπη
 χθονίου διὰ κόλπου
 ὑγρὸν ὕδωρ ναέταις
 ἀγχίπτολις ἔβλυε πηγῆ.
 ἕκτη δὲ πτερόεσσα διέτρεχε
 25 δίψιος ὥρη·
 ἔνθα γυνὴ Σαμαρείτις
 ἀειρομένην διὰ κόλπου
 ἠθάδα κάλπιν ἔχουσα, μετήιε
 γείτονα πηγῆν·
 καὶ μιν ἀναξ ὑδάτων ἀπὸ
 κάλπιδος ἤτεεν ὕδωρ·
 δεῦρο, γύναι Σαμαρείτι, τεῆς
 ἐπιβήτορι πάτρης
 δός μοι δίψαν ἔχοντι πιεῖν
 30 ξεινήιον ὕδωρ.
 ἔζετο γὰρ τότε μόνος, ἐπεὶ
 μεσάτη παρὰ νύσση
 οὐρανὸν ἰππεύουσαν ἰδὼν
 ἐπιδόρπιον ὥρην
 εἰς πόλιν ἀντικέλευθον ἀνῆιεν

5 – Grăbind urma piciorului Său
 nemuritor, la amiază,
 a ajuns la o cetate veche a țării
 Samariei,
 la înalt-construitul Sihar, unde
 Iacov
 plantase o vie și o dăduse fiului
 său, Iosif.
 6 – Acolo era un izvor adânc, de
 unde, odată, Sfântul Iacov,
 așezând temelii ude unor găvane
 săpate în câmpie,
 adusese apă pe fundul unei fân-
 tâni nămolose.
 Și acolo, sfârșind un drum lung,
 ostenit de călătorie, Hristos S-a
 odihnit din trudă,
 șezând alături, unde, prin sânul
 pământului,
 fântâna de lângă cetate vărsa apă
 umedă pentru locuitori.
 Trecea înaripat al șaselea ceas
 însetat.
 7 – Atunci, o femeie samarinean-
 că, care purta, ridicat la sân,
 un urcior obișnuit, se apropie de
 fântână.
 Și Domnul apelor i-a cerut apă
 din urcior:
 «Hai, femeie samarineancă, ca
 unui călător în patria ta,
 dă-Mi să beau apă, dar de ospetie,
 fiindcă Mi-e sete».
 8 – Da, ședea singur atunci, pen-
 tru că ceata ucenicilor,
 văzând ceasul prânzului cum go-
 nește aproape de ținta de mijloc¹³,

¹³ Metaforă obișnuită în literatura greacă. Carul soarelui (Helios) gonește pe bolta cerului precum carele ce se întrec pe hipodrom. În mijlocul cerului se află o bornă sau o țintă (νύσσα), dincolo de care soarele mai are de străbătut jumătate de cursă.

ἔσμὸς ἑταίρων.
 εἰρομένη δ' ἀγόρευε γυνή
 φιλοπευθεῖ μῦθω·
 πῶς παρὰ θηλυτέρης
 35 Σαμαρείτιδος ἴδμονι φωνῆ
 ἐκ παλάμης ἀφύλακτος ἀήθεος
 ἦτεες ὕδωρ
 πάτριον Ἑβραίων
 πεφυλαγμένον αἷμα κομίζων;
 ποῖον ξυνὸν ἔην Σαμαρείτιδι
 καὶ σέο φύτλη,
 ὄφρα πίης παρ' ἐμεῖο; καὶ οὐ
 σέο θεσμὸς ἐρύκει;
 αἰδομένοις στομάτεσσιν
 40 Ἰουδαῖόν σε καλέσσω·
 οὐ γὰρ Ἰουδαῖοι μιγάδες
 ξυνήονι θεσμῷ
 εἰς βίον ἀλλήλοισιν ὀμίλειον ἢ
 Σαμαρεῖται.
 καὶ οἱ Χριστὸς ἔειπεν
 ἀσημάντω τινὶ μῦθω·
 εἰ μάθες ὑψίστοιμο θεοῦ χάριν,
 εἰ δόσιν ἔγνωσ,
 καὶ τίς ἔην, ὃς ἔειπεν·
 ἐπιχθονίης ἀπὸ πηγῆς
 45 δός μοι δίψαν ἔχοντι πιεῖν
 μινυάριον ὕδωρ·
 αὐτὴ προφρονέως αἰώνιον
 ἦτεες αὐτὸν
 ζων ὕδωρ, καὶ τοῦτο σοφὸν
 ποτὸν εἶχεν ὀπάσσαι.
 εἶπε δὲ μὴ νοέουσα γυνή
 φυσίζοον ὕδωρ·
 ᾧ ἄνα, θάμβος ἔχει με· σὺ γὰρ
 τροχοειδέι κύκλω
 50 οὐ κάδον ἔλκυστήρα φέρεις,
 οὐ σχοῖνον ἀείρεις,

plecase spre cetatea de peste drum.
 9 – Iar femeia i-a răspuns cu vor-
 bă curioasă:
 «Cum? De la o femeie samarinean-
 că, cu glas știutor,
 ceri apă, dintr-o palmă străină,
 fără a Te păzi,
 Tu, care porți bine păzit sângele
 părintesc al evreilor?
 Ce amestec este între o samari-
 neancă și seminția ta,
 ca să bei de la mine? Legea Ta nu
 o interzice?
 Cu gură sfielnică Te numesc iudeu».
 Într-adevăr, printr-o lege comună,
 iudeii
 și samarinienii trăiau neamestecați
 unii cu alții.
 10 – Și Hristos i-a răspuns cu o
 vorbă neînțeleasă:
 «Dacă ai fi aflat harul lui Dumnezeu
 preainalt, dacă I-ai fi
 cunoscut darul¹⁴ și Cine este Cel
 ce zice „dintr-un izvor pământesc
 dă-Mi Mie, care Mi-e sete, să beau
 apă vremelnică”,
 tu ai fi cerut de la El, de bunăvoie,
 apă veșnică,
 vie, iar El ți-ar fi dat această bău-
 tură de înțelepciune».
 11 – Dar femeia, neînțelegând apa
 dătătoare de viață, a zis:
 «Doamne, mă prinde mirarea, căci
 Tu nu ai nici găleată
 cu cerc rotat pentru a scoate
 apa¹⁵, nu ai nici funie,

¹⁴ χάρις și δόσις se află în hendiadă, corespunzând lui δωρεά din textul iohanin. Acest „dar al lui Dumnezeu”, despre care Iisus vorbește în chip tainic (ἀσημάντω τινὶ μῦθω), este probabil înțelepciunea sau, în cuvintele lui Nonnos, σοφὸν ποτὸν „băutura de înțelepciune”.

¹⁵ τροχοειδέι κύκλω se poate referi fie la „mănerul circular al găleții”, fie, mai puțin probabil,

ὄφρα βυθῷ χαλάσειας,
 ὑποβρυχιῶν ἀπὸ κόλπων
 χερσὶν ἀμοιβαίησιν ἄγων
 μετανάστιον ὕδωρ·
 καὶ φρέαρ ἐστὶ βάθιστον· ἀπὸ
 χθονίοιο δὲ κόλπου
 τοῦτο πόθεν ζείδωρον
 ἀρυόμενος ξένον ὕδωρ
 55 αὐτὸς ἔχεις ποτὸν ἄλλο; μὴ
 ἀρσενόπαιδος Ἰακῶβ
 μείζων ἡμετέροιο πέλεις
 ζαθέοιο τοκῆος,
 ὃς φρέαρ ὤπασε τοῦτο γέρας
 Σαμαρείτιδι γαίῃ,
 καὶ πῖεν ἐξ αὐτοῦ πεδοτρεφῆς
 ἄρκιον ὕδωρ
 αὐτὸς ὁμοῦ καὶ παῖδες
 ὄρεσσινόμων τε γενέθλη
 60 τετραπόδων τε φάλαγγες;
 ἀνεγρομένην δὲ γυναῖκα
 Ἰησοῦς ἐδίδαξεν ἀπ' ἀχλύος
 εἰς φάος ἔλκων·
 ὃς πῖεται χθονίων λαγόνων
 μινυῶριον ὕδωρ
 πίδακος ἢ γλυκὺ νᾶμα
 χαμαιγενέος ποταμοῖο,
 διψήσει παλίνορσος· ὅπερ δέ
 οἱ ἐγγυαλίξω,
 65 οὔποτε διψήσειε πῶν αἰώνιον
 ὕδωρ,
 ἀλλὰ οἱ ἐν πραπίδεσσι μενεῖ
 ῥόος, ἔμφροني παλιμῷ
 ἀλλόμενον νοεροῖο βυθοῦ
 θεοδινεῖ ῥιπῇ
 πηγῆς ἐνδομούχοιο παλιμφυῆς
 ἔμπεδον ὕδωρ

ca să o lași la fund și, din sânnuri
 subpământene,
 să aduci apă călătoare, când cu o
 mână, când cu cealaltă.
 Și fântâna este foarte adâncă. Din
 ce sân al pământului
 Tu scoți această apă străină¹⁶,
 dătătoare de viață,
 și ai o altă băutură? 12 – Nu
 cumva ești Tu mai mare
 decât sfântul nostru părinte Iacov,
 născător de băieți,
 care a dăruit pământului Samariei
 această fântână
 și a băut din ea destulă apă de
 câmpie
 el însuși, fiii săi, neamul sălbătici-
 niilor de munte
 și trupele de patrupede?» 13 – Pe
 femeia trezită [ca din somn]
 Iisus a început să o învețe, tră-
 gând-o din beznă la lumină:
 «Cine va bea apa vremelnică a
 unui izvor din găvanele
 pământului sau unda dulce a unui
 râu născut de pământ
 va înseta iarăși; 14 – Dar cel ce va
 bea din apa veșnică
 pe care i-o voi înmâna Eu nu va
 mai înseta vreodată,
 ci în inima sa va rămâne un șuvoi,
 apă pe care
 puterea lui Dumnezeu o face să
 țâșnească din străfundul gândirii,
 apă a unui izvor ascuns ce pururi

la „roata fântânii”. Ca în multe alte situații, în locul unei descrieri simple a unui obiect banal, Nonnos preferă o exprimare complicată, aluzivă, fără contururi precise.

¹⁶ ξένος înseamnă atât „străin”, cât și „straniu, neobișnuit, ciudat”. În prima accepțiune, apa fântânii ar fi „străină” în raport cu Iisus, care era iudeu, deci străin locului; în a doua accepțiune, mai probabilă, Nonnos insistă, prin cuvintele samarinencei, asupra naturii și proprietății miraculoase ale „apei dătătoare de viață” (ζείδωρον ... ὕδωρ).

ζωῆς ἀενάοιο καὶ οὐ χθονίου
ποταμοῖο.

- 70 Ἰησοῦν δ' ἰκέτευε γυνῆ
πειθήμονι φωνῆ·
δός μοι, κοίρανε, τοῦτο πιεῖν
βιοτήσιον ὕδωρ,
πίδακος οὐδαίης ἀλλότριον,
ᾧφρα πιούσα
μήποτε διψήσω καὶ μηκέτι
δεῦρο περήσω
ἐκ βυθίων λαγόνων ἀρῦειν
βεβημένον ὕδωρ.
- 75 εἶπε, καὶ ἀγκυλόμητιν
ἀμοιβαίῳ τινὶ μύθῳ
Ἰησοῦς πολύανδρον
ἐπειρήτιζε γυναῖκα·
ἔρχεο καὶ κίκλησκε τεὸν πόσιν·
ἐκ πόλιος δὲ
σπεῦδε ποσὶν ταχινοῖσι τὸ
δεύτερον ἐνθάδε βαίνειν.
εἶπε, καὶ ἀγνώσσουσα,
πολυσπερέων περὶ λέκτρων
80 ψευδομένη, Σαμαρεῖτις
ἐτήτυμον ἴαχε φωνήν.
ἡ πόσιν οὐ μεθέπουσα πόθεν
πόσιν εἰς σὲ καλέσω;
οὐ γὰρ ἔχω φίλον ἄνδρα. θεὸς
δ' ἤλεγξε γυναῖκα·
οἶδα, γύναι, μετὰ πέντε νόθον
τεὸν ἕκτον ἀκοίτην·
πέντε γὰρ ἔλλαχες ἄνδρας
ἀμοιβαδὸν ἄλλον ἐπ' ἄλλῳ,
85 καὶ νῦν ὄν μεθέπεις, οὐ
γνήσιός ἐστιν ἀκοίτης·
τοῦτό μοι ἀτρεκέως μυθήσαο.
θαμβαλή δὲ
οὔτιδανὴ Σαμαρεῖτις ἀμείβετο
θήλει φωνῆ·
κοίρανε, γινώσκω σε θεηγόρον
ἄνδρα προφήτην·
ἡμείων δ' ἀνιόντες ἐς οὖρα

renaște,
a vieții veșnice și nu a unui râu
pământesc».

15 – Femeia L-a rugat pe Iisus, cu
glas supus:

«Dă-mi, Doamne, să beau această
apă a vieții,
străină de izvor pământesc, ca,
bând din ea,
să nu mai însetez niciodată și nici
să mai trec pe aici
pentru a scoate din găvane adânci
apă trasă cu sila!».

16 – Așa a vorbit, iar Iisus a pus
la încercare femeia
șireată, care avusese mulți bărbați,
răspunzându-i:

«Mergi și cheamă pe soțul tău.
Apoi, din cetate,
vino aici din nou, grăbindu-ți pașii!».

17 – Așa a vorbit, iar samarinean-
ca, necunoscând încă,
mintînd despre multele sale culcu-
șuri, rosti un cuvânt adevărat:

«Dacă nu am soț, de unde să chem
un soț la Tine?

Căci nu am un bărbat al meu».
Dumnezeu a certat femeia:

«Știi, femeie, că după cinci soți
nelegitimi acesta e al șaselea.

18 – Căci ai avut cinci bărbați,
schimbându-i unul după altul,
și cel pe care îl urmezi acum nu îți
este soț legitim.

Acest lucru Mi l-ai spus adevărat».
Uimită,
sărmana samarineancă îi răspunse
cu glas blând:

«Doamne, cunosc că Tu ești pro-
roc ce vorbește cu Dumnezeu;

20 – Părinții noștri, urcând acești

- 90 ταῦτα τοκῆες
 ἀυχένα δοχμῶσαντο
 πολυκνίσσω παρά πέτρῃ
 καὶ θεὸν εὐαγγέεσσιν
 ἐμειλίξαντο θυηλαῖς·
 ὑμεῖς δ' ἄρμενον ἄλλον ὑπὸ
 κλέτας Ἰεροσολύμων
 χῶρον ἐμυθήσασθε μεμηλότα
 θέσπιδι βουλή, ἦχι
 θεῷ χρέος ἐστὶ θεοδμήτω
 παρά βωμῷ
- 95 μάρτυρον ἰκεσίης κυρτούμενον
 ἀυχένα κάμπτειν
 κύμβαχον ὀκλάζοντας. ἄναξ δ'
 ἡμείβετο μῦθον·
 πείθεό μεν, Σαμαρεῖτι γύναι,
 νημερτεῖ μῦθον,
 ὅτι νέου βιότιοι διάκτορος
 ἔρχεται ὦρη,
 εὐσεβίης ὀχετηγός, ὅτ' οὐκέτι
 μύστιδι τέχνη
- 100 οὔρεος ὑμετέροιο θεοκλήτω
 παρά βωμῷ
 οὐδὲ τανυσκοπέλων ὑπὸ
 τέμπεσιν Ἰεροσολύμων
 αἵματι ταυρεῖω κεραελκέα
 ῥέξετε λοιβὴν
 ἰκέσιον κλίνοντες ἐρειδόμενον
 γόνυ πέτρῃ·
 ὑμεῖς μὲν κραδίης σφαλερῆς
 ἕτεραλκέι θεσμῷ,
- 105 ὃν φρεσὶν οὐκ ἐδάητε,
 γεραίρετε μόνον ἀκουῆ
 μιμηλὴν τελέοντες ἀληθείας
 εἰκόνα μῦθου·
 ἡμεῖς δ' εὐαγγέεσσιν ἀνάπτομεν
 ὄργια βωμοῖς
 μυστιπόλῳ, τόπερ ἴδμεν,
 ἀνευάζοντες ἰωῆ
- munți,
 și-au plecat grumazul în fața stân-
 cii fumegânde
 și L-au îmblânzit pe Dumnezeu cu
 jertfe neîntinate.
 Iar voi ați zis că drag voinței divi-
 ne este al loc,
 clădit sub colina Ierusalimului,
 unde,
 la altarul zidit de Dumnezeu În-
 suși, trebuie încovoiat grumazul
 în fața lui Dumnezeu, mărturisind
 rugăciunea,
 plecându-ne înainte». 21 – Și
 Domnul i-a răspuns:
 «Crede, femeie samarineancă,
 cuvântului Meu fără greș:
 vine ceasul vestitor al unei noi vieți,
 purtător de cucernicie, când nici
 cu tainic meșteșug
 la altarul dumnezeiesc al muntelui
 vostru,
 nici în văile Ierusalimului stâncos¹⁷
 nu veți face libații cu sânge de taur,
 plecând genunchiul rugător spri-
 jinit pe piatră.
 22 – Voi, după legea îndoielnică a
 unei inimi ce se clatină,
 slăviți pe Cel pe care nu îl știți cu
 mintea, ci doar din auzite,
 alcătuiind un chip ce imită adevă-
 ratul cuvânt.
 Noi însă, pe sfinte altare, săvârșim
 ritualuri de taină
 pentru Cel pe care Îl știm, scoțând
 chiote,
 și cântăm cu vorbe chibzuite pe

¹⁷ τανυσκοπέλων „cu stânci lungi sau înalte” face trimitere la relieful colinar, pe alocuri accidentat, al Ierusalimului; este un hapax în literatura greacă, dar se înscrie într-o serie de compuși cu τανυ- (vezi τανυπλόκαμος P. 1.170, τανύτριχος P. 18.108).

- καὶ θεὸν αὐτογένεθλον
 αἰίδομεν ἔμφροσι μύθῳ·
 110 ἀλλὰ σοφαῖς τελετῆσι
 θυπόλος ἔρχεται ὥρη,
 καὶ νῦν ἄγχι βέβηκεν, ἀληθέες
 ὀππότε μύσται
 ξυνὸν ὑποκλίνουσι λιτήσιον
 αὐχένα γαίη,
 αὐχένα δοχμωθέντα
 καθελκομένοιο καρήνου,
 πάντες ἀληθείη καὶ πνεύματι·
 μυστιπόλους γὰρ
 115 τοίους ὑψιμέδων ἐθέλει θεός,
 οἵτινες αὐτῷ
 ἀκροπαγῆ κάμπτουσι συνήορα
 γούνατα γαίη
 πνεύματι θεοσπεσίῳ καὶ ἀληθεί
 μάρτυρι φωνῆ
 καὶ δαπέδῳ πρηνηδὸν
 ἐρειδομένοιο προσώπου·
 πνεῦμα θεὸς νημερτές, ὅθεν
 χρέος ἀνέρας ἔλκει
 120 ἀτρεκίην καὶ πνεῦμα μὴ
 κεράσαντας ἐρωῆ
 ἀενάου κόσμοιο θεὸν γενετήρα
 γεραίρειν.
 εἶπε, καὶ ἀγνώσσοσα γυνή
 μαντώδει φωνῆ
 Χριστῷ Χριστὸν ἔλεξεν,
 ἀοσητήρα δὲ κόσμου
 ὄψῃ μολεῖν ἀγόρευε, τὸν
 ἐγγύθεν εἶχε μολόντα·
 125 κοίρανε, θεομοφόρων
 πατέρων ἐδάημεν ἀκουῆ,
 Μεσσίας ὅτι θεῖος ἐλεύσεται,
 ὄντινα λαοὶ
 Χριστὸν ἐφημίξαντο· καὶ
 ὀππότε κείνος ἰκάνει,
 ἡμέας ἀγνώσσοντας ἐτήτυμα
 πάντα διδάξει.
 εἶπε γυνή, καὶ Χριστὸς
 ἀμείβετο μάρτυρι μύθῳ
 130 δάκτυλον αὐτοβόητον ἀναυδέι

- Dumnezeu născut-prin-Sine.
 23 – Dar vine ceasul jertfei săvâr-
 șite cu ceremonii înțelepte,
 și chiar acum a sosit, când toți
 credincioșii adevărați
 își apleacă până la pământ gruma-
 zul rugător,
 grumazul încovoiat și capul lăsat
 în jos,
 toți în adevăr și în duh. Căci
 Dumnezeu Preaînalt
 dorește astfel de închinători, care
 își îndoiaie genunchii
 împreunați, înfigându-i în pământ
 înaintea Sa,
 cu duh de la Dumnezeu, cu glas
 mărturisind adevărul
 și cu chipul întors spre pământ.
 24 – Duh adevărat este Dumnezeu,
 de aceea trebuie ca oamenii,
 amestecând într-un singur avânt
 adevărul și duhul,
 să Îl slăvească pe Dumnezeu,
 Creatorul lumii.
 25 – Așa a vorbit, iar femeia, fără
 să știe, cu glas prorocesc
 a vorbit de Hristos lui Hristos,
 spunând că va veni
 un Mântuitor al lumii și Acesta
 este aproape ajuns.
 «Doamne, noi, auzind învățăturile
 părinților noștri legiuitori,
 știm că va veni dumnezeiescul
 Mesia, pe Care popoarele
 L-au numit Hristos. Și când va
 veni Acela,
 pe noi, necunoscători, ne va învă-
 ța toate cele adevărate».
 26 – Așa a vorbit femeia, iar Hris-
 tos răspunse cu glas mărturisitor,
 apropiind de nasul fără grai un

ρίνι πελάσσας·
 Χριστὸς ὁ σοὶ λαλέων αὐτὸς
 πέλον· ἀγχιφανῆ δὲ
 ὄμμασι παπταίνεις με, τὸν
 οὔασιν αἰὲν ἀκούεις·
 Χριστὸς ἐγὼ γενόμεν· οὐ
 δεύτερος ἄλλος ἰκάνει.
 οὐδέ μιν εἶρετο Πέτρος, ἅτε
 θρασύς· οὐδέ τις αὐτὸν
 135 τολμήσας ἐρέεινε· τί δίζεις; ἦ
 τί μετ' αὐτῆς
 φθέγγεαι; ὠκυτέρω δὲ
 διαστείχουσα πεδίλω,
 κάλπιν ἐπιτρέψασα γυνῆ
 θεοδέγμονι πηγῆ,
 εἰς πόλιν ἴχνος ἔκαμψε καὶ
 ἔννεπε πᾶσι πολίταις·
 δεῦτε καὶ ἀθρήσητε θεοπρόπον
 ἄνδρα προφήτην,
 140 ὅστις ἐμοὶ φάτο πάντα, τάπερ
 κάμον· ἦ ῥά νυ Δαβὶδ
 οὔτος ἀριστογόνοιο βοώμενος
 υἱὸς ἰκάνει;
 ἀγγελίης δ' αἰόντες ὁμοζυγέες
 Σαμαρεῖται
 συμφερτὴν ταχύγουνον
 ἐπεσεύοντο πορείην
 ἐκ πόλιος στείχοντες ἐς
 ἀγχιθέου στόμα πηγῆς,
 145 εἰς θεὸν οἰστρηθέντες ἐνὶ
 φρενοθελγεί μύθω.
 ἔνθα χρόνου μεσσηγύ, πρὶν
 ἄστεος ἔκτοθι βαίνειν
 στεινομένων νεφεληδὼν
 ἐπήτριμα κύματα λαῶν,
 Χριστὸν ἐκυκλώσαντο καὶ
 ἐφθέγγξαντο μαθηταί·

deget care vorbea de la sine:
 «Hristos este Cel ce îți vorbește.
 Cu ochii Mă privești,
 acum, de aproape, Cel despre
 Care auzi mereu cu urechile.
 Eu sunt Hristos; nu va veni un al
 doilea»¹⁸.
 27 – Nu L-a întrebat Petru, oricât
 era de îndrăzneț, și nimeni
 nu a cutezat să Îi spună: «Ce ne-
 dumerire ai?» sau «Ce vorbești
 cu ea?». 28 – Iar femeia, mergând
 cu sandaia sa iute,
 după ce a lăsat găleata la izvorul
 ce Îl primise pe Dumnezeu,
 și-a întors pasul spre cetate și a
 zis tuturor locuitorilor:
 29 – «Veniți și priviți un proroc al
 lui Dumnezeu,
 care mie mi-a spus toate câte am
 făcut. Oare acesta
 este Cel chemat fiul lui David, de
 neam nobil?». 30 – Auzind vestea, toți samari-
 nenii, laolaltă,
 au pornit la drum, cu genunchi
 rezezi,
 plecând din cetate spre gura izvo-
 rului de lângă Dumnezeu,
 stârniți spre El de aceluși singur
 cuvânt ce farmecă mintea.
 31 – Între timp, înainte să iasă din
 cetate
 valuri strâns înțesate de oameni,
 ca un nour,
 ucenicii L-au înconjurat pe Iisus și
 I-au zis:

¹⁸ Urmează o lacună în original. In 4, 27 are: Καὶ ἐπὶ τούτῳ ἦλθαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ καὶ ἐθαύμαζον ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει „dar atunci au sosit ucenicii Lui. Și se mirau că vor-
 bea cu o femeie”, cuvinte care nu apar transpuse în textul nonnian.

ῥαββὶν, δέχνησο ταῦτα καὶ
 ἔσθιε. κινυμένης δὲ
 150 χειρὸς ἀφωνήτοιο νοήμονι
 μάρτυρι σιγῇ
 δαίτα μινυνθαδὶν ἀπεσεῖσατο
 ταῦτα βοήσας·
 ἄλλην δαίτα φέρω βιοτήσιον,
 ἦν ἐνὶ θυμῷ
 ὑμεῖς οὐκ ἐδάητε. καὶ ἔννεπεν
 ἄλλος ἐπ' ἄλλῳ·
 ἦ ῥά οἱ ἄλλος ὄπασσε φαγεῖν
 ἐπιδήμιος ἀνὴρ;
 155 φιλοπάτωρ δ' ἀγόρευεν ἄναξ
 ἑτερόφρονι μύθῳ·
 εἶδαρ ἐμὸν πέλε μῦθος, ἐμὸν
 ποτὸν ἔργα τοκῆος·
 εἶδαρ ἐμὸν πέλε μῦνον, ὅπως
 ἄτρεπτον ἐέλδωρ
 πατρὸς ἐμοῦ τελείοιμι καὶ
 ἔνθεον ἔργον ἀνύσω·
 ὑμεῖς οὐ τόδε πάντες ἐνὶ
 ξυνώσατε μύθῳ
 160 ἴδμονες ὥράων, ὅτι λείπεται
 εἰσέτι μόνη
 μηνῶν τετραέλικτος ἀελλήεσσα
 πορείη,
 καὶ θέρος ἀγλαόκαρπον
 ἐλεύσεται; ἦνίδε, πάντες
 εἰς πόλιν ἀντικέλευθον
 ἀείρατε κύκλον ὀπωπῆς,
 πῶς πόλιες λευκῆσι
 περιφρίσσουσιν ἄλωαῖς
 165 καὶ βροτέου χατέουσιν
 ἐνγλώσσοιο θερισμοῦ,
 πῶς στάχυν θालέθουσιν
 ἐχέφρονες· εἰ δὲ τις ἀνὴρ
 χείλεσιν, οὐ παλάμησιν
 ἀερτάζων λάλον ἄρπην
 γείτονος ἀμήσειε θεοῦδέα λήϊα

«Rabbi, primește acestea și mănâncă». 32 – Dar, mișcându-și
 mîna mută într-o înțeleaptă tăcere
 mărturisitoare,
 El a respins mîncarea vremelnică,
 strigînd acestea:
 «Am o altă mîncare, dătătoare de
 viață, pe care voi
 nu o știți în inima voastră». Și
 vorbeau unul către altul:
 «Oare vreun alt om, de-al locului,
 I-a dat să mănânce?».
 Dar Domnul iubitor de Tatăl a
 rost un cuvînt ciudat:
 Mîncarea Mea este Cuvîntul,
 băutura Mea sunt lucrările Tatălui;
 mîncarea Mea este una: să fac
 voia nestrămutată
 a Tatălui Meu și să săvârșesc lu-
 crarea dumnezeiască.
 35 – Voi, care știți anotimpurile,
 nu spuneți totî,
 într-un glas, că a mai rămas o
 singură rotire
 împătrită de luni, iute ca vîntul,
 și va veni vara cu roade frumoase?
 Iată, ridicați cu toții
 orbitele ochilor spre cetatea de
 peste drum:
 cum freamătă spicele în holdele
 albe
 și tînjesc după secerișul frumos-
 grăitor al muritorilor!¹⁹
 Cum cresc bogate spicele înțelep-
 te! 36 – Dacă un om,
 ținînd pe buze, nu în palme, sece-
 ra vorbirii,

¹⁹ Parabolă biblică, hipalagă nonniană: spicele, muritoare precum oamenii, așteaptă să fie culese cu secera Cuvîntului; adjectivul βροτέος „muritor”, deși sintactic se acordă cu θερισμοῦ „seceriș”, se referă mai degrabă la subiectul στάχυν „spice”.

γαίης,
μισθὸν ἔχει, καὶ πατρὶ θεῶ
ζῶοντα φυλάσσω
170 εἰς χρόνον οὐ λήγοντα
νοήμονα καρπὸν ἀγείρει,
ὄφρα κεν ὁ σπείρων καὶ ὁ
θέσκελα λήια κείρων
χαίρη ὁμοῦ καὶ πιστὰ θαλύσια
πατρὶ τελέσση,
εὐσεβίης ἀροτῆρα καὶ ἀμητῆρα
γεραίων.

ἔνθεν ἔην ὄδε μῦθος ἐτήτυμος,
οὔνεκεν ἀνήρ
175 ἄλλος ἀροτρεύει σπόρον
ὄμπνιον αὐλακι νείφων,
καὶ στάχυν ἀμήσει
στεφανηφόρος ἄλλος ἄλωεύς·
ἄλλοι μὲν μογέεσκον ἄλωές
αὐλακι φωνῆς,
καρπὸν ἕως ἔσπειραν,
ἀποστέλλω δὲ καμόντων
ὑμέας ἀκαμάτους ἀλλότριον
εἰς κόπον ἀνδρῶν.

180 ἀμήσαι στομάτεσσιν
ἐτοιμοτάτων στίχα καρπῶν
λήιον οὐ σπείραντας ἢ
ἀρδεύσαντας ἀλώην.
πολλοὶ μὲν ναέται ταχυπειθέα
θυμὸν ἀλήτην
πίστιος ἀρραγέεσσιν
ἐπυργώσαντο θεμέθλοις,
μαρτυρίην αἰόντες
185 φθεγγομένης, ὅτι πάντα,
τάπερ κάμον, εἶπε προφήτης.

ἀλλ' ὅτε οἱ σχεδὸν ἦλθον
ὁμοφραδέες Σαμαρεῖται

adună grânele dumnezeiești ale
unei gii vecine,
primește plată; strânge și păstrea-
ză viu pentru Dumnezeu Tatăl
o roadă gânditoare, care nu înce-
tează cu timpul;
pentru ca cel ce seamănă și cel ce
seceră grânele divine
să se bucure împreună și să aducă
Tatălui jertfe din pârga credinței,
cinstind plugarul și secerătorul
cucerniciei²⁰.

37 – De aceea, adevărată este
această vorbă: un om ară,
ningând pe brazdă sămânța grâne-
lor,

și altul va secera spicele, făcân-
du-și cunună;

alți țărani au trudit pe brazda
glasului

până ce au semănat roadă.

38 – Dar Eu vă trimit,
netrudiți, la o muncă străină de
voi, a unor oameni care au trudit;
să secerați cu gurile șirurile de
grâne gata pregătite,
fără să fi semănat lanul sau să fi
udat aria».

39 – Mulți locuitori și-au întărit
sufletul credul și rătăcitor,
ca un turn înălțat pe temeliiile
trainice ale credinței,
ascultând mărturia femeii, care,
trezită,

spunea că «Toate, câte am făcut,
mi le-a spus prorocul».

40 – Iar când samarinenii au

²⁰ Identificarea „semănătorului” și a „secerătorului” este disputată: unii văd în semănători pe profeti, în timp ce alții atribuie Tatălui rolul de semănător și Fiului pe cel de secerător. Vezi NONNO DI PANOPOLI, *Parafraza del Vangelo di San Giovanni. Canto IV ...*, pp. 270-273.

Χριστὸν ἐγουνάζοντο
 φιλοστήργῳ τινὶ μῦθῳ
 αὐθι μένειν· καὶ παύσεν ἄναξ
 παρὰ γείτονι πηγῇ
 καὶ ταχὺς εἰς πόλιν ἦλθεν
 ὁμόστολον οἶμον ὁδεύων.
 190 καὶ θεὸς αὐτόθι μίμνεν, ἕως
 δρόμος ἄλλος ἐπ' ἄλλῳ
 ὄξειίη στροφάλιγγι παρέστιχε
 δίζυγος ἡοῦς.

καὶ μετὰ διπλόον ἡμαρ ἄναξ
 σπεύδοντι πεδίλῳ
 οὔσασι πειθομένοισι πεπηγότα
 μῦθον ἑάσας
 κεῖθεν ἔβη παλίνοσος
 ἀναινομένων ναετήρων
 195 καὶ πάλιν εἰς πέδον ἦλθε
 φιλοχρίστων Γαλιλαίων.
 μούνην δ' οὐκ ἐπάτησεν ἐήν
 ζηλήμονα πάτρην·

καὶ γὰρ ὁμογνήτων
 δεδαημένος ἦθεα φωτῶν
 μάρτυρα μῦθον ἔειπεν
 ἐτήτυμον, ὅτι προφήτης
 οὐ δύναται περίπυστον ἔχειν
 ἐνὶ πατρίδι τιμῆν.

200 ἄλλ' ὅτε δὴ Γαλιλαῖον ἐς
 ἔδρανον ἦλθεν Ἰησοῦς,
 δὴ τότε μιν προφανέντα
 παλιννόστοισι κελεύθοις
 ἄσμενος ἐσμός ἔδεκτο
 θεοστόργων Γαλιλαίων,
 πάντα, τάπερ ποίησεν ἐν
 ἔρκεσιν Ἰεροσολύμων,
 ὄμμασιν ἀθρήσας, ἱερῆς ὅτε
 κῶμον ἐορτῆς

ajuns aproape de Hristos,
 au ingenuncheat și L-au rugat
 într-un glas, cu cuvinte duioase,
 să rămâne acolo. Și Domnul pen-
 tru toți a rămas lângă izvor...²¹
 43 – Și repede a venit în cetate,
 apucând același drum împreună.
 Și Dumnezeu a rămas acolo, până
 când zorii a două zile,
 înjugați laolaltă, trecură în volbu-
 ră iute.

Și după cele două zile, Domnul,
 grăbind pasul,
 după ce a lăsat înfipt în urechile
 lor ascultătoare cuvântul Său,
 a plecat înapoi de acolo, fără vre-
 rea celor de-ai locului,
 și a ajuns din nou în câmpia gali-
 leenilor iubitori-de-Hristos.

44 – Numai în patria Sa, pizmașă,
 nu a călcat.

Într-adevăr, știind obiceiurile celor
 din același neam cu El,

a mărturisit un cuvânt adevărat:
 «Un proroc

nu poate avea mare cinstire în
 țara Sa».

45 – Dar când Iisus a sosit în
 sălașul Galileii,

atunci, pe Cel înfățișat pe căi de
 întoarcere

L-a primit o ceată veselă de galile-
 eni iubitori-de-Dumnezeu;

căci ei văzuseră cu ochii lor toate
 câte făcuse El între zidurile Ierusa-

²¹ Altă lacună în original. *In* 4, 41-42 are: καὶ πολλῶ πλείους ἐπίστευσαν διὰ τὸν λόγον αὐτοῦ, τῇ τε γυναικὶ ἔλεγον ὅτι οὐκέτι διὰ τὴν σὴν λαλίαν πιστεύομεν· αὐτοὶ γὰρ ἀκηκόαμεν, καὶ οἶδαμεν ὅτι οὗτός ἐστιν ἀληθῶς ὁ σωτὴρ τοῦ κόσμου „Și cu mult mai mulți au crezut pentru cuvântul Lui, iar femeii i-au zis: Credem nu numai pentru cuvântul tău, căci noi înșine am auzit și știm că Acesta este cu adevărat Mântuitorul lumii”.

205 μητέρες εὐσεβίης θιασώδεις
ἦγαγον ὦραι·
καὶ γὰρ ἐς ἱερὸν ἦμαρ
ἐπεστιχόωντο καὶ αὐτοί.

Ἰησοῦς μὲν ἵκανε καὶ ὤκειεν
αὐτόθι μίμων,
ἦχι πέδον Καναναῖον, ὅπῃ
πάρος εἰς χύσιν οἴνου
ξανθὸν ὕδωρ ποίησε φύσιν
χιονωπὸν ἀμείψας.
210 ἦν δέ τις ἰθύνων στρατιῆν
βασιλῆιος ἀνὴρ,
οὗ πάις ἀγγιάλιο
Καφαρναοῦμ ἐνὶ δήμῳ
κέκλιτο νωθρὰ φέρων
πεπεδημένα γούνατα νούσῳ·
καὶ γενέτης φιλότεκνος ἴσω
μαστίζετο πυρσῶ,
παιδὸς ἱμασσομένοιο τάχα
πλέον. οὗτος ἀκούσας
νόστιμος οὐδὰς ἔδυνε
φιληρέτων Γαλιλαίων,
215 ἔδραμεν εἰς Καναναῖον
ἐδέθλιον· ἀγγιφανῆς δὲ
Ἰησοῦν ἐρέεινεν, ὅπως νέον
νῖα σώσῃ
ἄστεος ἀγγιπόροιο κατήλυδα
πέζαν ὀδεύων.
καὶ μιν ἄναξ ἐνένιπεν ἐῶ
νεμεσήμονι μύθῳ·
εἰ μὴ ἐμῆς εἰσίδητε πολύτροπα
θαύματα φωνῆς,
220 οὐποτέ μοι πειθεσθε. καὶ
αἰθομένου πυρετοῖο
δάκρυσι θερμοτέροισι
διάβροχος ἴαχεν ἀνὴρ·

limului, când ceasurile sărbătorești,
mame de cucernicie, au condus
alaiul sfintei sărbători.
Într-adevăr, și ei veniseră la ziua
sfântă.

46 – Iisus a venit și a locuit în
acel loc,
în care este câmpia Cana, unde,
înainte de vărsarea vinului,
înroșise apa²², schimbându-i firea
de culoarea zăpezii.

Și era un slujbaș împărătesc, un
conducător de armată,
al cărui fiu zăcea în satul Caper-
naum, lângă lac,
cu genunchii moi, încătușați de
boală.

Și tatăl iubitor-de-copil era biciuit
deopotrivă de febră,
poate mai mult decât fiul său bol-
nav. 47 – Acest om, auzind
[că Iisus]²³ S-a întors în țara gali-
leenilor iubitori-de-vâsle,
a dat fuga în ținutul Cana; arătân-
du-se aproape,

Îl ruga pe Iisus să-l salveze pe
tânărul său fiu,
apucând pe drumul ce coboară
spre cetatea vecină.

48 – Și Domnul îl certă cu cuvân-
tul Său de mustrare:

«Dacă nu veți vedea minuni feluri-
te făcute de glasul Meu,
nu veți crede în Mine». 49 – Și
omul, cu ochii

²² ξανθόν este element predicativ suplimentar, acordat cu ὕδωρ. În mod obișnuit, adjectivul este tradus prin „galben, blond”, dar nu de puține ori, ca aici, este avută în vedere o tentă diferită și este de tradus prin „roșiatic, roșcat, (despre cai) murg”. Nonnos insistă asupra elementului vizual, cromatic, al prefacerii apei în vin.

²³ Lacună în original. Lipsește probabil un singur vers.

- σπεῦσον, ἄναξ, κατάβηθι
 πέδον Καναναῖον ἑάσας,
 πρὶν θανέειν ἐμὸν υἱά τεῆς
 ἐπιδευέα φωνῆς.
 καὶ μιν ἄναξ θάρσυνεν ἑῷ
 ζωαρκέϊ μύθῳ·
 225 ἔρχεο καὶ ζῶοντα καὶ
 ἀρτεμέοντα κιχήσεις
 τηλύγετον σέο παῖδα· παρ'
 ὑμετέρῃ δὲ τραπέζῃ
 ἄσμενος εἰλαπίναζε σὺν υἱέϊ
 δαιτυμονῆι.
 εἶπεν ἄναξ, καὶ κραιπνὸς ἀνὴρ
 ἐπεπείθειτο μύθῳ,
 Ἰησοῦς ὃν ἔειπε, καὶ ἔστιχεν
 ἐλπίδι πειθοῦς·
 230 καὶ οἱ τηλεπόροιο
 καταστείχοντι κελεύθου
 ἦντεον ἀυχήντες ὀπάονες·
 οὐδὲ μὲν ἀνήρ
 δμῶας ἑοὺς ἐρέεινε γεγηθότας·
 ἐκ δὲ προσώπου
 υἱὸν ἑὸν ζῶοντα σοφῆ γίνωσκε
 σιωπῆ.
 καὶ οἱ πάντες ἔλεξαν ὁμήλυδες
 ἠδέϊ μύθῳ·
 235 ζῶει σός, φιλότεκνε,
 ποδήνεμος υἱὸς ὀδίτης,
 νῦν πλέον ἢ τὸ πάροιθε
 σαώτερος. αὐτὰρ ὁ χαίρων
 δμῶας ἑοὺς ἐρέεινεν
 ἀλεξικάκου χάριν ὤρης,
 τῇ ἔνι φαιδροτέρῃν βιοτήσιον
 ἔσχε γαλήνην.
 καὶ μίαν εἰν ἐνὶ πάντες
 ὀπάονες ἴαχον αὐδήν·

scâldați în lacrimi mai fierbinți
 decât focul febrei, a strigat:

«Grăbește-Te, Doamne, coboară și
 lasă câmpia cananeană,
 înainte ca fiul meu să moară nevo-
 iaș de glasul Tău».

50 – Și Domnul l-a încurajat cu o
 vorbă dătătoare de viață²⁴:

«Mergi și îți vei găsi viu și teafăr
 dragul tău copil; la masa voastră
 petrece vesel împreună cu fiul tău
 oaspete».

Așa a vorbit Domnul, și repede
 omul a crezut cuvântului
 pe care Iisus i l-a spus și a plecat
 cu nădejdea credinței.

51 – Și pe când cobora drumul
 cel lung,
 slujitorii lui l-au întâmpinat cu
 mândrie. Dar omul
 nu și-a întreat slugile bucuroase,
 ci după chipul lor
 a cunoscut, în tăcere înțeleaptă, că
 fiul său este viu.

Și toți împreună i-au spus cu vor-
 bă dulce:

«Fiul tău trăiește, o, tată iubitor, și
 merge iute ca vântul,
 mai teafăr acum decât înainte».

52 – Iar omul, bucuros,
 și-a întreat slugile despre ceasul
 alungător de rele
 în care copilul a găsit pacea stră-
 lucrătoare a vieții.

Și toți slujitorii au strigat într-un

²⁴ Parafrazatul selectează, inventează și aglomerează, creează lexeme din același registru semantic (ζωαρκής, βιοτήσιος, vezi și βιοσός, ζειδωρος, φυσίχοος,) pentru a sublinia efectul minunat și mântuitor al glasului dumnezeiesc. Cuvintele lui Iisus sunt „dătătoare de viață”, dincolo de hotarele spațiului și ale timpului; fiul slujbaşului împărătesc este vindecat imediat, chiar în absența Mântuitorului.

- 240 υἱέα σὸν λίπε νοῦσος, ὅτε
 χιζῆ παρὰ νύσση
 ἔβδομάτῃ στείχουσα βιοσσόος
 ἔτρεχεν ὥρη.
 ἔγνω δ' αὐτοδίδακτος ἀνήρ
 ὀδυνήφατον ὥρη,
 τῆ ἔνι θέσκελος εἶπεν ἄναξ
 ζωαρκεί φωνῆ·
 ἔρχεο σὸν ποτὶ δῶμα, τεὸς
 πάις ἐστὶν ἀπήμων.
- 245 καὶ καθαραῖς πραπίδεσιν
 ἀκαμπέα δέξατο πειθῶ
 εὐσεβίης ὄλον οἶκον ἀμεμφέος
 εἰς φάος ἔλκων·
 αὐτὸς ὁμοῦ καὶ πάντες, ὅσους
 τρέφε, μάρτυρι μύθω
 πίστιος ἀκλινέεσιν
 ὑπεξεύγνυντο λεπάδνοις.
 τοῦτο δὲ δεύτερον ἄλλο πάλιν
 ζωαρκεί φωνῆ,
- 250 ἦχι πέδον Καναναῖον ἐν
 εὐπύργω Γαλιλαίῃ,
 Ἰησοῦς κάμε θάμβος
 Ἰουδαίηθεν ὁδεύσας
 εἰς πόλιν ἀγλαόπαιδα
 τανυπλοκάμων Γαλιλαίων
 πρεσβύτερον μετὰ θαῦμα
 φιλακρήτων ὑμεναίων
 ὕδατος οἰνωθέντος
 ἔρευθιόωντι ῥεέθρω.

singur glas:

«Boala l-a lăsat pe fiul tău când
 ceasul al șaptelea,
 dătător de viață, a trecut în goană
 de hotarul zilei de ieri».

53 – Atunci omul a cunoscut
 singur ceasul ce a curmat durerea,
 cel în care Domnul Dumnezeu a
 spus cu glas dătător de viață:

«Mergi acasă, copilul tău este tea-
 făr».

Și în inima sa curată a primit cre-
 dință neabătută,

trăgând toată casa sa la lumina
 cucerniciei neprihănite.

El și toți câți îi hrănea s-au inhă-
 mat, prin cuvântul său
 mărturisitor, la jugul nestrămutat
 al credinței²⁵.

54 – Aceasta este a doua minune
 pe care a făcut-o iarăși Iisus,
 cu glasul Său dătător de viață, în
 câmpia cananeană a Galileii
 cu turnuri frumoase, călătorind
 din Iudeea

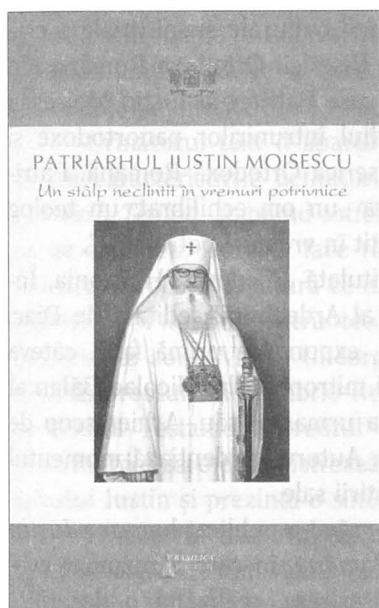
înspre cetatea bogată-în-copii a
 galileenilor cu lungi cârlionți,
 după minunea mai veche a nunții,
 când apa a fost preschimbată
 într-un șuvoi roșiatic de vin.

(Introd., trad. și note de Constantin GEORGESCU)

²⁵ λέπαδνον (mai frecvent pl. λέπαδνα) desemnează o „curea lată de piele, folosită pentru a lega jugul (ζυγόν) de grumazul animalelor de tracțiune” (LSJ). Cuvântul este vechi, homeric (Il. 5.730 ș.a.), și este utilizat metaforic deja în tragedia clasică (ἀνάγκας ἔδω λέπαδνον Aesch. Ag.218). Imaginea frâielor sau a carului credinței (v. și P. 8.76) este destul de frecventă în literatura creștină.

R ECENZII

Pr. Mihai HAU (ed.), *Patriarhul Iustin Moiescu. Un stâlp neclintit în vremuri potrivnice*, Ed. Basilica, București, 2019, 511 pp.

Prezenta lucrare, editată de Pr. Mihai HAU, redactată de Andrei Hlandan și Constantin-Ciprian Blaga, reunește 24 de texte scrise în perioada 1922-1986 de personalități marcante ale Bisericii, care evocă memoria Patriarhului Iustin Moiescu, Întâistătorului Bisericii Ortodoxe Române. Tematica publicațiilor din lucrarea *Un stâlp neclintit în vremuri potrivnice* este foarte diversă, abordând aspecte ce subsumează cercetări relevante, în care sunt expuse atât etape ale formării profesionale și spirituale a Patriarhului Iustin Moiescu, cât și etape memorabile din viața și activitatea sa.

Prima evocare, realizată de Preafericitul Părinte Patriarh Daniel, prezintă, în sinteză, formarea spirituală și culturală a celui care urma să devină Patriarhul Iustin Moiescu și se încheie printr-un cuvânt de recunoștință și admirație, ce se constituie într-un „omagiu de pomenire și cinstire a memoriei sale ca unui mare ierarh român, care a păstorit în vremuri grele”¹. Din acest text aflăm că Patriarhul Iustin s-a născut pe data de 5 martie 1910, în satul Căndești, județul Argeș. Datorită dragostei sale de carte, a primit din partea Patriarhului Miron șansa de a-și continua studiile la Facultatea de Teologie din Atena. Ulterior, pentru rezultate excepționale, a plecat cu o bursă de specializare la Strasbourg, unde a întocmit o

¹ *Patriarhul Iustin Moiescu. Un stâlp neclintit în vremuri potrivnice*, Ed. Basilica, București, 2019, p. 8.

impresionantă colecție de cărți cu subiectul *Evagrie din Pont. Viața, scrierile și învățătura*, scrieri ce aveau să-i folosească la redactarea tezei de doctorat pe care a susținut-o în vara anului 1937. În urma eforturilor academice, și-a câștigat dreptul de a preda ca profesor la mai multe instituții teologice, timp de 17 ani, evidențiindu-se ca „un om cu o cultură temeinică și vastă”². Timp de un an a fost Mitropolit al Ardealului (1956-1957), următorii douăzeci de ani i-a dedicat slujirii lui Dumnezeu ca Mitropolit al Moldovei și Sucevei (1957-1977), iar ultimii nouă ani din viață ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1977-1986). Trebuie remarcat faptul că, pe lângă experiența profesională acumulată ca profesor, vrednicul de pomenire Patriarhul Iustin Moiescu și-a dedicat mare parte din viața sa restaurării de biserici și mănăstiri, printre care Putna, Moldovița și Sucevița. În paralel cu activitatea practică, patriarhul a susținut activitatea editorială a Bisericii, astfel că în urma sa au rămas mai multe scrieri ce au servit formării culturale și spirituale a credincioșilor români. Un aspect aparte al vieții Bisericii Ortodoxe Române din perioada comunistă îl constituie legătura pe care Patriarhul Iustin Moiescu a avut-o cu celelalte Biserici, prin intermediul întrunirilor panortodoxe și interortodoxe, reprezentând cu demnitate Biserica Ortodoxă Română. Patriarhul Iustin Moiescu rămâne în memorie ca „un om echilibrat, un teolog erudit și un păstor înțelept”³, un „stâlp neclintit în vremuri potrivnice”.

A doua contribuție la acest volum, intitulată „Alegerea, Hirotonia, Învestirea și Însăcunarea Mitropolitului Iustin al Ardealului”, editată de Diac. Gheorghe Moiescu și Pr. Grigore T. Marcu, expune, în primă fază, câteva dintre trăsăturile dominante ale personalității mitropolitului Nicolae Bălan al Ardealului și alegerea lui Iustin Moiescu, ca urmaș al său, Arhiepiscop de Alba Iulia și Sibiu și Mitropolit al Ardealului. Autorul evidențiază momentul hirotoniei întru arhiereu și solemnitatea investirii sale.

Redacția revistei *Biserica Ortodoxă Română* a publicat lucrarea *Iustin Moiescu – Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*, în care a rezumat evenimentul convocării Colegiului Electoral Bisericesc, realizând o descriere succintă și clară a tuturor etapelor alegerii sale ca patriarh. Rezultatul alegerii a fost impresionant, patriarhul obținând 92 de voturi dintr-un total de 94, ceea ce ne oferă o dovadă clară a dragostei pe care oamenii au avut-o pentru Patriarhul Iustin și dorința arzătoare a tuturor ca acesta să devină viitorul Întăistător al Bisericii Ortodoxe Române. După ședința Sfântului Sinod, în care a fost confirmată autenticitatea alegerii noului patriarh, a avut loc înmănarea Decretului Prezidențial pentru recunoașterea alegerii sale ca Patriarh, eveniment urmat de festivitatea de întronizare.

² *Patriarhul Iustin Moiescu. Un stâlp neclintit...*, p. 6.

³ *Patriarhul Iustin Moiescu. Un stâlp neclintit...*, p. 8.

Vizita Patriarhului Iustin Moiescu în Statele Unite ale Americii și Canada a fost consemnată în scris de redacția revistei *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, care a publicat o sinteză a tuturor evenimentelor ce au avut loc pe continentul american, cu ocazia împlinirii a cinci decenii de la înființarea Episcopiei Misionare Ortodoxe Române în America și Canada. Prima parte a acestui text face referire la contextul în care românii sec. al XIX-lea au fost nevoiți să părăsească țara, căutând libertatea peste hotare. Plecarea acestora a avut un succes răsunător, dovedit până astăzi de mulțimea creștinilor ortodocși care au înființat eparhii și parohii în toată America de Nord. Un moment culminant în istoria nașterii Bisericii Ortodoxe Române din America a avut loc pe data de 25-28 aprilie 1929, când toate parohiile ortodoxe românești din Statele Unite ale Americii și Canada au devenit parohii „constituite în Episcopia Autonomă Misionară, sub jurisdicția Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române”⁴. Câteva decenii mai târziu, Patriarhul Iustin, alături de reprezentanți ai BOR, a vizitat mai multe institute și colegii și a susținut conferințe pe diferite teme religioase.

Următorul text îi aparține Pr. Grigorie Marcu și face referire la una dintre caracteristicile definitorii ale Patriarhului Iustin Moiescu, aceea de *Patriarh Teolog*, stabilind astfel legătura dintre teologia misionară și lucrarea sa de arhieru. Autorul face referire la o serie de personalități ale Bisericii noastre, invocând legătura ce există între cercetările acestora și însemnătatea Patriarhului Iustin pentru teologia academică. Câteva dintre aceste nume importante sunt: Vasile Gheorghiu (1872-1959), mare profesor de Teologie biblică, preotul Haralambrie Rovența (1898-1946), profesor de Studiul biblic al Noului Testament, preotul Olimp N. Căciulă (†1977). Autorul enumeră contribuțiile care demonstrează varietatea preocupărilor academice ale Patriarhului Iustin și prezintă o sinteză a tezei sale de doctorat

Următorul text este un mesaj scris de Patriarhul Teoctist Arăpașu către Patriarhul Iustin Moiescu, la ziua lui de naștere, fiind intitulat *Popas Aniversar*. În acest scurt mesaj putem vedea dragostea și aprecierea pe care vrednicul de pomenire Patriarh Teoctist le arăta Patriarhului Iustin, în numele „tuturor fiilor și slujitorilor Bisericii Ortodoxe Române”⁵, pentru întregul său devotament de slujitor al lui Dumnezeu.

Înaltpreasfințitul Adrian Botoșăneanul, în textul intitulat „Metode pas-torale în concepția și lucrarea Patriarhului Iustin”, scoate în evidență puterea cu care „vistiernicul comorilor cerești” este înzestrat la primirea Tainei Hirotoniei, despre care Sf. Apostol Pavel îi vorbește lui Timotei astfel: „Te îndemn să îți aprins darul lui Dumnezeu, cel ce este în tine, prin punerea mâinilor

⁴ *Patriarhul Iustin Moiescu. Un stâlp neclintit...*, p. 158.

⁵ *Patriarhul Iustin Moiescu. Un stâlp neclintit...*, p. 181.

mele” (2 Tim 1, 6). Autorul vorbește, de asemenea, despre îndatoririle arhierului față de Dumnezeu și față de oameni, pentru că „arhierul împlinește pe acest pământ lucrarea pe care Mântuitorul Hristos a săvârșit-o venind în lume și pe care o săvârșește neîncetat în ceruri”⁶, după cum însuși Patriarhul Iustin Moiescu spunea: „Iată, Doamne, vin să fac voia Ta”⁷.

Nicolae Chițescu prezintă implicarea Patriarhului Iustin în promovarea ecumenismului și a unității creștine, plecând de la discursurile delegaților străini la festivitatea întronării sale ca Patriarh. Aceștia au subliniat rolul important pe care Iustin Moiescu l-a avut în mișcarea ecumenică, în cei 16 ani în care a condus Biserica, apreciind pregătirea sa excepțională în toate domeniile. Patriarhul a arătat că, într-o lume atât de divizată, societatea are responsabilitatea să colaboreze în diferite domenii pentru promovarea păcii în lume, încât generațiile viitoare să poată duce o viață normală, trăind în comuniune și rugăciune.

Spiritul canonic ortodox în concepția și activitatea Patriarhului Iustin, text alcătuit de Iorgu Ivan, abordează aspecte cu privire la canoanele formulate de-a lungul primului mileniu în Biserică și aplicarea lor de către preaiubitul nostru patriarh. La început se vorbește despre legătura strânsă dintre Sfânta Scriptură și canoanele Sfinților Părinți, pentru a reliefa obligativitatea pe care o are arhierul în vederea cunoașterii profunde a canoanelor, pentru ca, ulterior „să fie în măsură să învețe poporul și să conducă Biserica ce i-a fost încredințată spre păstorire”. Autorul citează apoi cuvintele de admirație ale Patriarhului Dimitrios I și ale mitropolitului Meliton de Calcedon, două personalități ale Scaunului Ecumenic, pentru implicarea Patriarhului Iustin în promovarea unității și a păcii prin intermediul dialogului interortodox și intercreștin.

Una dintre preocupările principale ale Patriarhului Iustin Moiescu este reliefată de Pr. Scarlat Porcescu. Într-un text publicat în revista *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 3-5/1980, pp. 286-301, acesta dezvăluie măreția cu care Patriarhul Iustin a împodobit și îngrijit aproape toate monumentele istorice Bisericești din arhiepiscopia pe care o conducea. Patriarhul Iustin și-a dezvăluit astfel sensibilitatea pentru monumentele istorice, remarcând că acestea sunt un izvor nesecat, care îi ajută pe oameni să înțeleagă moștenirea culturală a înaintașilor lor⁸.

Pr. C. Buzdugan prezintă vizita pe care Patriarhul Iustin Moiescu a întreprins-o în Rusia, alături de delegația Bisericii Ortodoxe Române. Acolo,

⁶ *Patriarhul Iustin Moiescu. Un stâlp neclintit...*, p. 195.

⁷ „Cuvântul mitropolitului Iustin al Ardealului cu ocazia hirotonirii sale în treapta arhierască” în: *Biserica Ortodoxă*, 74 (1956), 3-4, pp. 232-233.

⁸ *Patriarhul Iustin Moiescu. Un stâlp neclintit...*, p. 195.

Patriarhul României și-a exprimat convingerea că toate întâlnirile dintre Bisericile Ortodoxe surori constituie momente importante de statornicie a comuniunii.

Prin cuvintele sale, Înaltpreasfințitul Nestor Vornicescu reliefează personalitatea Patriarhului Iustin, care, în pofida nenumăratelor provocări cauzate de Războiul Rece, propovăduia și vestea învățătura creștină ortodoxă despre pace⁹, fundamentată pe ideea că Dumnezeu este Cel care ne-a adus nouă pacea. Dezideratul tuturor popoarelor lumii de a stabili o viață pașnică nu poate fi împlinit decât numai cu ajutorul Lui. În același text sunt sintetizate și ideile exprimate de Patriarhul Iustin în cadrul conferințelor pe tema păcii, unde a vestit neîncetat și a apărat cu tărie nobilele idealuri ale păcii și înțelegerii între Biserici și popoare¹⁰. Astfel, în chip de reunoștință, patriarhului i-a fost oferită Medalia Consiliului Mondial al Păcii.

Fiind profesor în mai multe instituții teologice, Patriarhul Iustin Moiescu a fost sufletește aproape de elevii și studenții teologi, acordând o atenție sporită reorganizării învățământului teologic. În publicația părintelui Petre I. David ne sunt prezentate accederea în învățământ a celui ce avea să devină patriarh, posturile didactice ocupate de el, încununate de renumitul discurs adresat studenților teologi din Sibiu, în anul 1957. Odată cu alegerea sa ca Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, grija pe care o purta până atunci Iustin Moiescu institutelor teologice s-a intensificat, întrucât s-a ocupat de restructurarea regulamentului învățământului teologic, încât, până în ziua de astăzi, structura organizată de el a rămas valabilă¹¹. Patriarhul Iustin Moiescu a rămas în memoria contemporanilor săi ca reformatorul și ctitorul învățământului teologic universitar românesc.

Pr. Constantin Galeriu, unul dintre cei mai importanți duhovnici ai Ortodoxiei românești, scrie despre *Concepția Ecumenică a Patriarhului Iustin*, în care își prezintă admirația și respectul pentru personalitatea patriarhului, în contextul preocupărilor sale ecumenice. Patriarhul a scos în evidență criza mondială ca o criză spirituală, pe care a definit-o „criza încrederii în state” și ca lipsă a dragostei dintre oameni¹². Esența ecumenicității stă în trăirea în comuniune de credință, cult și viață bisericească a tuturor Bisericilor Ortodoxe surori. Într-un discurs ținut la Constantinopol, în anul 1974, patriarhul

⁹ Iustin MOIESCU, „Temeiurile lucrării Bisericii pentru apărarea păcii”, în *Studii Teologice*, 5 (1953), 3-4; „Biserica Ortodoxă Română în lupta pentru apărarea păcii”, în *Studii Teologice*, 5 (1953), 7-8, apud *Patriarhul Iustin Moiescu. Un stâlp neclintit...*, pp. 301-302.

¹⁰ Ion ROȘIANU, „Cuvânt rostit cu prilejul înscăunării Patriarhului Iustin (19 iunie 1977)”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, 95 (1977), 7-8, p. 623, apud *Patriarhul Iustin Moiescu. Un stâlp neclintit...*, p. 323.

¹¹ *Patriarhul Iustin Moiescu. Un stâlp neclintit...*, p. 342.

¹² *Patriarhul Iustin Moiescu. Un stâlp neclintit...*, p. 358.

recomanda cooperarea Bisericii Ortodoxe cu toate celelalte religii pentru „slujirea binelui comun”¹³.

Bibliografia Patriarhului Iustin Moiescu ne este oferită de Pr. Nicu Petrescu, care o ordonează cronologic, începând cu perioada activității sale didactice. Aceasta cuprinde teme diverse: Sfânta Scriptură, Parabolele Mântuitorului Hristos și originalitatea acestora, Activitatea Sfântului Apostol Pavel în Atena, Ierarhia bisericească în epoca apostolică, Temeiurile lucrării Bisericii pentru apărarea păcii. De asemenea, sunt înșiruite cărți de rugăciune, noi ediții ale cărților de cult, multe manuale și cărți teologice, Patriarhul Iustin promovând astfel cultura în societatea românească.

Pr. Ștefan Alexe scoate în evidență rolul pe care învățătura Sfinților Părinți l-a avut în activitatea misionar-pastorală și cultural-educativă a Patriarhului Iustin, apogeul preocupărilor sale pentru scrierile patristice fiind publicarea tezei de doctorat intitulată *Evagrie Ponticul. Viața, scrierile și învățătura*, lucrare apreciată cu calificativul „Excepțional”. Pr. Alexe arată că teza de doctorat a patriarhului a umplut un gol în literatura patristică română și a adus răspunsuri tuturor celor interesați de problemele legate de mistica bizantină, contribuind totodată la evidențierea teologiei lui Evagrie, în contextul spiritualității ortodoxe¹⁴.

Volumul se încheie cu două publicații, cea a Pr. Ioan Bria, intitulată *In Memoriam: Patriarhul Iustin al Bisericii Ortodoxe Române*, în care este prezentat un rezumat al vieții și activității Patriarhului Iustin Moiescu, iar cea de a doua, a Pr. Vasile Bria, intitulată *Rugăciuni și lumini la mormântul Patriarhului Iustin Moiescu*, unde este amintită ședința solemnă ce a avut loc, pe data de 11 august 2001, în memoria iubitului patriarh cărturar, Iustin Moiescu, sub președinția vrednicului de pomenire Patriarh Teoctist. Cititorii pot găsi în acest volum omagial o frumoasă sinteză a vieții pe care Patriarhul Iustin a dedicat-o Arhierelui Hristos și slujirii Bisericii Sale, cuvintele contemporanilor răsunând peste timp ca o recunoștință plină de evlavie și smerenie față de cel de-al patrulea patriarh al Bisericii Ortodoxe Române.

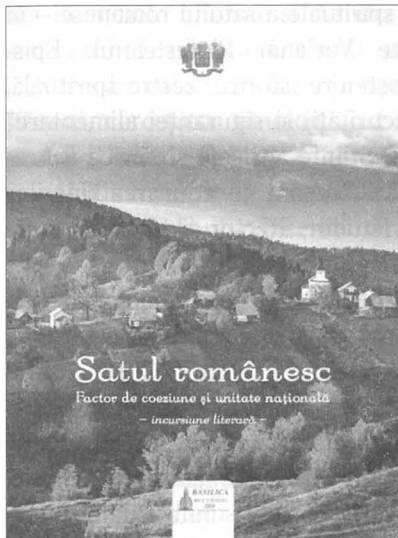
(Teodor Ionuț MOGOȘ)

¹³ *Patriarhul Iustin Moiescu. Un stâlp neclintit...*, p. 375.

¹⁴ *Patriarhul Iustin Moiescu. Un stâlp neclintit...*, p. 468.

Satul românesc: vatră a plămădirii, păstrării și promovării ființei naționale și a credinței ortodoxe, volum coordonat de **Preasfințitul Părinte Varlaam Ploieșteanul, Episcop-vicar patriarhal, Secretarul Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, Pr. Conf. univ. dr. Nicușor Beldiman, Consilier patriarhal, Sectorul Teologic-Educațional, Editura Basilica, București, 2019, 350pp.**

În cadrul manifestărilor dedicate *Anului omagial al satului românesc (al preoților, învățătorilor și primarilor gospodari)*, cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, Sectorul Teologic-Educațional al Administrației Patriarhale, în cooperare cu Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” a Universității din București și cu sprijinul Secretariatului de Stat pentru Culte, a organizat Simpozionul Național de Teologie „Satul românesc: vatră a plămădirii, păstrării și promovării ființei naționale și a credinței ortodoxe”. Evenimentul academic s-a desfășurat în

perioada 6-9 octombrie 2019, la Palatul Patriarhiei din București.

Volumul de față reunește referatele prezentate în cadrul acestui simpozion, la care au participat reprezentanți ai instituțiilor de stat, academicieni, ierarhi, preoți, profesori și specialiști din țară.

În prima parte a volumului se regăsesc mesajele susținute în cadrul sesiunii festive de deschidere a lucrărilor congresului: mesajul Preafericitului Părinte Patriarh Daniel, cu titlul „Prețuire și responsabilitate pentru valorile satului românesc”, mesajul domnului Ionel Florian Lixandru, Secretar de Stat la Ministerul Educației Naționale, mesajul domnului Acad. Răzvan Theodorescu, Vicepreședinte al Academiei Române, mesajul domnului Victor Opaschi, Secretar de Stat pentru Culte și mesajul domnului Prof. univ. dr. Mircea Dumitru, Rectorul Universității din București.

În mesajul transmis, Preafericitul Părinte Patriarh Daniel a evidențiat că „Biserica Ortodoxă Română susține dezvoltarea satului la nivel social, cultural și bisericesc. Acolo unde există cooperare strânsă între preot, primar, învățător și medic, se creează speranță mai multă și comuniune spirituală mai intensă. Biserica militează cu responsabilitate pentru dezvoltarea rurală și

pentru salvarea satului românesc, deoarece majoritatea populației sărace din mediul rural aparține Bisericii noastre, iar preoții noștri de la sate se confruntă cu multe probleme de ordin economic, social și pastoral. Din acest motiv, Biserica se străduiește ca satul românesc să fie un sat în care viața să fie o binecuvântare, nu o înstrăinare a oamenilor de propriul pământ și de propria identitate” (p. 13).

În continuare sunt prezentate referatele susținute în cadrul celei de a doua sesiuni de comunicări, cu titlul „Biserica - centrul vieții spirituale a satului românesc”: „Biserica – centrul vieții spirituale a satului românesc – în poezia românească” (Preasfințitul Părinte Varlaam Ploieșteanul, Episcop-vicar patriarhal), „Satul românesc – moștenire istorică, zestre spirituală, trăinicie a credinței ortodoxe, garanție a securității și siguranței alimentare” (Acad. Cristian Hera, Președintele Secției de Științe agricole și silvice a Academiei Române) și „Rolul Bisericii Ortodoxe Române în educarea tinerilor din mediul rural” (Prof. univ. dr. Nicolae Istudor, Rector al Academiei de Studii Economice din București).

Sesiunea a treia de comunicări a avut titlul: „Credința ca factor de unitate spirituală, coeziune socială și înnoire culturală în comunitățile sătești”. În cadrul acestei sesiuni au fost susținute referatele: „Dimitrie Gusti și satul satelor” (Conf. univ. dr. Paulina Popoiu, Manager general al Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti”), „Rolul credinței ca factor de promovare și consolidare a unității spirituale în comunitățile sătești românești” (Pr. Prof. univ. dr. Ștefan Buchiu, Vicar-eparhial onorific), „Satul ca unitate dăinuitoare a identității de neam” (Prof. univ. dr. Ilie Bădescu, directorul Institutului de Sociologie al Academiei Române). Tot în cadrul acestei sesiuni au fost prezentate și referatele: „Sentimentul religios la români: rugăciunea țăranului” (Prof. univ. dr. Doru Radosav, Institutul de Studii central-europene, Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca), „Rânduiala sătească – o comoară de învățăminte, pierdută și regăsită” (Daniel Leș, maestru olar din Maramureș) și „Impactul socio-medical al programelor de voluntariat desfășurate de voluntarii de la Paraclisul Catedralei Mântuirii Neamului” (Dănuț Prună, coordonatorul voluntarilor Paraclisului Catedralei Mântuirii Neamului).

În cadrul sesiunii de comunicări, intitulată „Școala din tinda Bisericii: primele forme de educație în satul românesc”, au fost susținute referatele: „Școala din Biserică. Începuturile și evoluția învățământului (teologic) în (și prin) Biserică. Școli bisericești și școli domnești (Pr. Prof. univ. dr. Ioan Moldoveanu, Decanul Facultății de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” a Universității din București), „Rolul predicii în promovarea valorilor religioase și culturale în satul românesc” (Pr. Conf. univ. dr. Nicușor Beldiman, consilier patriarhal, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” a

Universității din București) și „Ernest Bernea – un *primus inter pares*” (dr. Costion Nicolescu, teolog și etnolog).

Următoarea sesiune de comunicări, „Forme și manifestări de organizare administrativă a satului românesc”, a reunit referatele: „Iubirile mântuitoare ale țaranului român” (Prof. univ. dr. Gheorghită Geană, cercetător, Institutul de Antropologie al Academiei Române), „Funcții laice ale Bisericii în satul românesc din Transilvania, la mijlocul secolului al XIX-lea” (dr. Simion Retegan, Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române), „Forme și manifestări de organizare administrativă a satului românesc” (Temistocle Diaconu, primarul comunei Pădureni, județul Vaslui) și „Simbolismul crucii în arta populară românească” (Prof. univ. dr. Doina Ișfănoni, cercetător etnolog, fost director științific al Muzeului Național al Satului „Dimitrie Gusti”).

Ultima sesiune de comunicări a evidențiat „Criza actuală a satului românesc și contribuția Bisericii Ortodoxe Române la atenuarea acesteia”. În cadrul sesiunii au fost prezentate referatele: „Criza spirituală a satului românesc contemporan. Diagnostic și terapii religioase” (Prof. univ. dr. Nicu Gavriluță, Decanul Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice din cadrul Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași), „Rolul Bisericii în salvarea satelor și a școlilor românești” (Pr. dr. Florin Marica, consilier patriarhal, coordonator al Proiectului „Alege Școala!”) și „Pentru regenerarea parohiei rurale” (Prof. univ. dr. Sebastian Moldovan, Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „Lucian Blaga” din Sibiu”).

În concluzie, volumul „Satul românesc: vatră a plămădirii, păstrării și promovării ființei naționale și a credinței ortodoxe” reușește să contribuie la conștientizarea importanței asumării valorilor spirituale și culturale ale satului românesc și a necesității mărturisirii unității de credință și de neam a poporului român. Volumul constituie un adevărat ghid, în cadrul căruia sunt identificate provocările cu care se confruntă satul românesc, fiind prezentate, totodată, și proiectele concrete ale Patriarhiei Române pentru susținerea vieții satelor, pentru promovarea comuniunii între generații și pentru prețuirea valorilor poporului nostru.

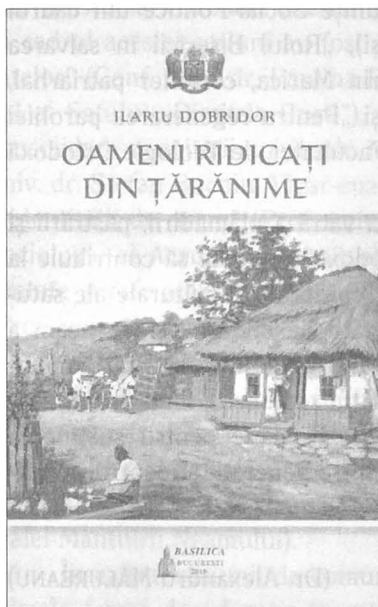
(Dr. Alexandru MĂLUREANU)

Ilariu DOBRIDOR, *Oameni ridicați din țărănime, Basilica, București, 2019, 240 pp.*

În contextul proclamării anului 2019, de către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, ca „Anul omagial al satului românesc (al preoților,

învățătorilor și primarilor gospodari)", Editura Basilica a Patriarhiei Române a scos de sub tipar textul lucrării *Oameni ridicați din țărănimie*, ce aparține filosofului și poetului român Ilariu Dobridor¹⁵ (1909-1968), publicat în ediție princeps în 1944. Autorul își propune să scoată la lumină chipurile strălucite ale unor personalități ce provin din rândul țărănimii, care au reușit să exprime, înaintea întregii lumi, geniul artistic și, totodată, să înfățișeze frumusețea satului și a spiritului românesc. În demersul său, autorul grupează chipurile evocate în șase capitole, fiecăruia fiindu-i atribuit un titlu sugestiv, după cum urmează: „Marii prieteni” (Mihai Eminescu, Ion Creangă, Ioan Slavici), „Primele întâlniri” (George Coșbuc, Nicolae Grigorescu, Alexandru Vlahuță, Barbu Ștefănescu Delavrancea), „Singuraticii” (Vasile Pârvan, Aurel Vlaicu, Nicolae Filimon), „Răscolitorii suferinței” (Horea, Cloșca și Crișan, Tudor Vladimirescu, Avram Iancu), „Duhovnicii poporului” (Sfântul Mitropolit Varlaam, Gheorghe Lazăr, Simion Bărnuțiu, George Bariț), „Glasul satelor” (Ion Ionescu de la Brad, Ion Roată, Constantin Dobrescu-Argeș).

Fiu de țăran, Ilariu Dobridor este promotorul spiritului sătesc, purtând cu sine și transpunând cu măiestrie valorile pe care acest mediu le-a furnizat

de-a lungul istoriei. Satul este locul în care sunt păstrate cu sfințenie tradițiile, aici luând naștere și găsindu-și împlinirea aspirațiile poporului român. Prin fiii săi, care nu și-au uitat originile, indiferent de statutul social și locurile în care au viețuit, satul a continuat să existe și să dăruiască lumii din zestrea lui. În această lucrare autorul nu își propune prezentarea unor scurte biografii, ci să descrie modul în care obârșia sătească a influențat viața, viziunea asupra lumii și patriei, precum și creațiile artistice ale celor evocați. Scrierea poate fi considerată un omagiu adus satului, însă autorul nu încearcă idealizarea lui, ci îl prezintă prin mărturia adusă de fiii săi ajunși la maturitatea vârstei și a gândirii: „Această carte țintește să arate figurile

mari ale neamului – «oamenii-rădăcină» și «oamenii-piscuri» – din a căror năzuință, mândrie, jertfă și credință s-a întărit soclul măreț al ridicării noastre. În viața și opera lor sună clară obârșia rurală, cum curge în volumul

¹⁵ Sub pseudonimul Ilariu Dobridor este semnată întreaga operă, însă numele său a fost Constantin Iliescu Cioroianu.

mare al apelor limpezimea izvorului”¹⁶. Aceste chipuri născute din țărâna satului sunt expresii ale unei culturi formate în jurul a doi piloni – Biserica și Școala. Aceste două instituții fac posibilă evoluția culturală și spirituală, nu doar a satului, ci a întregii națiuni, pentru că îi clădesc omului caracterul religios-moral și îl orientează către desăvârșire:

„Mentalitatea satului se încheagă în jurul școlii și a bisericii. Lumina minții și puterea credinței, – iată punctele de tărie ale sufletului rural. Când biserica devine (din locaș de predicăție a iubirii) focar al exploziei urii; și când școala se preschimbă (din templu de iradiere a spiritului) în amvon al împrăstierii uneltirii, – fără îndoială că armătura care sprijină, pe dedesubt, unitatea vieții naționale trebuie considerată bolnavă. Când e șubredă armătura intelectuală a satului, pârăie întreaga clădire a statului. Înseamnă că preotul nu mai e predicatorul de zile mari, căutător al imaginii perfecte după care Dumnezeu se zice că a creat, la începuturi, ființa omenească; și nici învățătorul nu mai e însuflețitorul de clipe mari, cercetător al virtuților și valorilor”¹⁷.

Deloc întâmplător, Ilariu Dobridor își începe lucrarea cu ilustrarea figurii „omului deplin” al culturii române, poetul Mihai Eminescu. După expunerea vieții și a formării sale intelectuale, îl descrie ca pe o persoană providențială pentru poporul român, greu încercat de aspirările și influențele străine:

„Mihai Eminescu a luptat pentru tot ce a fost românesc. Mihai Eminescu a luptat împotriva străinilor care ne întunecau, împotriva denaturării limbii și a ticăloșirii moravurilor. Atât de aprigă a fost lupta, că ai fi crezut că în clipa cea mai primejdioasă a existenței sale, națiunea și-a creat singură, din viața ei, omul care să vorbească răspicat”¹⁸.

Mihai Eminescu, prin opera sa, nu a exprimat doar geniul poetic, ci și-a descoperit nemărginita dragoste pentru patria sa, a cărei origine o identifică în țărâtime. Această sursă a nașterii și creșterii poporului român nu a fost tănuțită de poet, ci, mai mult, a fost ilustrată magistral prin scrierile sale:

„Cu deosebire era îndrăgît de sufletul curat și de simplitatea țărânimii. În țărâtime, Eminescu vedea izvorul nesfârșit din care țășnește pârăul de viață neîntreruptă al nației noastre. S-a silit să-l scoată la lumină.

¹⁶ Ilariu DOBRIDOR, „Cuvânt înainte”, în: *Oameni ridicăți din țărâtime*, Fundația Culturală Regală „Regele Mihai I”, București, 1944, p. 3.

¹⁷ I. DOBRIDOR, „Cuvânt înainte”, p. 4.

¹⁸ Ilariu DOBRIDOR, *Oameni ridicăți din țărâtime*, Basilica, București, 2019, p. 21.

Fiecare articol pe care-l alcătuia la gazetă era ca un deget întins spre locul în care se află, acoperită de praful istoriei, sămânța cea bună¹⁹.

Portretele zugrăvite propun o viziune originală asupra personalităților expuse, iar această abordare are scopul de a arăta modul în care geniul literar și artistic, precum și avântul patriotic, s-au hrănit din seva satului, izbutind să-i reveleze taina. De pildă, poetul George Coșbuc este cel care, adânc ancorat în viața și tradițiile satului, ilustrează două evenimente marcante ale omului: nunta și înmormântarea. Ilariu Dobridor descoperă în opera scriitorului ardelean frământarea lui sufletească, pentru că aceste două momente sunt marcante pentru viața satului românesc: „Două datini, nunta și înmormântarea, leagănul și sicriul, veselia ușoară și tristețea adâncă, fac tema celor mai frumoase poezii. Lăsat în voia sortii, românul ia totul așa cum este, cum i-a fost dat, cu amaruri și bucurii. La ce bun a-ți bate capul să pătrunzi tainele firii? Acestea au fost moștenirile lui George Coșbuc. Din leagănul munților Năsăudului transilvan, el a primit povara zestrei din strămoși²⁰. Expunerea acestor momente ale existenței omului face și mai luminată viziunea poetului asupra țărânimii, care înțelege dinamismul vieții și provocările ei, bucuria și tristețea fiind stări pe care omul trebuie să le experimenteze, fără cârtire, pentru că se înscriu în planul necunoscut al divinității:

„Orbi în marele întuneric al vieții, ne tragem zilele sub porunca puterilor necunoscute care ne mână din spate către un țărm nebănuit. Moartea omului este călătoria de dincolo, unde ochiul nostru lumesc nu poate străbate. Nu te întreba ce este moartea, ci trăiește-ți viața, cum ți-a fost scrisă, cum ți-a fost poruncită, cum ți-a fost dată²¹.”

În decursul vremii, satul românesc s-a descoperit prin versurile poeziei și povestirile populare adunate în romane și nuvele, prin eforturile depuse de istorici și cercetători de a lămuri asupra originii și identității poporului, precum și prin măiestria îmbinării culorilor în fresce și tablouri. Dintre pictorii care au reușit să zugrăvească strălucirea și armonia chipului sătesc a fost ales Nicolae Grigorescu, prezentarea lui în volumul de față având ca temei nu doar talentul, ci și capacitatea artistică de a înfățișa, cu ajutorul pensulei și culorilor, dimensiunea spirituală a satului:

„Pictorul Grigorescu a știut că trebuie să înfățișeze tot ceea ce este românesc, adică tot ceea ce avem deosebit în raport cu celelalte popoare. Înainte de el au fost și pictori români. Ei însă nu au izbutit decât să zugrăvească subiecte din istoria națională. Întâmplări din

¹⁹ I. DOBRIDOR, *Oameni ridicați din țărânimie*, p. 20.

²⁰ I. DOBRIDOR, *Oameni ridicați din țărânimie*, pp. 60-61.

²¹ I. DOBRIDOR, *Oameni ridicați din țărânimie*, p. 61.

războaiele românilor, domni și jupănese, icoane din întâmplările românilor. Toate erau compoziții istorice. Însă vine fiul plugarului de la Pitarul Dâmboviței, de printre holde și țarini încărcate, și află misterul acestui avânt românesc care se îngroapă, cu fiecare an, într-o comoară de viață după care nimeni nu a scormonit... Ca să pună în pictură sufletul românesc, îi erau de ajuns privilegiile din viața satului: carul cu boi care scârțâie din osii agale, ca o doină ce trece prin amurguri pe valea Șiretului, țiganka învăpăiată, cu surâsul mugurit în colțul gurii, un surâs atât de molatic, ciobanul rezemat în bâta lui cioplită. Îi erau de ajuns locuri și oameni din minunea ținuturilor noastre românești”²².

Ilariu Dobridor transformă personalitățile prezentate în apologeți ai satului și ai neamului românesc, descoperindu-le originalitatea creatoare, talentul artistic, curajul arătat în apărarea valorilor strămoșești, precum și îndârjirea pe care au arătat-o în propovăduirea învățaturii creștine. În acest sens, Sfântul Mitropolit Varlaam este înfățișat ca un străjuitor vrednic al poporului, el îngrijindu-se de apărarea dreptei credințe și de promovarea culturii prin scrierea și tipărirea de cărți, de folos preoților și întregului popor: „De nu era el, suflet înțelegător, cu iubire pentru luminarea poporului, cu dor de a ține legăturile cu oamenii, nu numai cu preoții, nu am fi avut cărți scrise care să poată fi înțelese de cei care le citesc”²³. Prin lucrarea sa pastorală și cărturărească, Întâistătătorul de atunci al Moldovei a indicat calea pe care trebuie să o urmeze Biserica, misiunea ei fiind de a propovădui cuvântul lui Dumnezeu și de a ridica poporul din negura necunoașterii, acest deziderat realizându-se numai printr-un efort susținut de culturalizare.

În partea finală a lucrării este înfățișat chipul emblematic al țaranului român, Ion Roată. Pentru românii de la mijlocul sec. al XIX-lea, unirea Principatelor sub o singură conducere părea foarte aproape, de aceea și activitatea politico-diplomatică a cunoscut un revirement, personalități precum Mihail Kogălniceanu și Vasile Alecsandri depunând eforturi impresionante pentru realizarea acestui vis secular. Alături de aceste figuri ilustre ale culturii și politicii românești a fost și Ion Roată, reprezentantul de seamă al țăranilor, cel care s-a aflat în fruntea Comitetului sătenilor, și prin a cărei voce se făceau auzite simțămintele lor:

„Până astăzi, noi, țăranii, am dus fiecare câte o piatră mai mare sau mai mică pe umeri; însă acum suntem chemați a purta împreună o stâncă pe umerii noștri. Este îmbucurător că se împlinește Unirea.

²² I. DOBRIDOR, *Oameni ridicați din țărâtime*, p. 75.

²³ I. DOBRIDOR, *Oameni ridicați din țărâtime*, p. 176.

Unirea întărește puterea. Împreună urnim bolovanul cel mare. Dar dacă acest bolovan tot pe spatele nostru rămâne, apoi ce folos?"²⁴.

Ion Roată, în contextul actelor care au pregătit marele eveniment al Unirii, a fost apărătorul întregii suflări a țărânimii, luptându-se, împotriva intereselor boierimii, pentru dezrobirea și apărarea drepturilor sătenilor.

În concluzie, această carte reprezintă un material valoros cu privire la profilul satului românesc. Fără a fi preocupat de realizarea unei monografii detaliate, Ilariu Dobridor dovedește un spirit practic, punctând asupra modului în care imaginea satului a fost înțeleasă și exprimată de fiii săi. Prin studierea și cunoașterea temeinică a literaturii, istoriei și artei românești, autorul a făcut posibilă alcătuirea unei lucrări care să exprime, sub aspecte diverse, frumusețea satului și profunzimea spiritului care sălășluiește întru el.

(Drd. Andrei Emanuel RADU)

---

²⁴ I. DOBRIDOR, *Oameni ridicați din țărâtime*, p. 226.

Joachim BEJENARIU (b. 1978) hieromonk, protosyncellus, eparchial counsellor of Bucharest Archdiocese. BA in Theology (2013), MA in Theology awarded by “Patriarch Justinian” Faculty of Orthodox Theology, the University of Bucharest (2018), and PhD student of the National School of Political and Administrative Studies (SNSPA), in the field of Political Sciences (2019).

Contact: bejenariujoachim@gmail.com

Nicușor BELDIMAN (b. 1977), priest, patriarchal counsellor within the Theological Education Department of the Romanian Patriarchate’s Administration, head of the Department of Systematic Theology, Practical Theology and Sacred Art, tenured professor at “Patriarch Justinian” Faculty of Orthodox Theology, the University of Bucharest, teaching *Catechetica and Homiletics*, doctoral supervisor. Member of editorial boards: *Studii Teologice*, journal of the Faculties of Theology within the Romanian Patriarchate – editor in chief; *Icon of Faith*, International Journal of Interdisciplinary Scientific Research; *Mitropolia Olteniei, Revista Teologia; Editura Universității din București* - reviewer. Member of: „Holy Apostle Paul” National Center for Missionary and Ecumenical Studies– the Faculty of Orthodox Theology, „Valahia” University, Târgoviște; *Association Orthodox Theological Work; The Center for Dialogue Between Theology, Science and Philosophy* - “Patriarch Justinian” Faculty of Orthodox Theology, the University of Bucharest; the *Center for Theological and Interreligious Studies (CSTI)*, the Faculty of Orthodox Theology - University of Craiova; the *Center for Interreligious Studies and Dialogue* - “Patriarch Justinian” Faculty of Orthodox Theology, the University of Bucharest. Latest published works: *Predica în Biserica Ortodoxă Română din Muntenia în secolul al XX-lea. Analiză și evaluare*, Editura Universității din București, Bucharest, 2017, 530 p.; “The Homiletic Profile of Father Sofian Boghiu (1912-2002) – commemorating 15 years since his repose in the Lord”, in: *Icon of faith*, 4 (2018), 7, pp. 111-117; “Parenetic principles in the homiletic work of the Metropolitan Bishop Firmilian Marin” in: *Icon of faith*, 4 (2018), 8, pp. 5-14; „Părintele profesor Marin C. Ionescu – orator talentat și misionar conștiincios”, in: *Богословска мисъл*, Издание на: Богословски факултет при СУ „Св. Климент Охридски“, Journal of the Faculty of Orthodox Theology, St. „Kliment Ohridski” University in Sofia, Bulgaria, (2015) 2, pp. 89-102; „Patriarhul Justinian Marina – martor și mărturisitor al Evangheliei în vremuri întunecate”, in:

Nicolae Răzvan Stan (ed.), *Facultatea de Teologie: statut academic și misiune eclesială*, Editura Mitropolia Olteniei, Craiova, 2018, pp. 121-132.

Contact: nicusor.beldiman@unibuc.ro

Constantin GEORGESCU (b. 1976), PhD in Theology, lecturer at “Patriarch Justinian” Faculty of Orthodox Theology, the University of Bucharest, member of the Society for Classical Studies, Romania. Latest published: *Manual de greacă biblică*, second edition revised and expanded, Nemira, Bucharest, 2019, 339 pp.; (co-authors Simona Georgescu and Theodor Georgescu) *Dicționar grec-român (DGR), volumul III (Δ)*, Nemira, Bucharest, 2017, 291 pp.; *Dicționar grec-român (DGR), volumul I (Α)*, Nemira, Bucharest, 2015, 629 pp.; *Dicționar grec-român (DGR), volumul V (Ζ-Η-Θ-Ι)*, Nemira, Bucharest, 2013, 232 pp.; *Dicționar grec-român (DGR), volumul II (Β-Γ)*, Nemira, Bucharest, 2012, 217 pp.

Contact: constantin.georgescu@unibuc.ro

Alexandru MĂLUREANU (b. 1985), Inspector for university and pre-university theological education and fellowship exchanges within the Theological Education Department of the Romanian Patriarchate’s Administration. PhD in Theology awarded by “Patriarch Justinian” Faculty of Orthodox Theology, University of Bucharest (2014) and member of the *International Association of Orthodox Dogmatic Theologians* (since 2016). Areas of research: Dogmatic Theology, ecumenical and intercultural dialogue, communication sciences, institutional protocol, educational and organizational management. Among his published works: *Teologia comunicării și a comunității în perspectivă ortodoxă*, Ed. Universității din București, 2018; *Cunoașterea lui Dumnezeu ca expresie a vederii duhovnicești*, Universitaria Publishing House, Craiova, 2016; *Pastoral counselling of the sick in an ecumenical perspective*, Ed. LAP Academic Publishing, Germany, 2015; “Father Dumitru Stăniloae’s Anthropological Theology in the Perspective of Personal Relationship between Human Being and God”, in: *Studii Teologice*, 12 (2016), 2, pp. 139-156.

Contact: alexandru.malureanu@gmail.com

Teodor Ionuț MOGOȘ (b. 1996), student at “Patriarch Justinian” Faculty of Orthodox Theology University of Bucharest.

Contact: teodormogos@yahoo.com

Leontin POPESCU (b. 1967), priest, Ph.D., professor at Faculty of History, Philosophy and Theology, “Dunărea de Jos” University, Galați. Latest

works: „Healing miracles performed by Christ – a symbol of man’s redemption”, in: *International Multidisciplinary Scientific Conference on the Dialogue between Sciences & Arts, Religion & Education*, IFI-ASA Publishing House, Targoviste, Romania, 3, 2019, pp. 69-74; “The sacrament of confession as a spiritual event in the lives of children and youth”, in: *Teologie și educație la Dunărea de Jos*, Vol. 16, Galați, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, 2019, pp. 366-376; „Riconciliarsi con Dio nella Chiesa Ortodossa Rumena”, in: *Rivista di Pastorale Liturgica*, 5 (2018), Queriniana, Brescia, Italia, pp. 22-25; “The Liturgical Dimension of the Byzantine Icon in the Economy of Salvation”, in: *Ars Liturgica, From the Image of Glory to the Images of the Idols of Modernity*, vol. 1, Altarul Reîntregirii, Alba Iulia, 2017, pp. 159-174.

Contact: prleonpopescu@yahoo.it

Andrei Emanuel RADU (b. 1991), alumnus of *Patriarch Justinian* Faculty of Orthodox Theology – the University of Bucharest, MA degree in “Biblical Exegesis and Hermeneutics”, awarded by the same institution. Currently a PhD student of “Isidor Todoran” Doctoral School of the Faculty of Orthodox Theology, Babeș-Bolyai University, Cluj-Napoca. Recently published works: „Teme definitorii în pastoralele Episcopului Iosif Gafton”, in: *Studii Teologice*, 12 (2016), 3, pp. 191-210; „Părintele Galeriu, mărturisitor al Ortodoxiei în vremea dictaturii comuniste”, in: Pr. Vasile Stanciu, Pr. Cristian Sonea (ed.), *Mărturisirea credinței prin cuvânt și artă în Biserica Ortodoxă Română în perioada comunismului*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2017, pp. 260-269.

Contact: radu_andrei_emanuel@yahoo.com.

Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române

Pr. lect. dr. Sorin ȘELARU

BISERICA LABORATOR AL ÎNVIERII

Perspective asupra eclesiologiei
Părintelui Dumitru Stăniloae

BASILICA

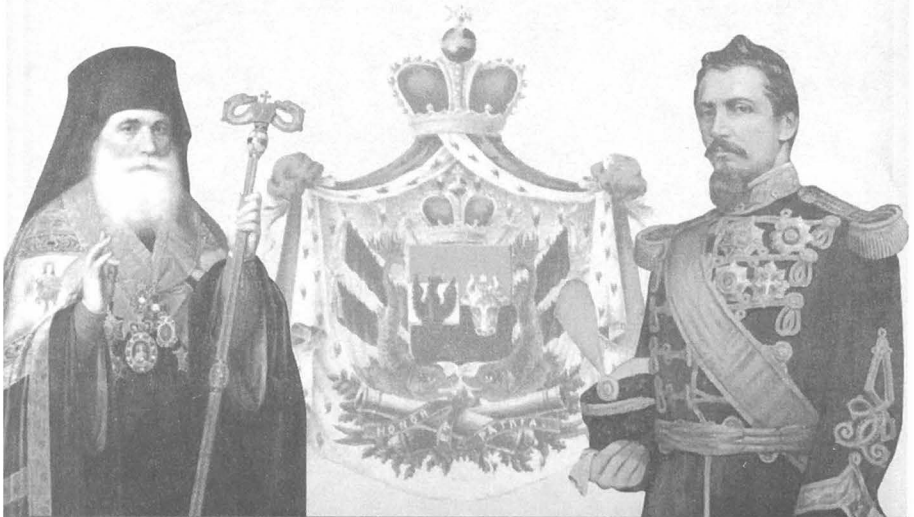

ARTĂ ȘI CULTURĂ
ECLEZIALĂ ÎN TIMPUL
SEĂNTULUI IERARH
ANTIM IVIREANUL

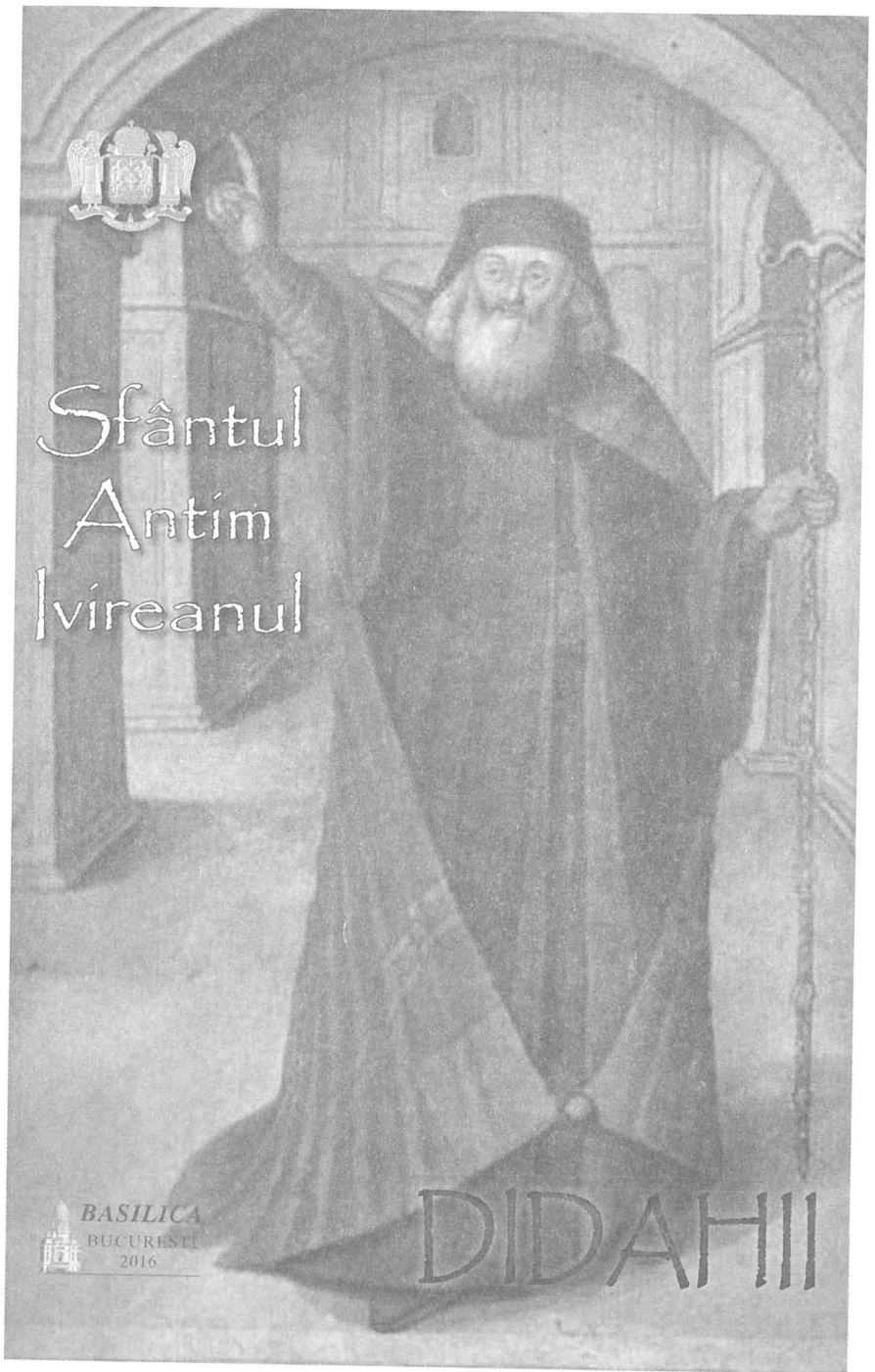
Editura Cuvântul Vieții a Mitropoliei Munteniei și Dobrogei

BISERICA ORTODOXĂ ROMÂNĂ
și
UNIREA PRINCIPATELOR
Omagiu aniversar la 160 de ani
(1859-2019)

BASILICA
BUCUREȘTI
2019

Materialele trimise Redacției nu se înapoiază.

Redacția își rezervă dreptul de a opera modificări asupra formei și conținutului materialelor trimise spre publicare. Întreaga răspundere pentru conținutul materialelor aparține autorilor.

Materialele trimise trebuie să fie însoțite de:

- (a) un rezumat în limba română, împreună cu traducerea lui în limba engleză sau într-o altă limbă de largă circulație internațională;
- (b) minimum cinci cuvinte cheie în limba română (traduse și în limba engleză sau într-o altă limbă de circulație internațională);
- (c) o scurtă prezentare a autorului în limba română.

Tipărit la
TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI

București, Intrarea Miron Cristea, nr. 6, 040162
Tel.: 021.335.21.29; 0727.320.602
E-mail: secretariat.tipografie@patriarhia.ro,
tipografia@patriarhia.ro
cartibisericessti.ro

CUPRINS:

Studii

Pr. Prof. Dr. Nicușor BELDIMAN

Ideii dogmatice în opera omiletică a Patriarhului Iustin Moisescu

Pr. Conf. Dr. Leontin POPESCU

Moartea și sfârșitul pământesc al omului, în înțelepciunea biblică

Dr. Alexandru MĂLUREANU

The Mission of Theology in the Perspective of Communication and Communion

Protos. Drd. Joachim BEJENARIU

Germenii revoluției din octombrie 1917

Din Sfinții Părinți ai Bisericii

NONNOS DIN PANOPOLIS

Parafrază la Evanghelia după Ioan, cap. IV (introd., trad. și note Lect. Dr.

Constantin GEORGESCU)

Recenzii

Pr. Mihai HAU (ed.), *Patriarhul Iustin Moisescu. Un stâlp neclintit în vremuri*

potrivnice, Ed. Basilica, 2019, 51 pp. (Teodor MOGOȘ)

Satul românesc: vatră a plămădirii și promovării ființei naționale și a credinței ortodoxe

(Coordonatori: Preasfințitul Părinte Varlaam Ploieșteanul, Episcop-Vicar Patriarhal, Secretarul Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, Pr. Conf. Univ. Dr. Nicușor Beldiman, Consilier Patriarhal Coordonor, Sectorul Teologic-Educațional) (Dr. Alexandru MĂLUREANU)